

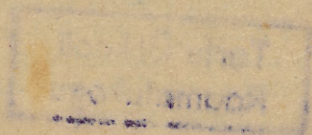

Richard Kullerkupp

324

Sõja wingus

Romaan

Tallinn, 1923.

2

Tartu Ülikooli
Raamatukogu

215 964

C 1513622x

U. S. „Õhisele“ trüki Tallinnas

Ants astus tänawal kiiresti edasi, jälgides filmega, mis kui kahe punkti all kaht fermaata-poolkuud, öde Ainot ja Helmit, kellega elas juba aasta aega wabas abielus. Ta kandis töölise bluusi ja oli nävst weidi kahwatanud. See oli noor mees, aastat kolmkümmend, laiapihaline, suur, tugev ja heasüdamline, alluol kõigile, kuigi oli ilmapaate poolest sotsialdemokraat, kelle kuumem soow oli näha peatset wabaduse loidiku tõusu. Ta oli wast kodus lõunastanud ja ruttas laewatehasesse, kusjuures saatsid teda öde ja Helmi, kellel oli linnas midagi sisse osta. Nad läksid kõik peaaegu sõnatuna, olles mõttes. See oli julmemaal aegjärgul rahwaste ja inimkonna ajalooz, raudsel ja halasamailmaõnda; nagu kiffja metsloom oli ta karanud olewikku, jagades sinna-tänna hoope, juues inimwerb, pures inimliha.

Antsu mõttekujutusel kangastusid pildid: ärafiitud inimjalad, purustatud inimpead, tuhanded sõdurid, kes trummide põrina ja murtiiride mürina saatel läksid wõitlusse, juhiks wikatiga luine surm. Antsu mõttekujutusel kangastusid korjuste kuhilad, inimsteletid, pealuud ja mustad rongaparwed; wiimased lastusid weel elawate raskelt haamatute peale ja nokkisid nende punaseid werdnõrguwaid haamu, nokkisid luuni, kugistades alla inimliha tükkide. Ja need mustad ronkad, kes tiirlesid haamatute kohal ja karjusid: „Kroa! Kroa!“ — need ronkad tuletasid meele kõiki neid tagafrondi patrioote, kes karjusid käfi laintes: „Samaa on hädaohus! Samaa on hädaohus!“ Tõega, kui nad ei olnud suuri sõnu rääkimad ja suuri seste tegewad patrioovid, siis olid nad wähemalt nende hinged, mis tahtsid lõhlemiseni omi pugusid täita kui mitte kulbmüntidega, mis ära kistud sõjawõrite tagafrondi emakete läest, siis lihatakkidega esifrondi ohwite korjustelt, kuigi neis weel elu tunnismärgid sees.

Nüüd kangastusid Antsu mõttekujutusel pildid nendest tagafrondi „isamaapäasjatest“. Ta nägi neid tüüakaid majaanikke, kes kasarnute hoowe mustusest puhastasid, nägi saherdajaid, kes sõjawäele mitmesugust „warustusit“ muretsefid, nägi hobuste sadulate pakkujaid, naelte korjajaid, metsa kaupsejaid ja harjaseppe, kes tegid soomustatud ristlejate telti ja warda, ent ohwiteridele ritete- ja hambaharju. Ta

nägi kõiki neid kõrilõikajaid, margaid, hiiasafumõitjaid ja „kroonu koh-tadele“ muretsesjaid, kes päästsid waid üksteise musta nahka ja lige-mistelt kuldmünne isamaa päästmise nimel. Di, see oli aeg, julmušte, egoismi ja segaduste triumfikäigu aegjäre! See oli aeg, mil tõusikkus nagu sotsiaalne kihwtimadu nõelamiseksi hakkas oma pead püsti ajama.

Ei olnud kuigi kaua tagasi, kui see „pööre“ algas. Ta tuli äkki kui tuulekeeris sügisel. Ta haaras kui paratamatus inimkonna hiigla-puust kinni, raputas, kiskus lehti ja paiskas kõik segi. Ühed püüdsid end päästa, ratsutes aja tuuletäku turjal, teised langesid jõuetuna aja tuuletäku kappjade alla. Ühed olid kui need riisujad, kes mustawal õöl ilmuvad margsi hiilides lahinguplatfile, et korjuseid ja haawatuid paljaks riisuda, teised olid kui need riisutamad korjused, inimlaibad ja haawatud. Ühed olid kui need autud sanitaarid, kes weriseid julmalt purukskärjastatud ja narmandawaid inimtompe asetawad katafalgile, et seejuures nende sõrmi pooleks murda ja maha nülkida kuldsõnnuste kättesaamiseks, teised olid kui need katafalgile asetatawad, telledes sõrmi saab murtud, et kätte saada haua warjusli nende wiimast mälestust maifest õnnest. Ning tundis Antski, et ta selles julmas ühistonnas atraseerub ühels neist, kelle sõrmi murtakse.

Haihtusid mõtted. Tuli wastu rühm sõdurist püsisidiega ja pau-nadega. Siis teine rühm hobustega, suurtükidiega. Metalliselt tõ-misefid ja mürisefid surma ja hukatuse küllwimasinad. Sudselt laulsid sõdurid, laulsid, kui püüdes sumbutada surmaeelsel karjet. Lõpus aga liikus aeglaselt sanitaar-waner punase ristiga, mis kui sõjakate krist-laste werijanu sümbool. Kõik kristlased peafid tarmitama punasid riste, mõtles Ants, sest ainult punase risti all on mööbunud meie elu aastasadu. Pange igale poole punased ristid märgiks, et meie kristlik-kus, ristiniimikkus on waid punases inimweres. Pange punased ristid kirikute tornidele, kandte neid rinnal, asetatage haudadele.

Ants, Aino ja Helmi olid weel agulis. Nad peatasid korraga, sest neid liigutas pilt: ühe madala maja wärawal kummardas sõdur täielikus sõjamundris, püüsi ja paunaga, kuna wäike laps wõttis ta kaela ümber kinni, mattis peateise isa musta habeme sisse ja ahastas nuttes: „Isake, ära mine sõtta, ema on ju haige!“ Sõdur suudles last ja silis ta pead wärisewa käega, kuna ta rinnust kuuldus tagasi-surutud ohe, kui ta ütles: „Isamaa on hädas, laps, ma pean päästma isamaa.“ Ta tahtis teistele sõduritele järele rutata, ent laps hoidis kramplikult ta sineli silust kinni ja nuttis: „Älä mine sõtta, isa, älä mine!“ Müüid wabastas sõdur end õrnalt lapsest ja jooksis minema, hoides püüsi otse käes. Laps tahtis talle järele jooksta, ent lomistas ja kukkus. Keegi wanem türlaps tuli hoowist, wõttis lapse ühest käewarrest kinni ja tõmbas ta ema järele lohistades hoomi, kuna laps teise waba käega õõrus silmi, tuft wahetpidamata nõrgusid juba

ammugi märjale läikivale käsiwarrefesele pifarad. . . süütu lapse ahas-
tufe pifarad. . .

Antsu õde Aino pööris wenna poole ja ütles:

"Kui palju pifardunud filmi, kui palju purustatud südameid, kui
palju ohtawaid rindu on annud sõda!"

Ants ei wastanud midagi. Ta waatas, kus Helmi. See oli
juba grafsööbist edasi astunud. Ants waatas küsitawalt õe otsa. See
oli peaaegu laps, punaste, lõendawate põskedega ja suurte mustade
süütu filmadega. Ta kandis lihtsat rüüdi, sest ta oli koketeerimiselt
weel liig naiiw ja rafineerumata. Ants armastas õde enam kui en-
nast ja Helmit. Õde elas tema ja Helmi juures, kuna nende wane-
mad olid ammugi koolenud; peab ütleva, et Ants oli peaaegu õe üles
kaswatanud ja talle lastnud hariduse anda, nii palju kui tema ma-
janduslik ja proletaariline elu seda oli võimaldanud. Hiljem tahtis
Ainot naiselt teegi-trükitööline Rudolf Reimann, kes neidu juba
lapsesast tundis, kuid et Aino oli weel leerimata, otsustati oodata.
Nüüd oli Aino küll leeritud, aga ta austaja tuli sõjast wigasena.

"Ta häbeneb," lausus Aino ja tähendas Helmi peale.

"Keda?" küsis Ants.

"Mitte sind, waid. . ."

"Mõh?"

"Su tööbluusi."

Ants naeratas ja astus edasi. Helmi peatas jälle, waadates
kärsitult nende poole tagasi. See oli umbes kaheksümnekuue aastane
daam, walgepäine, siinifilmega, edew, peaaegu kergemeelne. Ants
imetles sageli eneses, kuidas oli Helmi teda selleks ärawalitsuks pida-
nud, et nende wahelorrad nii intiimselt kujunesid, et ta teda mööb-
leeritud toast, kus Ants õega oli elanud, wälja oma tubadesse tõstis ja
enam üürirahagi ei tahtnud wõtta, põhjendades wiimast toimingut
sellega, et uus üürnik Sahler, ärimees, endise Antsu toa eest küllalt
nii juure üüri maksab, et logu korteri üüri saab tasutud. Muide, see
Helmi toiming oli waid osaw operatsioon, et Antsu kodust majandus-
list elu Helmi omaga siduda ja ühiste huwidega lõida. Ants hindas
omalt poolt Helmi lahust täieliku wastutasuga, ja nii kujuneski nende
kooselu üheks loonud intiimselt perekonnaeluks.

Helmi wajas toetust ja meesõpra, see oli tõsi. Ta elas üksikuna,
oli kaswanud üles wäikekodanlikes õhkkonnas ja oli hiljem kufagil
kaupluses müüjannaks. Ta ema suri wast hiljuti, jättes talle waid
mööbli päranduseks. Helmi üüris hiljem toa wälja, käies äris edasi. Ants
oli teine üürnik. Ta oli küll tööline, kuid ise õppinud edasi ja esines
wabal ajal peaaegu noorherrana. Siit ka põhjus, miks Ants Helmi
juure tuli ja miks Helmi teda üüriliselt wõttis. Nüüd aga lasti Hel-
mi lohalt lahti, kuna ta printsiwaali tõrwu ulatas plamaash, et Helmi

Antsuga wabas abielus elada; printsipaal oli suur kiriklane. Ent jätti ta süüdistus sai Helmile teenäitajaks, sai isegi töukets wabale abielule, kuna Helmi majanduslikku kitsikusse langes, ta iseseiswalt elada ei mõistnud rahata ja kuna uus üürnik Sahler, punase peaga ja kwatraatse rõugearmilise näoga, sugugi ei sümpatiseerinud Helmile. Ants oli küll tööline, ent siiski gentleman, korralik, alluto ja usaldaw. Ja Helmi usaldas end Antsule, ning Ants, loomu poolest alluto, oli junnitunud wõtma ta usalduse.

Helmil oli hiljem küll pruugiks kodustes kottupörgetes Antsule ette heita, et ta teda hukutas ja teda sugugi seaduslikuks naiseks ei taha wõtta. Ent siin puutus asi juba Antsu sotsiaalsesse ilmawaatesse ja printsipi, ning siit Ants üle ei astunud.

Nähes Antsu oma poole tulewat, pööris Helmi ringi ja läks jälle edasi. Aino jooksis kergetiwiilijena tütarlapsena ta juure. Ants raputas mõttes pead, ta ei suutnud seda sugugi mõista, miks Helmi ta töökuube, mis, tõsi küll, weidi tahmane oli, häbenes ja sellest eemale hoidis, kuna ta pühapäewiti ja äripäewa õhtuti, kui Ants korrapäraselt rüütud, ta käsiwarrel tajana rippus. Ants oli üks neist, kes töö üle uhkust tunnewad ja mitte nendest, kes aristokraatidena tööd häbenewad, olles ise wast wasardanud. Ants teadis, et inimkonna tsiwilisaalioon on waid töö wili ja ta põlwenes töölaist esitanemast, teda kahjuks aga nendeaegne sotsiaalne lord oma tööwija ei lastnud nauvida.

Äkki astus üle tänawa Antsu poole inimkogu. See oli naisterahwas, kes kandis peas punast rätti ja seljas närust ja kitsast jalki. Ta nägu oli lahja ja ärawaewatud, ent filmis, mis peaaegu fosforiliselt hiilgasid, ahastus. Kui ta sirutas Antsule käe ja Ants seda teretades surus, tundus käsi jäisena, luisena ja wärahtles. Antsule tundus, nagu oleks ta puudutanud korjust.

See naisterahwas oli Leena Aber, kelle mees wiibis sõjawäljal ja kel oli kolm last. Ta mees oli teeninud samas tehases, kus Antski, ent mustatöölikena ja sai just mõned kuud enne sõda ülles heldud. Pere-kond jäi isa sõttamineku puhul kõige armetumasse seisutorda: juba perekonna pea tööta oleku korral sai kõik ära sööbub, isegi riided panti pandud ning nüüd ootas neid waid nälga. Tööliised tegid hiljuti neile korjanduse ja Ants wiis raha kätte. Sel teefägul nägi Ants esimest korda suurimat inimlikku wiletsust. See oli lebdrituba, kus Leena Aber kolme lapsega elas. Tuba oli täis mikroobe, lutikaid, tarafanne. Nurgas oli ase õlgedest lotiga — ürgmets wäileloomadele. Alna all asetjes wiidat laud, kuna alna miniatüürsed klaasid olid paberiga paigutatud, nii et waewalt klaasi näha oli. Siin-seal korwid, mõni piinartsiid jne. Raks last nagu luularnitsat mängisid pörandal, kuna kolmas, kühurat ja haige, pidi haawis kaitse roospoti tüliga „sumwaida“

mängima, nagu ema ütles, et ta termist kosutaks ja toas ära ei lämbuks.

Siis oli Leena Uder jutustanud Antsule oma kurtva loo. Ta oli kasvanud pesutöödega end ära elatada, kuid oli taastunud liig ränka pejukurvi alt kuendale korrale majas, kus isandad ja daamid, kel midagi muud kanda ei ole kui omi raswanud kõhtusid, listiga üles alla sõitsid, ja oli wenitanud end nii et enam midagi ei wõinud teha, kannatades kangete sisemiste walude käes. Siis oli wõtnud oma kambri nurka üürilise, kuna ta lootis sel teel vähemalt kergemalt elatud saada. Ent ühel ööl olla üürnik, olles joobnud, lapsed oma süngi tõstnud ja tema kõrwale süngi heitnud ning wägistanud ta ära kätkestamise ähwardusel. Näbala jookkul peale jeda oli üürnik teda weel paar korda tartitanud, ähwardades mehele sõjawäljale kirjutada nende kooselamisest, kui ta ei andu. Ta oli eksploteerinud ka ta töowilja, wõttes õnnetult naiselt wiimase raha, kuna teda enne wastupanetu eest armetult peffis. Siis otsustas Leena teda enam mitte sisse lasta, pidades ust alati lukus, ja kui ta kunagi oli ukse taha ilmunud ja rusikaga sinna wastu pöranud, olid kõik toas appi larjunud; siis oli mees-röowel lahtunud, ähwardades julmemat kättemaksu, sest ta olewat nüüd ratsa-kordnik. Ta nimi oli Rainis ja rahwuse poolest pool eestlast ja pool lätlast.

Sarnane oli Leena Uderi saatus, kelle mees Mihkel wiibis sõjas ja wõitles isamaa päästmise eest juba ligemole aasta.

„Teate mis, laulus Leena Uder Antsule, „täna on meelegaawaldus.“

„Mis meelegaawaldus?“ küsis Ants imetledes.

„Wangenud sõdurite omakste... sõjas wõitlejate omaksete... haawatute ja wigaste omaksete meelegaawaldus,“ laulus Leena ruttu.

„Braegusel ajal kus... kus kõik jõud isamaa päästmiseks loondatud?“

„Meil, elawate korjuste-lestkedel, nälginuud lastel, sõjasantidel ja teistel — meil ei ole enam midagi anda isamaa päästmiseks. Meist on wõetud meie toitjad. Meile ei anta abi, waid kästakse minna ühest asutusest teise. Meie tahame lubatud abi wõi andku kätte meie mehed, tiad ja pojad terwetena. Meie tahame oma nõuda.“

„Kust?“

„Teadagi... raatuse ette... Waadate, seal tulewad kappi tehaste tööliised... Niiud läheme Teie tehasesse... Ja siis...“

Ants ei saanud midagi helba, sest et pahemalt poolt nurga tagant kinnus teiseft t nawast inimurd ja liikus edasi selles s his, milles te-
mogi lahutades teda Helmist ja best Minost, keda inimr hm oma sekka
neelas, ning hiljem Deenast, keda mitmed triibulistesse uarmastega
suur tikuisse m hitud naifed oma sekka kistufid.

2.

Ants l ks edasi s hes teistega, kes liikufid edasi samm-sammult
nagu Dante huffam distetud. Nad l ksid otsekui surmawa waewa
raakes  hus fortus kulmel, kandes k uru kui oma eluloornat, lah-
watuil n gudel filmad t is ahastust. Need olid inimesed, kes  les
kaswanud agulite tumebais paikes poristel t nawail toiduks kapita-
listide laudadele, nuumilhaks imperialistide mortiiridele, saades t is-
ealisteks n ljanuuma teedel tammudes, mis t is  elusega kihwtitatud
 hkkonda. Nad elafid seal needes oma saatust suurtes kirstudes, mida
t  liste lafarmuiks kutsutakse, elafid seal kui wangis wana korra sea-
duste rauduste taga. Need olid inimesed, kellede leiwaks — kild n lja
ihu, kellede joogiks — till n lja filmawett.

Liifudes selles atmosf aris p les Antsu hing kaastunde tulir idal.
Ta l ks t is m tet, et nad on k ik julma aja ohwrid, werise s ja ela-
wad inimlaibad, tagafrondi korjused. S da s i nende j u. S da j i
nende were. N iud peegeldus nende filmis n lg, n iud uhkustas nende
n rudes wiletfus. Nad keerlesid, roomafid edasi, pikana maona, sur-
maheitluses p  rlewana maona, kes sipelgapes sa sattudes oli alla lu-
gistanud sipelgaid, et neid h witada; ent sipelgad s id end w lja l bi
mao naha ja h wines madu. Eks s  nud puudus, h da ja wiletfus
end w lja laialistes massides? Madu ringles surmaheitluses, madu
wisfus surmaheitlus ja lasi kuulda ussifl oti wilet ning pistis pea
m tta alla.

Rahwanurd tungis tehasesse.  lurgas sireen.

Ants l ks mitmete seltsimeestega oma t  ruumidesse, kus osa t  -
liffi t otas l unawaheajata, kuna teine osa, kes kodus l unastamas ei
l inud, s i. Siin olid d namo-mafinad ja katalde tornid; m rifes pik-
neta l u. P ufufid auruwafarad haukawatena koertena ja ahtifid tsi-
lindrid, kuna kufagilt eemalt nagu turbiini rotutus kostis. Kest seda
k ra algafid seltsimehed-oraatorid omi „kindawisteid“ kapitalistide
raswanenud n gudele, paifates rahena l  fl onu ja kufubes  hinema
ja protesteerima ning maha l  hluma wanu alusjambaid, et langetis
minewiku kuristikku l danline raudne lord.

Üks andis endale aruande tõelise loogikast. Ta mõistis klassitraditsioonile kui ta instinktiivselt, et sõda ja isamaa liig suuri ohvrid nõuab nendelt, kellel muud pole anda, kui oma elu, terve ja õnne, kuid kellel muud pole saada kui surma, wigastust ja õnnetust. Ja see paneb kaisendama kivistud inimõnne. Kuid seda ei mõistnud töölised, kes üksnes selleks tehasse olid astunud, et saada ajapikendust. Need olid väikekodanlased käsitöökodade omanikud, väikekaupmehed, majaperemehed — kõik tagavaraväelased ja õigustatud sõdurid, kes olid valmis võitluse krosside eest silmapilgulist tööd tegema, kes maksid juuregi selle eest, et neid kroonu töödele määrati, kui aga pääsks sõja ohust. Nad surusid alla töö hindu ajal, mil kõik tarbeained hinnaliselt peabpõrivate kiirusega tõusid ja mida kergitasid nad ise, olles ärimehed, kaupmehed ja väikemeistrid. See oli uus klass töölisi, tõusva tõusikluse klass, ja see uus klass „töölisi“ kurnas töödtegewat rahvast enam kui ükski suurkapitalist.

Seal nad toppisid lihavate sõrmedega suhu võileibu ja fingivõileivad, mida nende emandad ja tütreid neile kodust kaasa annud, et isad raskes isamaa päästmise töös end kangelastena näitaksid kui mitte tööviljakuses, siis sõõmises. Kuid nende leivad wirutati nende käest nõrgise rauatolmu sisse ja neile karjuti kõrvu:

„Wälja kõik ebatöölised! Maha nendega! Majaperemehed, kaupmehed ja kapitalistid wälja tehaestel!“

Kuid üks neist julges hingata:

„Meie töötame isamaa heaks! Müüd ei tohi mäsata ja meid aselakse kui wastahakkawaid sõdurisi äraandjate süüpinkil.“

Kuid juba leidsid nad end hoowist lesti teisi töölisi, sõjas langenute omakseid — naise, isa, lapsi, rauke — ja lesti agitaatore ja oraatore, lonnunaare ja revolutsionaäre ning anarhiste. Nad waatasid kartlikult ringi, otsekui oleks neil äraandmist karta, sest tol ajal oli igal sanmul nuustur ja igas inimeses mõis armata äraandjat; sageli olid aga üleskõhutajad ja mäsjuhutajad ise nuusturid ja äraandjad. Pealegi oli veel liig wärske patriotism ja mitmedki inimurrust pidasid olewat momenti ebatõhusaks meelewaidusteks, kus riik hädaohus. Ent tõuge oli antud, ja seda andsid tõelikud hädalised, puudustkannatajad, kes olid siamaale toitnud endid waid loofustega ja lubamisega, kes leiwawabrikust möõdudes olid kõhu täiteks neelanud leiva lõhna, kes sõõgikauplustest möõdudes neelasid supiks jülge — kõik raudse aja ohvrid.

Nad karjusid:

„Lähme raatuse ette!“

„Nõuame kätte omad mehed!“

„Nõuame kätte omad pojad!“

Ringi siis kuulbus kellelegi ükstei hääl:

„Meie ei taha sõda!“

„Ning nüüd hüüdsid mitmed“

„Maha sõda! Maha sõda!“

„Ants lõi käega. Ta oli harjunud saatusele alluma, kuigi ta rinnus sõda kiiremast põksus, kuigi ta pöues wainustuslõket tundis. Ta teadis, et neid enne laiali aetakse, kui nad raatuse juure jõuavad ja et walitsewa korra kaitsete poolt kannatada saavad üksnes süntud, kuna iselikud süüdlased ja õhutajad juba pelgu mõistawad pugeda. Ta ütles kellegile tööliitele:

„Ma arwan, et sellest head ei tule.“

Ent see näitas oma soonelise tahmase käega ebatööliste poole ja lausus:

„Arwastin, et sa üks nende seast ei ole.“

Keegi agitaatorest kõneles kaunis temperamendikalt ümberseisjatele:

„Wõidelda inimkonna ideaali — õigluse ja wabaduse — eest ja ärge pidage ühtki rahvuslikku ideaali oma ideaaliks, sest see on pette-ideaal, wõlts, täis omakasju, rahwa werisemate waenlaste — kapitalistide — ideaal, sest et internatsionalism on kõrgemal natsionalismist. Miks? Sest et rahvuslik patriotism on wastutõuete inimkonna tsiviilisatsioonile. Kõik kõrliõkurid, piinajad, werimejad wampiirid on rahvuslikud patrioodid, et selle lipu all massidelt wiimase weripiisa wälja pigistada ja seda kuldmüntide wastu ära wahetada. Sülitagem neile näkku, kes ütlevad: „Isamaa on hädaohtus!“ sest et maailm on meie isamaa, ja kui selles isamaas kõik oleksid ühedõiguslikud kodanikud, siis ei oleks mingit waenu ega sõda. Ahetagem patrioote wõitlejate ridadesse, pangem neile maksud peale, aga ärge laske sündida nii, nagu nüüd: sõdime meie, kel ei olegi isamaad, aga need, kes karjuwad, et isamaa on, need soendawad end fronditagustel kohtadel ja hoolitsewad meie hukkamise eest, et nõrgestuksime nende kapitalistlike ilke all ja muutuksime neile hädaohtuks. Sest meie oleme sunnitud saama lantideks, maksma maksusid, meie — rahwas. Maha patriotism! Maha sõja werisaun!“

See, kes kõneles, oli kahe kargu wahel, kuna tal oli üks jalg ja teise jala paik tühi. Ants tundis teda: See oli Wino sõjast tulnud peigmees, endine trükitööline Rudolf Reimann, warjunimega „Ruudi“, pessimist. Muidugi oli ta selles õigustatud, sest optimisim on wõitjatele. Ta elu oli sündinud üksnes õnnetuse tähe all, nii et ta elu oli üks tragöödiate ahel. Kui ta oli wäljaõppinud, tuli suurim katastroof: kuri isa, algas sõda ja ta laotas jala ning sai wigastatud pahema käest, mille tõttu ta ei wõinud enam jattata õpitud tööd ladumiskasti taga. Sündinud rewolutsionäär, sõja ja maksma korra waenlane, pidi ta ise sõjas langema ja oma olemasolu jattama walit-

Jeva korra almušest, mis ta uhte iseloomu järele taitis. Kuid teda turvastas kõige enam see, et ta tuli sõjast mitte sugugi Vino väärikijena, keda väga armastas.

Ants teretas teda, kuid ei saanud temaga kõnelda, sest keegi sellistekest pööris trükitööliste poole, kes kargule toetades terve läega põuest proklamatsioon välja poetas ja edasi andis, kusjuures ta suured mustad filmad löid tuld kui weretawad mäsutõrwikud. Selle asemel kuulatas Ants kedagi, kes lähisemal häälel karjus:

„Küllalt oleme jooksnud lambkarjana politsei eest, kes jala ja ratsa furma ja kihwti meie seltta on külwanud. Küllalt on türannid oma jõudu sõjaga alles hoidnud! Küllalt on talupoeg, tööline, „orja seisus“ omale ahelaid tagunud sõja sepipajas! Küllalt on kapitalistid, kui neid hukatus waritsemas, sõjaga päästetud! Kes on kuninga patulaps, leisrite wärjjas? See on sõda. Kes on teinud rahwa pimedaks? Sõda! Kes petab maailma rahmuiseid? Sõda! Kes joob inimlonna werd? Sõda! Kes on maailma lumiir?”

Kõneleja peatus; rahwas wastas:

„Sõda!”

Waimustawa agitaatori kõne mõjus: töölistes otsustasid demonstratsiooni toetada. Inimesed awaldasid arwamist, et sõduritele ei tee enam naudingut omi wendi lüüa, kuna neid endid sõja werileilist hurmwihtadega lüüakse. Miks peaksid nad tapma, kuna nad sõjastki tappa mõiwad? Rahwas nõuab leiba, et kustutada näljajannu. Küllalt toitmast sõda omi ihuga. Küllalt jootmast sõda oma werega. Lai' supelda meres need, kes sõjale käja plakjutwad, ifamaad päästa soowitawad, aga ise selle katte all omi musti tegusid päästawad.

Keegi naine karjus:

„Püüsi kuulid, suurtükide kuulid — need on meie nälgivate laste suudelt ära kistud leib!”

Ja siis ühiku hüübed siit-sealt:

„Meie raha on muudetud kuulideks!”

„Meie rahalotid on sõdurite padrunitaskuteks!”

Dünamo-masina haukusid tehases aeglasemalt; tsilindrid lasid auru wälja ähtides; waiksid aurumasinad. Masinad lakkasid töötamast üksteise järele. Töölistes kogusid tehase ette. Ja wiimaks hakkas inimnurd liikuma, aeglaselt ja raskelt, nagu oleks töök ühifelt rõhunud ajatoorem, mida tuli ühifelt kanda. Kuulbus, kuis mõned hakkasid laulma rewolutsioonilisi laule. Saul kiskus nõrgana, abituna; laulsid noored tüdrukud ja poisikesed:

„Rauem raudu me kanda ei taha. . .”

Pinnatahid olid jõuetud midagi ette wõtma; neid oli liiga wäheses kwartaalis. Aegajalt tõusis waimustus ja laul paigus wägewama. Kuid siis tuli meeleolus muutus, kuna politsei organisatsioon.

Ent politsei ei teinud veel mingisuguseid takistusi. Inimmurd liikus edasi. Rahwa seas karjuti:

„Rahu ja lorda!“

„Meie peame ise lorda!“

„Meie ei anna põhjust, et werikoerad meid purema largaalpsid!“

Inimesed pistsid akendest pead wälja ja waatasid. Wasututulijad jäid seisma, kelledest paljud inimrühmaga ühinesid, mis ükslugu suuremaks paisus. Kõige lõpus sammus Rudolf Reimann ühe jalaga lahe largu wahel, õlanukid püsti. Puuldusid tagasi surutud, kuid wäljatul-
sawad huiked. Hatati jälle laulma.

Äkki ilmus tänawanurga tagant rühm sõdurid wastasunatega, mis päikese lääes sädelesid; mängiti marsši. Kõikide silmad pöördusid sinna. Gesolijad peatusid, tagumised rühkisid peale. Karjuti „sõdurid!“ ja paljude liikleist käis silmawärin üle, kuna hirm sulgus nende juu ja nad olid walmis warijewail põlwil pagema. Kuid äkki hüüdis keegi:

„Terwitatud olgu sõdurid! Maha sõda!“

Sõjawäe loor tõmbus enda tänawasse sisse ja peatas, edasi mängides. Ent sõdurid, kes tänawa nurga tagant ilmusid, marsisid edasi, tääkidemets päikese kullas. Nad läksid kui raidkujud, kiwinenud, surmatõsisel ilmel, waewalt pead pöördes, automaatlifel marsil. Ning siis sündis midagi ootamatut: inimurd paljastas pead ja karjus kui ühegi suust:

„Terwitatud olgu sõdurid! Maha sõda!“

Ja kõik seisid pühalikult ja waitelt, nagu liiguks matuserong neist mööda. Nad lähewad surma, ütles midagi inimurru hinges, iga üksikus hinges. Ja alati, kui ilmus uus root, karjus inimurd:

„Terwitatud olgu sõdurid! Maha sõda!“

Wiimaks liikusid mööda kuulipildujad ja sanitaarwanker. Muusika loor aga pööris nende järele wastasolewasse tänawasse sisse ja jälgis neid ükslugu mängides. Muidugi, see oli kõik lorraldatud niimoodi, kartes, et rahwa meeleawaldus awaldab sõttaminejate peale halba mõju; püüti ehk näidata, et rahwas neile omi patriootilisi tundeid oli awaldama tulnud, sumbutades kõike muusika loori tremolosse. Kuid inimurd pidutses: sõjawägi, täies sõjamundris, marsis neist mööda ja ei lastnud, ei tapnud neid, ei pööranud tääkide otsigi nende poole! Need, kes läksid, ei olnud waenlased, waid wennad, poisad, isad! Ja paljudel tundus, nagu oleks sündinud midagi suurt ja püha, nagu oleksid nad surma suust pääsenud, nagu oleks juba ihaldud wabadus ja wennasus lääes ja nad nutsid ja naersid ühel ajal.

Murdus revolutsiooniline laul, mõniskam kui kunagi, ja inim-murd hakkas edasi liikuma. Ent äkki ilmus sama tänavnurga tagant, kust sõdurid olid möödnud, rühm ratsa-lordniffe, kes varustatud nuutidega. Kõikide näod tõmbusid kahmatuks. Murdus laul. Kõik waatajad abitult ringi, ent hingefopis salajane wiha ja waen, kollektiivne waen nende vastu, keda salafesi kutsuti „werikoerteks“.

Antsule lõi puna põski. Ta unustas kõik. Ta nägi waid kaht jõudu, kaht wastast jõudu, kelledest üks pidi murdma maha teise, puruks sõtkuma, ära tallama. Rühm ratsanikke lõi kui pikne inimurru peale. Rahwas oli olnud siamaale üksainus üksus, kuid äkki näis, nagu oleks see üksus puruks lööbub, sajalstuhandeks killuks, nagu hiigla-puu, mida pikne purustanud ühel hoobil. Igauks püüdis pääseda terve nahaga, mis aga mõmata oli, sest pääseda püüdsid kõik. Mitmed tõksid käed kui saatusliku hoobi tagasi löömiseks. Ning siis kisa, äära, hüüded, karjed.

Tekkis taos.

Ants largas tagasi, hoides end laternaposti taha. Põbrane pilt kohutas teda: lõige wihasemate löökide alla, mida jagati nuutidega ja lapiti mõõgaga, langes just rühm sõdurite omakleid, neid omakleid, keda äärmuline puudus ja häda ajas wälja õigust nõudma. Keist ei olnud paljud mingit riiklist ega ühiskondlist abi saanud, kuigi neid ametlikult aidati ja nende heaks tehti piduõhtuid ja baskaare. Oli ka neid, kes olid härda palwe peale abi saanud, kuid kellele ei jatkunud sellest, kuna abi oli liig wäike, aga perekond suur. Ants tundis neid nende wälimusest ja oli tähele pannud neid inimurru liikudes. Ruskad langesid vastu kahwatanud nägusid, mõõk, olgugi lapili, langes hiiglaselordnitu käes vastu raskejalgsse naise kõhtu, ühel löödi ninast veri wälja, kellegile tekkis silma alla sinine laik.

Seal rebis lordnik kellegi peast punase rätiku kui wihane härg, kes punasest wärwist wihale aetud. Ants mõistis „nende“ wiha punase vastu. Ta teadis, et selle rätiku omanik on Leena Aber. Silmapilk eraldus inimrühma seast saskjuukseline kahwatu naisepea, kelle filmis, mis üleloomulikult laiunud, õud ja hirm. Ja nüüd nägi Ants, kuid ratsanik talle pähe lõi, et purustas veri kaugele fontäänina. Ja löök löögi peale lõi ratsanik, nagu oleks ta kõike oma wiha selle muibugi õnnetu inimolendi peale tahtnud kallata, kõike seda wiha, mida loodus kunagi inimesele wõib anda, ja lorraga.

Ants awas suu, kuid sealt ei tulnud karjet; miski lihus ta kõri. Ta tundis tungi sinna karata, politseiniku hobuse seljast maha kiskuda ja teda sellejama nuudiga peksta, millega ta seda õnnetut naist pekjis. Kuid ta ei saanud liigutada; nägemus, julm miraasch halvab teda. Siis läis mõte peast läbi: kus on õde? kus on Helmi? Sünnib nendega niijama? Midagi tundus ta jala all. Ta kumardas instink-

tiivest ja tõstis alles kiivi, pannes jeda kasta. Kuid nüüd nägi ta Deena werist nagu otse oma ees; õnnetu oli halastamata hoopide all tema juure jooksnud, hoides kahel käel werifest peast kinni ja waatas abi otjwalst ringi. Kuid ta ei näinud omas abituis ja hädas midagi, waid sammus ebasi kui pime lomistades.

Ants ruttas ta juure ja tõmbas ta ühe hootiwõrawa juure, kust rühm inimesi sisse pages.

"Minge sinna," lausus Ants.

"Aidake! Aidake!" hoigas nafne. Siis kumbis ta Antsu ära ja lähistas wihast ja walust: "See kordnik on tema! See on see..."

Ants ei küsinud enam midagi. Ta mõistis, et see oli to werikoer, kes Deena wägistas, olles tema juures korteris.

"So! Wõi nüüd on ta siis kordnik!" lausus Ants ja lasti naise wõrawa wahela. Samal hetkel rabas teda lüdi õlasse. Kordnik oli ta kõrwale ajanud, wiist sihiga, et Deena Adert kätte saada.

Nähes jeda werikoera oma ees, ei suutnud Ants enam pidada. Ta kahmas taskust kiwi ja tõstis käe sel momendil kui oma kohal üles-tõstetud nuuti nägi. Alki ei tunnud ta kiwi enam omas käes; see pörkas kusagilt tagasi ja langes maha peaaegu ühel ajal nuudiga kordniku käest. Siis nägi, kuis kordnik tõmbas pahema käega tupest mõõga.

Ants hakkas jooksuma, meeletu kiirusega, peaaegu hullumeelsena, nagu oleks kannul surm.

Kordnik põõris hobeuse ringi, ajas kellegile otja ja hakkas Antsu jälgima. Kuuldus oma taga kapijade plaginat, teadis Ants waid üht: jaawutab kordnik tema, siis on kõik kadunud, siis on ta igaweseks kadunud!

3.

Rõõdi il ärlas põll: keesid ja aurastid katlad, ja siis tuli kasti ebasi liikuda. A, onawoorid, mis kahe bataljoni wahel olid, jäeti taha, ja algas rännak sinna poole, kust wahetpidamata kuulbus suurüükide kõmin. Näis, nagu müriselksid suurüükid suwistena melankoolsetena hiljaks jäänud kõnekärgatustena, kuulutades hufatust ja surma, jättaes kuuma ininwerd soontes. Sõdurid marsisid otsekui tuulest kantuna, ilma et oleks tunnud oma kantawa sõwuri "inventuari" raskust.

Umber olid laiad põllud, rohi, peaaegu must, ära tallatud raskesti saabastest ja kpmatuist moonawooridest teed, üksikud metsatukad, kus sirutasid halli taewa poole raagus halasti puuokjad; ja kui oligi lehti, siis olid need kollased, punased, otsekui merega üle kastetud. Maastik oli täis troostita kurbust, mõõduwad külad olid inimestest mahajäetud, õudsete würustatud wäijadega, millede awatud uksed mustasid hauda-

dena, nukratena näisid ähiskub kuulnud, veel nukratama waresed mädanewate hobustejäanuste kohal. Ja kõige selle üle piardus taewas, piardus wahetpidamata. Ent äkki hakkas paistma päike ja ta walgujel hakkas säbelema kivil, mis oli märg. Kristalliseerus õht ja puude wärjad tüwid walgatasid möögateradena, liües hõbesädemeid.

Mihkel Aber astus edasi, nihutas püssi õlal ja nägi tagasi wabates würgade tilluwate finelite kohal wäsinuid walgete, mustade ja rustawate habemetega ja ilma habemeteta nägusid. Ta läks nagu teisedki, täis teadmist, et pidi minema ja mitte sugugi mõttest aetuna, et saatus andis nende kaitse alla isamaa. Nad teadsid waid seda, et nad oma riina pidid wastu seadma suurtükkide, tääkide ja inimtüürile, mis nagu hiigla-kalju nende ees seisis, nende wastu meeres, kõike purustada ähwardades. Paljudele wiirastus sõda werijena tiigrina, ügena metsloomana, mida nad kunagi ei olnud näinud, kuid mille kohta olid kuulnud õudseid lugusid. Ja nüüd wõitlesid nad ise selle ilge kistjaga, wõitlesid wõitluswälja ansiteaatriks muistseina gladiaatoritena muisthes Roomas, kellede wõitlust kogu maailm jälgis. Ja tõega, sõda, see oli werijänuline murdbloom, kes aastasadade kaugusest mine wõitlust oli aastakümnete kauguseid hüppeid tehes karanud olewikku, moderni kapitalistlikesse maailma.

Mihkel Aber mõtles perekonda. Ta mõtles naist, Leenat, ja kolme last, kes maha jäid puudusesse ja nälga. Mis teewad nad nüüd? Kas on saanud kätte sõdurite omaksete patuki. Wõi läksid nad tagasi maale? Seft Mihkel tuli just aasta enne sõda linna, lahkudes Jüripäewal kandimehe kohalt. Ta lootis linnas kergemalt läbi saada, raha koguda, omale talukoha osta, ja siis surmani töötada oma laste ja kodu heaks. Ent sõda tõmbas kõigile weripunase kriipsu peale. Juba elu linnastki purustas lootused. Ainult kui saaks naine äraelatud lastega, ent ta loodab. Leena wõib teha pesutööd ja linnas on abi joadawam sõduri naisel kui maal; linnas tehakse korjandusi, bafaare, millest ajalehed kirjutawad, mis ta juhtumisi sõjawäljal lugenud. Ja kes teab, wõib olla lähed temagi veel maale tagasi, teostab kõiit kawatjused. Ent kui ta sureb? Saawata saab? Mihkelil hakkas wõigas, seft ta meele tulid wallawaesed ja jandid, kes olid kõigi tõugata, ja kes ei juutnud, ei wõinud midagi ära teha oma kaitseks.

Wallawaestega ühes kangastus ta mõttekujutuses elu maal. Nüüd on juba wili põldubelt koristatud. Tuleb talu ja kewade. Põllumees sammub jägawas mõttes saha taga. Ta hoiab kõwasti kondise käega pidemest kinni. Sügawasti ja terawasti lõigatud wagu tekkib wao kõrwale. Korstab hobu, tiimutsewad warblased. Taewas on sinkjas kui Jaanikill. . . Näeb ta weel seda kewadet? Ja miks mõtleb ta kewadet nüüd, sügäsel, surmasügäsel, kus õhki näib tõuswat kui hauast?

Ta mõtleb seepärast, et teadvade on elu, sügise — surm. Ta ihaleb elu — teavadet.

Mihkel Aber oli üks neist, kes isegi sõjaväljal ei suutnud unustada maad, põldu, haljendavaid kopleid, magusat lõhnawat ristikeina. See tuli sellest, et ta üle aasta elas linna müüride vahel ja nüüd muutus jälle kokku elama loodusega. Ja kui nad kunagi endistel seisukohtadel alles mitmed nädalad kaewikuis ilma mingi tegevuseta olid olnud, seft et waenlane ei avaldanud mingit elumärki, käis Mihkel ümbruskonna wälja ja põldu vaatamas. Ta leidis hea maa ja teatas sellest ülemusele. „Mis siis?“ küsis ülemus. „Sellest saaks hea nisupõllu, herra kapten,“ teatas Mihkel. Siis manas ülemus: „Kurat, meie kohus on sõdida, aga mitte põldu künda.“ Mihkel aga läks raske südamega kõrwale, kuna tema käsi kokku tõmbus, nagu oleks ta juba saha pidemest kinni hoidnud ja mitte püüsi pärast. Ta oli wihasne: siin oli waba põllumaa ja teda ei lasta künda! Tõsi, põld oli küll granaate täis, aga ta wõis neid nagu liwe kõrwale toimetada, otse waenlase tule all wõis kõrwale toimetada. Ja ta künda oleks ta wõinud waenlase tule all. Oleks lõbuga silmanud waenlase tule all, kuiz raud mulda lõikab. Ta ajaks waod otse kui nõõri järele.

Rootu ees, milles oli Mihkel, astus staabi-kapten Murulauk. Ta sammus edasi nagu mingist jõust liikatuna, hoidis ühe käega tolgeidawat mõõka, mis wastu jalgu peffis. Kui ta tääkide metsa poole tagasi waatas, nägib sõdurid terawat linnunägu ja õhetawaid põski ning hakkjaid wurrusid. See mees oli sõtta tulnud, näpitsprillid ninal, oddõõri pudel ja must wärw wurrude jaoks taskus, seljas kõige parema rätsepa õmmelbud munder, nagu hoolega puuderdatud. Ta oli tahtnud ta sin omi harjumusi alles hoida, kuid heitis need iseenesest kõrwale kui surmaga wastamisi seisis. Nüüd oli tal weel endistest asjust järel taskuraamat, mille wahel naise juukselokk, mis punase siidilindiga seotud. Ta kandis seda oma rinna kohal kui elu ja õnne talismani, mis teda surma eest pidi hoidma. Ja selle talismani tõttu oli ta harjumuse omanud igal wabal filmapilgul pöue taskuda, kas taskuraamat juustelolikuga alles.

Murulaukil jäi Tallinna noor naine. Ta nimt oli Luise ja ta kirjutas eistolgul mehele frondile peaaegu iga päew kirja; ent mida enam päini möõdanes, seda harwemaks jäid kirjad. See tegi Murulauki rahutuks. Tas hakkas pestisema kahtlus, seft naisel oli hull austajaid. Kuid teades tema lokki frentshi põuetaskus taskuraamatus olemat, rahustas end sellega, et ei uskunud, et keegi nii autu on ja sõjas mõitlerna õhmitseri naisele julgeb ligineda; ent Luises eneses ei olnud ta luigi kindel.

Sõda, see oli Murulaukile werisaun, mille kätas haistutwad süksu inimeje hääksufused. Kõõit upub sõja werisauna auru; inimlikud

wäikesed wäewa-mikroobid, mure pistelutad, üffitud mõtte-bakteriad — kõiki neid häwitab werisauna leil omal tulikerisel. Jääb järele waid halasti puhast wõim, sest sõda tegutses hulladega ja jõuga, ja kui keegi werisauna auru nähtawaks saab, siis momendiks, et järgmisel hetkel sellesse auru uppuda nagu tähed pilwisse. Mis on inimenegi selle werisauna leilis muud kui sõduri tõi, sest werisauna kerisele paijutakse isegi kogu rahwused, riigid — häwinemiseks. Ent ta on paratamatus, muistsed autorite saatust, kes olewikus mõtnud ümber sõduri rüü. Sõjamägi, see on selle hiigla-sõduri — saatuse ajamustuse-pistelutatest kuhisev särk, mida ta julma irooniaga werisauna kerisele ärakõlemiseks paistab.

Ent siiski!

Kas ei wõinud sõda pakkuda talle hull wõimalusi karjääriks? Saada teiseks Napoleoniks? Sest ta algas oma teenistust ajal, mil eestlased juba rahwuse poolest ei saanud kroonuteenistuses edasi. Ent nüüd! Nüüd ei tähendanud rahwus, waid mõistus, wahwus. Ta mõis saada loorbere kui muistsed Rooma ja Athena triumfaatorid. Mitte füüsilist mõitu, waid waimlist. Ta tahab olla jõu mõte, mis juhhib kollektiivset wõimu, teda dieti tegutsema paneb. Ja kui ta siis kergab wõitluse maailma, kus ta mõte nagu terase ja raua jõud soomustatud masside füüsilise wõimuga, siis kaswab ta kõrgemale ja kõrgemale nagu Verhaeren'i tribuun, ja ta wõim kaswab sest mortiride müüriat, ning ei ole sellel enam piiri. Kogu maailm ootab tema tõusu ja ta kannab waenlase ridadesse surma, wiha, hukatust, hirmu ja werd. Ta on jõud ja armastus, ta haarab ühe haarega Euroopa, Ameerika, Okeania, Aasia ja Aafrika. Ta saab teiseks Lunastajaks mõõga ja werega, tankide, weeluste paatide ja aeroplaanega.

Ent siis küsis Murulaukis teine hääl: Tahab ta saada hirmsate tapmistele wõimjaks sõjariistaks? Oma mõtte jõuga kiskuda ühistondi werisauna kerisele, parfileili? Oma idee nimel tappa miljone? Kas ei ole aeg, et kõik inimesed on wennad ja mitte waenlased, — sõbrad, kes mõitlewad ühise aate eest, inimkonna wabaduse eest? Selle asemel, et rahwuslikust egoismist aetuna üksteist häwitada, häbistada, orjastada — selle asemel astuda wõitlusse ühise aate eest, milles olets koondunud kogu inimkonna huwid, mille eesmärgiks kogu inimkonna õnn.

Mi läksid kaks inimest paljude teiste inimeste seas ontade erimõtetega ja neil teistel inimestel oli igalhel oma erimõte. Ent mida walgemaks muutus lanonaad, seda tähelepanelikumalt kuulafid sõdurid: nende näod läksid faredamaks, tõstetumaks, ja nende silmad juur-

dusid, uudishimustust. Kellel olk püssi täat allapidi, see asetas püssi otse, ent ühtlasi hakkasid nende südamed waljemalt tuutama.

Pöörati kõrwale. Sai nähtawaks wälja sibe-punkt, kus ruttasid ja jooksid sanitaarid, punased ristid walgetel lintidel käsiwartil. Seal oli haawatuid, weriseid ja julmi ning hoigawaid. Üks hüüdis oma ema. Kui neist möödaneti, mõtlesid mitmedki, et võib olla langeb ka tema pea ja saab lebama siin abituna ja jõuetuna, olles sibemais kui mähtmes laps. Jälle pöördi kõrwale. Kanonaad paisus ja tasts eraldusid üksteisest kahelordsed löögid. Kõik filmad kiindusid sinna poole, kust tertsid siin-seal piimawalged pilwefesed.

Murulauk wõttis binookli. Ent ta käed wäraklesid. Ta nägi algul waid tantsiwaid pilwi. Siis eraldus kolme ja nägi nagu tulukest. Näis eksplosiooni pauk. Müüd ujus tihe pilw, teine, kolmas, sulas, haikus. Shus hundas midagi lähemale.

"Pitali! Sulub!"

Murulauk ei kuulnud oma häält. Ta mõttes sulasid kui jää ja ta ei tunnud omi jalgu, liikmeid. Ta ei teadnud, millal ta maha laskus. Ent sifin ligines nagu surmatuul otsaette. Üks hetk, nagu igawik, seisid ta südamelööd. Talle löödi nagu wastu närwe, pooridesse. Siis purunes õht prahkudes, nakkudes ja maa paiskus üles muldwulaani.

Murulauk kargas üles. Ta oli jälle tema, ent märkas wast müüd, et käsi oli rinnal juukseloki kohal nagu kaitseks surma ootawal hetkel. Marfiti edasi. Kõik olid surmatõised. Jkka lühemaks muutus paus lõhlepilwe ja paugu wahel. Kuid müüd ei lohutanud see enam sõdurist.

Murulauki juure ratsutas polguülema adjutant. Ta kästis Murulauki oma rootu edasi metsa juhtida, millele pidid järgnema tuues, seitsmes ja kahesjas root. Teised pidid kohale jääma. Front pidi polgul poolteist wersta pikk saama. Nende ülesanne olewat enne aga waenlase tähelpanu oma peale tõmmata, et teda kusagil pealetungimise paigal nõrgendada. Loobetawasti pidid wärsked abiwäed parajaks ajaks kohale jõudma.

Murulaukil näis see kõik ebaloogilisena, wõltsina, sifituna ning narwina, sest sageli näib neile, kes sattunud wõitluse wirru, nende ülemate ja wägede toiming arusaamatuna. Ja võib olla mõistiski ta lastu teisiti, tuli toimida mitte nii, kuus ta arwas kuulnud olewat, sest ta tõrwa kuulmistõime näis minimumini kahanenud olewat.

"Edasi!" hüüdis Murulauk.

Tal käis külma, jäine hoog üle selja. Waewalt suutis ta hingata. Teda jälgiti automaatselt. Mõhkel tundis end kergena, nagu oleks mingi koorem ta pealt lastunud. Siis kästis Murulauk peatuda. Ta waatles läbi klaasi. Waenlase positsioonid ees paremal pool ühinesid

kolmnurgas metsaga wafemal kael, millede wahel ees põld ja kraaw.
 Ta lomandas:

„Ahelasse, wiisklõmmend sammude ette, kraawi!“

Root eralbus teistest ja lastus jookstes ette kallakult alla põllule. Etin lastus Mihkel ühes teistega kraawi, mis kaewatud soije maa tuiwatamiseks. Mihkel lastus põhwili. Ta tundis oma jalge all nagu maa tuiwsoont tuiwuwat, tundis nagu maa pulsilõõste. Ja Mihkel hingas raskelt rõste mulla lõhna, raskelt ja ablalt. Tal oli tunne, et peab suudlema seda maad, musta põldu, mida wäetawid inimesed werega.

Ükki muutus Mihkli pill terawaks, peaaegu tardunuks. Ta kuulis kellegi naeru, mis hangus järgneval hetkel. Mürinaga täitufid lõhkekuulid põllu ja puistawid filmi musta mulda. Keegi sirgus istuwas poosis, haaras käega õhtu ja langes siis pikka maha.

Ei olnud enam kuulda üksituid praksumisi, lõhkemisi; igal pool tõufid üles mullajambad, keerles suits ja õht, ning metsas kajastus õudne ja julm mürin. Eõdurid lasid huupi nägematut waenlast, haawatud wiiskufid, kiunufid ja hoigufid, ent keegi ei waadanud neid, waid sinna, kust tuli hukatus, hirm ja surm. Üks sõdur Mihkli kõrwal jäi põlwitawasse poosi, milles ta oli, püsi käes, kangena. Ta oli nagu tont, nagu waim hauatagusest maailmast, kahwatu ja elutu, hoides tramplitult püssi ja waadates klaasistunud ilmel kaugusse; näis, nagu tahaks ta ka nüüd, peale surma, wõidelda.

Seal lastus keegi filmili ja walge kiwi ta pea kõrwal kattus werrega.

Murulauk mõistis, et root wõiks sarnases seisukorras hukkuda. Mets ei olnud kaugel. Kui nad sinna saawad, siis on nad wiist ülesande täitnud, loondades waenlase tähelpanu oma peale, et wõimalbada teiselt poolt wähemalt alguses tähelepanemata pealetungimist. Oli see nii? Ei! Milline lollus! Ent ometi hüüdis ta:

„Edasi!“

Murulauk lastus kraawi, ronis üles ja jooksis edasi. Seal kuulbus wiik, ta lastus pikali, ning siis raskatas lähedal. Murulauk oli järgmisel hetkel ülal. Ja nüüd nägi ta wast, et oli ükfinda põllul. Seda waldas hirm ja talle näis, nagu peatsid sõdurid ta toimingut hullustawaks enesetappeks. Ta punanes, wärahiles, litjus koftu huuled ja otufistas mitte alluda, tagasi minna. Ent waatas ometi tagasi ja nägi mitmeid jälgilt ja halastamata puruksistud, närustunud inimlaibe.

Murulauki jälgis esimesena Mihkel Aber. Ta filmad olid punased, täis werd ja pärani, ülipärani. Talle järgnesid teised. Üks mattus suitsu ja mulla pilwe. Iga surma hette järele tegid nad liigutusi, nagu linnud peale püssi pauku. Ja nii peatudes ja tundes põl-

wis miski surinat, mõistsid nad, et olid jooksnud. Ja siis wasti ha-
fasiid nad nagu mõistma oma seisulorda, ning pistsid äkki kui hirwebe-
kari nii kiiresti kui juutsid edasi, nähes waid metsas mingit pääste-
kätt, päästewõru.

Murulaulil oli eneseteadmata fertinud käsi rinnale, kus asetse-
saskuraamatu wahel ta naise juusteloff. Oli see ta elu ja õnne ta-
lisman?

Kui nad metsa pääsesid, kuulbus eemalt metalline wiilin ja pude-
nesid õhjad. Nad läksid läbi tihniku. Ses harmenesid puud. Ning
siis, kui Murulaul peatus ja taast oli möödunud osa sõdureid, kuulbus
kuulipilduja monotoonne pragin. Murulaul ja sõdurid laskusid maha
nagu ühel hoobil. Langesid õhjad ja kuulbus nagu mesilaste sumin.
Oli wõimatu tagasi pöörda ses surmamesilaste sajus, ja oli wõimata
edasi minna, sest surm piiras siit ja seal. Tuli lehada ja oodata
ootamata abi wõi pimedust.

Ja kui Mikkel niimoodi lebas, kuulis ta oma südamelööki. Ja
see südamelööki oli nii tugew, et näis, nagu lööks hiigla hädafell ja
sutjats päästma. Ta hoidis hinge ja talle näis, nagu oleks ta üle
paifatud kuum hoog leiki, ja maa ta all oli kuum, kui oleks ta kerisel.
Sõda oli muutunud werisaunaks kogu ümbruse ja maa kuumaks sau-
nakeriseks, selle armsa maa, mida Mikkel nii wäga künda ihaileks ta
seal, kus lõhkesid shrapnellid. Maa põletas ta all. Mis see tähendas?
Kallab põlema werega wäetatud maa?

Seal kuulis Mikkel, kuis keegi lähistas ta kõrwal lebamale Mu-
rulaulile:

„Panen waitima waenlase kuulipilduja.“

Murulaul waid noogutas pead ja siis roomas hall kogu eemale.
Kõik kuulafid hinge pidades. Need, kes seda kuulsid, ei uskunud su-
gugi sellesse, waid lootsid pimesi pääsemisse. Ja nii näis neile iga
kuivanud õhja raskatus saatust ennustawat ja nad wõpatafid seda kuul-
des hirmu ja õudusega. Sest siin ei olnud nad enam üksus, kollek-
tiivne jõud, waid wäikesed inimispelgad, kel oli igaühel oma elu hoi-
da. Ja selle abituuse tunde tõi esile enese jõu nõrgaks hindamine; ning
just enese jõu hindamine on tegur, mis wainustab korpuseid, diwiise,
polke, ja paneb igaühete kangelaselikult toimima, nagu oleneks temast
wõit wõi kaotus. Siin waid oli jäänud järele enese jõu hindamisest
ware.

Nad ootafid paar minutit ja see aeg näis igawikuna. Dotas neid
hutatust? Dotas neid surm?

Hirm tardus nende silmis. Ja filmad olid neil kui suurestegewad
klaafid, mis näitafid waid üht ülimääraselt suurenenud kõikmatwat
punkti. See punkt mattis kogu nende olemuse; see oli punkt, mis

lasivanud miljontid korrad suuremaks teadmatusest ning maitis tead-
wuse.

Siis tajas tats pauku. Ja näis, nagu oleks kostnud katksada.

Kas wõis keegi tahe pauguga päästa neid mitmest kuulipildujast
ja hullkadeft sõdureift?

Nad tundsid, kuis kohises weri merimaruna ja südamed wafar-
dusid ifka waljemalt, äraandlikumalt, südamed löid kui hiigla häda-
kellad, tornikellad, tuisukellad, andes teada nende seisukohte.

Ent järgnew sündis lihtsalt.

4.

Kui Aino ja Helmi Antsuft inimrühma poolt said lahutatud, lii-
kusid nad inimurruft edasi ja peatusid eemal tehase wärawast, kus
töötas Ants, et ära oodata ja näha, kas selle tehase töölised inimur-
ruga ühinewad. Nad nägid, kuis Ants ühes teiste tööliftega tehase
wärawast sisse läks ja mõistes, et tööst tehases juttugi ei wõi olla,
tahtsid kohata Antsu, et temaga feltfis koju minna. Helmi, seistes
gratfööfiflt, oodates oma „Amfitrioon'i“, ei suutnud muidrgi neift
põhjusteft aru saada, mis inimesi sõja ajal sündis meeleanwalfusele;
ent Aino waatas pärani filmil, lainetawal rinnal, punetawail põfil,
olles ärritud kõigift nähtuft, olles üldfe esimene kord farnafe mee-
anwalfufe wõrru listud.

Wiimaks hakkas inimurud edasi liikuma ja nad jälgifid teda lö-
pus kuni filmapilguni, mil marfifid inimurru eeft põift mööda sõ-
durid ja inimesed hüüdsid terwituft sõduritele ja: „Maha sõda!“ Nä-
hes inimurdu hafarti sattuwat, julgufid ka nemad ja pugefid läbi
inimeste, filmates Antsu laternpostfi juures. Ent fiis ilmuftid ratsja
kordnikud ja algas lööming. Neid fai kantud ühe maja paraadufe
juure ülemistele afmetele, kust rahwas sisse pages. Ent üks löödi
nende filme ees kinni, ja nüüd nägid nad juhtumuft Leenaga ja kord-
nikuga, mis täitfis nende hinge õudufega ja hirmuga. Siis nägid nad,
kuis Ants õnnetu naifterahwa, keda nad sugugi ei tunnud, wärawa
juure tõmbus ja sealt sisse liikkas, millele järgnes walgufiirufel intfi-
dent Antsu ja kordniku wahel. Kui Ants jookfima hakkas ja kordnik
teda jälgima, jookfifid rühm inimesi nende juure, keegi hiiglane listus
ufke lahki, ja järgmil hetkel olid nad kofas, mis täitunud hulga eh-
munud inimestega. Üks listati walgufiirufel kinni.

Aino ei kuulnud ega näinud midagi; ta oli wenna pärast nii suu-
res ärewufes, igatahes suuremas ärewufes kui Helmi, kuigi wiimast
Antsuga romantilifed fidemed köitfid. Aino ei juutnud murd belda,
kui et kordas;

„Nad on timulad! Nad on timulad!“

„Siis kuulbus tänawal pauf. Selle järele teine. Jäimefed pida-
sid hinge. Ainole wiirastus juba Ants werisena. Ka Helmi sai äre-
naks. Ta ütles:

„Ma pean teada saama, mis Antsuga juhtus!“

Nad awasid paraadukse. Keegi ütles neile:

„Urge minge! Waat' et saate nuudiga!“

Kuid juba olid nad peaaegu tühjal tänawal. Siin olid mõned
mütsid ja kalosid. Antsust ega ratsa-lordnikust ei olnud jälgegi. Aino
hädaldas:

„Nad on ta kas maha lastnud või wangi wõtnud! Suur Ju-
mal küll!“

Siis silmas Helmi Leena Abert, kes neile wastu waarus, tulles
wärawast, kuhu Ants ta liikunud. Wahest teab tema midagi Antsust?
Nägi wärawa wahelt, kuis ta kinni wõeti? Helmi astus Leenale
wastu, pakkudes talle oma ninarätikut.

„Siduge oma pea... Wõi, lubage, ma seon...“

„O, palun wäga“, kuulbus waitne hääl, milles tagasihoidud
nutu, walu ja ahastus.

Helmi sidus pea. Aino ei julgenud Leena peale waadata, tun-
des põwritust. Ta päwis ainult:

„Olete naistöbliline wabrikust?“

„Ei“, wastas Leena. „Olen sõduri naine... kolm last nälgit-
wad toduš...“

„Näгите, mis selle mehega juhtus, kes Teid wärawasse tõmbas?“

„Miks ma ei näinud?! Tunnen teda... Ta oleks pidanud selle
koera jurnuks wirutama.“

Aino ütles:

„Taewas! Ma olen ta õde. Said nad ta kätte? On Ants haa-
watud? Siin oli ju lastmine.“

„Et Teie ta õde olete, siis ei ole mul kartust, et Teie teda ära
annate. Annaks Jumal, et ta pääsis. Ei oleks teda olnud, siis oleks
see koer mu wigajeks pekšnud ja kes oleks siis mu lapsi toitnud. Waa-
dake, preilid, jeda meest tunnen ma, kuna ta kunagi mulle korjanduse
tõi wabrikust, kus ta mu mehega ühes töötas.“

Helmile tuli midagi meele. Ta küsis:

„Kuidas on Teie nimi?“

„Leena Aber.“

„Aha, nüüd tean ma Teid“, hüüdis Helmi. „Ants kõneles mulle
kunagi Teie loo.“

„Siis kõneles ta Teile ehk ka sellest, kuis keegi üürnit mind...“
Leena hääl wärahatas. „Waadake, seesama üürnit on nüüd lordnik.“

Talle on sellest kõigest weel wähe, mis ta minust teinud on. Müüd ta-
sus ta mulle kätte, et ma talle wiimajel puhul ei allunud. Ta ei anna
mulle asu, jälgib mind kui paine."

"Siis nad teda, see on Antsu, ei lastnud?" küsis Aino.

"Nad lasid õhku, s. o. teised kordnidud . . . Teie wend jooksis sin-
na nurga taha ja teda jälgis kordnik, rohkem ma ei näinud. . . Kuid
mu mees seda kõike sõjas teaks, mis siin sünnib, siis ei liigutaks ta
suurt warwast isamaa päästmiseks."

"Teie ei ole siis mehele kõigest sellest, mis Teiega juhtunud, mitte
midagi teatanud?" päris Helmi.

"Ei. . . Wõib olla, ei taha Mikkel minust siis üldse enam midagi
teada. . . Kuid ta tagasi tuleb, wõtab ta siis ehk lapsed üldse mu juu-
rest ära, kuna ma kõlwatud elu olen elanud. . . Aga ma ei soowi las-
test lahtuda. . . Ja ehk on ta siis sõjastki hooletum ja ei karda nii
wäga surma. . . Kes oleks siis aga laste kaswataja, kui ta sureb? . . .
Ma ei suuda ükshinda midagi. . . Tahtsin kõige wäiksema lapse kaswa-
tusmaja anda, aga ei wõeta, ja sellepärast, et laps on seaduslikus
abielus. Olen mina selles süüdi, et seaduslikus abielus olen ja mitte
sohilapsi ei ole sünnitanud? Wõi pean ma palwekirja sisese andma, et
meie, sõdurite naiste lapsed oleksid samasuguste õigustega, nagu mit-
teseaduslikud lapsed, teda kogukond kaswatab? . . ."

"Meie peame selgusele saama, mis Antsuga on juhtunud," lausus
Helmi. "Seepärast elage hästi ja paranege ruttu. Wõib olla tuleme
Teid waatama."

"Sumal kaitsku teid!" lausus Deena, kui ta Aino teda jumalaga
oli jätanud.

Aino ja Helmi otjustasid toju minna. Ühe maja ees oli rühm
ratsa kordnikke. Aino sattus ärewusse. Wõib olla, on Ants selles
majas ja teda piiratakse? Kuid nad Antsule abiks saaksid olla? Nad
peatusid tänawal, waadates argelt kordnikkude poole. Kuid need kar-
gasid pea hobuste selga ja sõitsid minema. Müüd ruttasid nad toju,
lootes Antsu eest leida.

Kuid Ants ei olnud kodus. Kaks tuba, kus nad elasid, olid täh-
jad, kuna üürniku Sahleri tubadest jutulõmin kostis. Seal olid koos
kõiksugu jahkerdajad, ärimehed, spekulandid ja marodeerid, kui Sahler
ise kodus oli, ja kodus oli ta wahesti sageli, wahesti aga ei olnud teda
nädal aega näha. Ja alati oli tema tubades mingi lõhn, mis nii
lange oli, et see kogu maja täitis ja majaperemehe kui ta teiste üüriliste
seas nurinat äratas. Lõhn muutus aga ükslugu oma ilmet. Pool
aastat peale sõda tundus tõlata lõhna, siis wikki terpentini lõhn, hil-
jem nakkade lõhn. ning müüd odõäri lõhn. Need olid Sahleri lau-

kaproovõid", mis ta tubades lõhnasid, ja kuna ta operatsioonid õnnestusid, võis ta kallihinnalijemaid kaupse üles osta, nende hindade tõusu oodata, ja siis suurte kasudega maha müüa, et uusi, väärtuslikumaid operatsioone teha.

Aino ja Helmi käisid taas ringi kui kuutõbised. Helmi toad olid sijustatud väikekodanlike maitsega: nurgas oli wana tahvelklawer, mis pidi suurema numbri Helmi „kaasawarast“ moodustama ja mis oli seda ülesannet juba tema ema ja ema-ema mehelemineku juures täitnud. Siis oli wana sohwa ja mõned toolid, igauks ise stiilis, mõni pehme istmega ja mõni söögitoa puutool. Seinal asetust paar gipsist ilustustega pildiraami; üks pilt oli koopia Böcklini „Triton ja Ne-reid'ist“, mistiisti kufagilt Saffa ajakirjast saawatud, teine „Lunastaja Püha õhtuõvõmingul“. Siis kummut, ribelapp jne., mis koideist õige ohtrasti läbi puuritud.

„Wõib olla, on Ants kodus käinud?“ küsis Aino Helmit. „Meie peaktime Sahkerilt järele küsima?“

„Ma lähen,“ lausus Helmi ruttu.

Ta koputas juba Sahkeri ukse peale, kust kuulus järsk hääl:

„Sisse!“

Helmi astus ukse wahela. Ta nägi oma ees Sahkeri rustawate juustega rõugearmilist nägu. See mees oli umbes kolmekümne wiie aastane, õige paks ja lai. Talle näis kõik olewat äri, isegi armastus. Ta oli üks neist, kes kõik sõjariistad tarwitujele wõtawad, et rikkaks saada. Ta hangeldas mitte üksnes eluta asjadega waid ka inimes-tega, asetades neid, kes sõjawäkke kartsid minna, oma suure tutwuse tõttu, maksu eest tagasrõndile kroonu töödele. Sõda oli talle nii palju olemas, kui palju wõis ta täna kaupa sisse osta ja ära müües selle pealt profsente saada. Sõda oli talle tantsumaal, pudel õlut peale suurepäraselt lõunastamist. Tema „inimlik ideaal“ teenis waid nooruses waejust, jeda enam nüüd aga mammonat, ama ülimat kumiiri.

„Tahin küsida, kas Teie ei kuulnud meie kaasüürilist kodus?“ küsis Helmi, wabandades eksitamist wast peale küsimust.

„Teie abikaasat? Ei!“ lausus Sahker. „Siin on keegi noor-herra, kes Teie abikaasa õega tutwust soowib.“

Sahker rõhutas meeleldi sõna a b i k a a s a t. Helmi punastas; ta arwas jelles pilget kuulwat. Kuid siis märkas Sahkeri taga kedagi sõduri riides noortmeest.

„Tahin tutwustada,“ lausus Sahker edasi. „Siin proua Helmi Tamm ja... herra Mihail Orlow.“

Helmi teretas. Ent tõi siis ehmunud Aino esile ja Sahker tutwustas teda sõdurile. Aino punastas ileni. Sõdur suudles ta kätt ja see ajas Aino ülbse segadusse. Waewalt nägi ta sõduri sirget kogu, ta punast, weriküllast nägu ja kamalaid silmi. Ta ei wõistanud pea-

aegu mihagi, kui sõbur kalle ja Helmile ettepaneku tege eeloleval laupäeval näolatte pidule ilmuda, mida pani toime „Jamaa päästeliit“, mille esimees oli Sahker; pidu sisjetulele pidi minema ühisesel maja ostmiseks, kuhu taheti laatsaretti asutada haamatud sõduritele.

„Ma ei tea,“ lausus Aino punasena, wõttes piletid vastu. „Kui mu wennaga midagi erilist juhtunud ei ole, siis tulen. . . sõbrannaga.“ Ta tähendas Helmi peale.

„Selleks ma taks piletit andsingi“, lausus sõdur Wene keeli, ja lisas siis juure: „Ch-mal!“

„Mis wõiks siis Teie a b i k a a s a g a juhtunud olla?“ pööris Sahker Helmi poole.

Helmile näis jällegi, et Sahker rõhutas sõna „abikaasat“. Talle näis see pillena, ent ta jurus oma terawa wastuse alla ja lausus:

„Politsei ja meeletawdajate wahel oli kokkupõrge. . . Mu mees wõttis sellest pealtwaatajana osa ja nüüd on ta kadunud. . . Kardan, et ta Pasku Margaretasse wiidi. . . Igatahes pean selgusele jõudma, kus ta on. Tule, Aino!“

Nad jätsid Sahkeri ja ta kaaslastega jumalaga. Helmi oli õnnelik, et pilke alt wabanes. See on kõik sellest, et ta seaduslikus abielus ei ole, mõtles ta. Ja nüüd tundis ta tõsist rahutust Antsu pärast: kui Ants temast nüüd eraldatakse, oleks ta kui mahajäetud armuke! Ta peale jaaks iegi näpuga näidatud ja oeldud, et elas selle ja sellega kokku. Elas töölijega ja tööline ei wõtnudki teda naiseks! Ei, Ants peab teda naiseks wõtma kiriklikult.

Aino pani piletid käsilikotti ja nad lahkusid uuesti kodust, seekord juba lootujeta rahutuses ja aimuses, et nad Antsu näha ei saa. Nad lootsid näha Antsu seltsimehi tehases, kuid ei kohtanud neid. Wõi minna politseijaoskonda? Kuid see oleks rumalus, nad wõiksid saada sellega Antsu äraandjaks, kui ta tõega pääsis.

Nad jõudsid südalinna. Tänavad kihisesid inimestest. Ajalehete müüjad kirjutasid üksteise wõidu:

„Oste wastseid telegramme!“

„Wastseid telegramme!“

„Uuemad uudised sõjawäljalt!“

„10.000 surnut, 15.000 haamatut!“

Aino wõttis palawikuliselt telegrammi. Ta waatas ringi. Wahest näeb, kuis wenda wiiake kordnikkude wahel? Ühe witrüüri ees oli määratu rühm inimesi. Keegi luges waljul häälel uuemaid sõnumid frondilt, keegi teine näitas käega kaardi peale, kus lahingud käimas. Üks kirjits kellegilt naisterahwalt:

„Miks see wana lahing Teid huvitab?“

„Wastas wainne, tagasi surutud hää!“

„Mu mees. . . tagawarawäelane. . . langes selles lahingus.“

Põit wõttis filmapilgu. Ent siis ütles teegi:

„Sõdurite omakšed ja lesed tahtsid raatuše ette tulla, kuid lordnikud bekkid nad laiali. Hull inimesi on arreteeritud.“

Vino ja Helmi said hoopis rahutuks. Kuid äkki kuulsid nad proua Murulauki lõbusat naeru. See oli üks Helmi noorea sõbrannadest. Kuigi ta mees oli sõjaväljal, ei olnud ta oma lõbusa meeleolu kaotanud. Ta oli riietud wiimase moe järele, olgugi kostüüm talle mitte sobin, täis särakuid, tilgatid. Paberosse pahmis ta oma austajatega mõidu, telledest üks teda ikka saatma pidi, ja lasi naerdes hiilgada omi kuldhambaid. Käesoleval hetkel oli ta „paashiks“ tantsumurustuste andja Meer — mees, kes oma kuulsuse sai päewapiltniku Wallita naisega läbitäimiseft, mille järeldusel ta kunagi võffel aluspesu wael Wallita torterist oma koju tormas, sest et päewapiltnik ootamata koju tuli ja naise austaja koerapiitfaga magamistoast wälja kihutas. Müüb oli Meer proua Murulauki austaja.

„Kuidas elate?“ pööris proua Murulauk Helmi poole, fofistades oma kaaslasele, pitale, kuimetanud, inetu ilmega mehele midagi kõrna.

Helmi wastas tahtita:

„Tänan küsimast. . . Kuidas Teie abitaasa käsi käib?“

„Ma ei tea,“ sõnas proua Murulauk, waadates kelmilt oma kaaslase filmadesse. „Ma ei ole talt wiimasel ajal kirja saanud, j. o. ei ole aega saanud ta kirje lugeda. Tal wist ei olegi muud teha, kui kirje kirjutada, ja meie hädaldame aga siin, et sõjaliniil hirmus. Teate, sõda on hirmus, kuid siin, tagafrondil. Mõtelge — ma ei saa omale supugi kingi, milledega mõiks korrapäraselt tantfida, ilma et konts murduks. Olewat mu jala süü. Kuid selles on süüdi waid sõda, sest eune ei müüdnud sarnaseid nãrusid. Di, see sõda on kole!“

Siis pööris proua Murulauk oma kaaslase poole, fofistatas talle midagi ja naeris; ent Helmile ütles ta wabanduseft:

„Mul tuli midagi meele meie intiimseft perekonnaelust mehega. . . Teate ifegi — woodi saladuseft. . . Hahaha! . . . Di, kui naeruwäärt ta on! . . . Aga Teie. . . kas Teie ei ole weel abielus?“

„Ei,“ wastas Helmi külmalt.

„Teate, siis peate abiellu astuma. Aga tingimata ja ruttu. Waadake, praegu ei wõi mulle teegi midagi ette heita, sest olen naine. Teie kohta aga käib klats. Teie isa oli aumäärt meister — ja mis teete Teie? Kuuldawasti elate töölisega. Sarnasel puhul, kui tööline meistri tütreaga tegutses, peaks ta talle wähemalt oma nime andma. Aga sõda on ju kõik inimesed ära rikkunud. Doome kas wõi näituseft maniküürjannad wõi pediküürjannad. Selle asemel, et maniküüri teha, heidab ta sohvale pitali. „Miks nii?“ küsid. Wabandage, olen harinud. Iest. . . Iest mehed lalewad ta maniküüri wõi pediküüri

teha ja siis... siis heidan minna pitkalt...“ Oi, kus on moraal! Sõda on tole! Ta wing rikub kõit...“

Mii kõneles proua Murulauki, kelle mees wiibis sõjaväljal ja hobis ta juukselokki kui õnne talismani. Ainol hakkas selle teadmatagi lahju proua Murulauki abikaasast. Ta sundis peaaegu wägise Helmit „suurilma daamist“ lahutama, kelle wastu üldse wastikust tundis.

„Mis siis, kui meie Rudolphi juure lähetsime?“ küsis Helmi. „Eh! on Ants seal?“

„Baewalt on ta seal,“ lausus Aino. „Kuid nüüd ma ei taha Reimanni juure minna.“

„Miks?“

„Reimann tegi mulle kirjaliku ettepaneku. Ta läsis kirjutada ainult „ja“ wõi „ei“.

„Ja sina?“

„Ah, ära päri!“

Aino pööris näo kõrwale, aga ta põsile weeresid pisarad.

Helmis mõistis teha ja lausus:

„Ja, ta on ju wigane. Millega wõiks ta sind toita?“

„Ta kirjutab, et loodab teenistust saada, kus ta wigasus midagi ei tähenda. Ta õppida edasi, sest hatata kirjutajaks. Ta kirjutab, et tal on walus teha mulle ettepanekut teist korda ja pealegi wigasena, kuid ta oletab selleks sunnitub, sest oleks ta terve, siis oleks see mõistetaw, et ma tema omaks saan, kuna olen kord lubanud... Nüüd aga pean ma kõit unustama, mis kunagi olnud, ja teda sarnasena wõtma, nagu ta praegu on... ja nii j u g u s e n a ei tahta ta mind õnnetuks teha... Ma pean nüüd kainelt järele kaaluma, kas teda ta nüüd tahan. Kui wastan „ja“, on pulmad niipea, kui tal teenistus läes. Ta tahab kuulda ainult õiglast otjust, ja kui ma „ei“ ütlen, siis teab ta, mispärast... Ja kirjalikugi ettepaneku teha ta mulle sellepärast, et ta kui wigane ja sant ei sõanda suusõnal mulle awalbada oma suurimat soowi, tundes end naeruwäärsena wõrreides end teistega, kes terwed.“

„Ja mis sa talle wastad?“ küsis Helmi.

„Oh, kui ma seda teaksin isegi... Ma ei wõi talle „ja“ öelda ega ka „ei“, sest wiimasel puhul aiman ma midagi... midagi õudset...“

„Uusun, et ta peaks isegi mõistma, et see nüüd wõimata on,“ lausus Helmi. „Kuid lahju on minulgi temast.“

Nad läksid edasi. Aino tundis rahutust. Ta ei teadnud, kumba pärast enam, kas wenna pärast, wõi sellepärast, et ei teadnud sugugi, kas öelda „ei“ inimesele, kellele oleks ta lohe öelnud „ja“, kui ta oleks olnud waid terve. Taewas, mis pidi ta talle siis ütleva?

Saabus õhtu, kui nad koju jõudsid. Ent Ants puudus ikkagi. Helmi peaaegu nuttis: oleks ta Antsu kirillit naine, siis ei oletati eh!

nii hirmus, kui ta Antsu kaotaks. Ent täna heideti kalle kahelt poolt ette, et ta laulatud ei ole. Nii ei või enam edasi minna. Ta peab fundima Antsu. Kuidas? Ja kui ta teabki, kus on siis Ants?

Ants tuli hilja koju. Ta tõi Vinole Reimanni käest palju terviseid ning hakkas suure isuga õhtustama. Helmil oli hea meel: Ta võib alustada, ent mitte täna!

„Oleks huvitav kuulda, kuis ja pääsesid?“ küsis Vino.

„Wäga lihtsalt,“ vastas Ants. „Ma jooksin ümber tänava nurga ja lohe esimesest paraadufest sisse. Ma peatasin ukse taga. Ma ei tea, miks ma edasi ei jooksnud. Mul oli lihtsalt tahtmine end kätte anda, sest ma ei teinud ju halba, kaitsemin vaid peksetawat naist ja enast. Ent ukse prao vahelt filmasin, et kordnik mind sugugi ei jälgi. Ta kartis wist, et kui ta hobuse seljast maha tuleb ja mairja astub, lähen ma teisest uksest välja, wõi ratsutan koguni ta hobuse seljas minema. Igatahes oleks see väga naljakas olnud. Ent siis lõi ta käega ja ratsuias minema. Hoowist läbi tulles märkasin, et majal on aed, mis teisele tänawale välja wiib. Wõib olla, et ta sinna wastu ratsustas. Ma tahtsin koju tulla, kuid filmasin tänawa nurgal ratsa-kordnikke. Neid oli ka teisel nurgal. Et ma oma tagaajaja nägu hästi meeles ei wõinud pidada, ei teadnud ma sugugi, kas ta nende seas on. Ma otjustasin Reimanni juure sisse astuda, kes õnnels samas tänawas asub, ja olin seal õhtuni. Õhtul tulles olin julgem, et tagaajaja küüsi ei sattu. Kuid nüüd ei olnud ainustki kordnikku wastu tulemas.“

„Kas Reimann wõttis ka meeleatwadupest osa?“ küsis Vino.

„Ja. Ta fondis rongi lõpul. Ta oli kind kord näinud.“

„Loodan, et ta wiga ei saanud?“

„Keegi oli ta pikalt jooksnud.“

5.

Ants tuli järgmisel päewal töölt tufasena. Ta teatas, et tema ja künnekond teisi töölisti saab kahe nädala pärast lõpuarwe, mille järelebusel tema ajapikenduse aeg, mis küll määramata aja peale, oma maksuuse kaotab, ja ta on sunnitud wastawasfe komisjoni minema, kus teda muidugi sõjawäkke paigutakse. Kuna tema aasta meeste wõtmise aeg parajasti ees, saab teda kahtlemata nende selka asetatud; sarnane juhus on olnud waremaltki kellegi töölisega, keda wast lahti lasti ja keda wast wõetud meeste selka pandi.

Uno ehmus, niisama Helmi. Uno ütles:

„Aga mil põhjusel sind siis lahti lastakse?“

„Arusaadam, miks,“ lausus Ants. „Muidugi tänawa meele-
awalduse pärast. Meister teatab, et meie veel tänuksitud peafime ole-
ma, et meid waid lahti lastakse ja mitte sõjakohtu kätte ei anta, sest et
meie kuuluda tagawarawäelaste hulka, kellede kohus isamaad päästa,
aga mitte sõjawäest meeleawaldust toimida. Mina ja teised olla ra-
hulikku töötamist talistanud ja neid tehasest wälja ajanud. Siis was-
tasin ma, et eks andu siis sõjakohtu kätte, kui meie süüdi oleme. Meis-
ter ei wastanud midagi, arwan, et tal tõendusjed puuduwad. Muidu-
gi on see waid tehase ametnike äriühim.“

„Kuidas?“ küsis Helmi.

„Arwan, et neil on kawatsus tööle panna osa neid, kes neile mal-
sawad, et sõjateenistusest wabaneda. Kuuldawasti mõned näitlejad
jne. Tööliste protesti-streigist ei wõi praegu juttugi olla, kuna kõik
kardawad wäeteenistust kui kattu, ja ülikaal ongi juba nende käes, kes
wäeteenistust pelgawad. Nii siis saab must lähemal ajal sõdur.“

„Aga see on ju mõimata!“ hüüdis Helmi peaaegu nutuselt.

„Kuidas?“

„Sinu kohus ei ole mind itllagi niimoodi maha jätta.“

„Mina olen sunnitud alluma raudsele ajale.“

„Siis pead sa ka alluma mitte üksi walitsuse, s. o. riiklistele sea-
dustele, waid ka kiriklistele.“

„Ja see on?“

„Pead tegema nii kui kõik — wõtad mu seaduslikuks naiseks.“

Walitses paus. Ants waatas suuril silmil Helmile otja.

„Nüüd, kus ma sõtta peaks minema?“

„Nimelt nüüd. Kui sa ajalehtede kiriklike kuulutusi loefsid, siis
näefsid, milline palawik just nüüd, sõja aeg, abiellu astujail on.“

„Aga luba... just nüüd, kus minulst sulle kõige wähem seaduslik
abielumees wõib saada? Usun, et sul waja terwet elawat inimest, aga
mitte furnu eht wigase kandidaati. Siinamaale olen ma tulnud ween-
dumusele, et sa oled tahtnud mind, aga mitte õpetaja laulutuse tunnus-
tust ja usun, et nüüd, kus sul mind peagi ei ole, õpetaja tunnustusest
abielusängis wähe on, kuna see ju mehe kohustusi ei suuda täita.“

„Eo, wõi nii!“ hüüdis Helmi ägedalt. „Ja sina kõnelesid mulle
weel armastusest. Teie, waba armastuse poolehoidjad, töotate seda
suurema hooga armastada, mida wähem tahate naiseks wõtta. Teie
tahate printsiibi pärast, et abielu seaduslik ei oleks. Sellega näitate,
nagu ei olekski seaduslikku armastust, nagu häwitaks seadus armas-
tuse. Ja teie armastus olewat wabas armastuses tõelikum, kui nende
wastu, keda kiriklikult naiseks wõtate. Selles olewiku naiste tragöö-
dia ongi, et meid isegi armastades ei taheta naiseks. Mis õigus on

sinul minult võtta mu au, lugupidamuse, ilma vastutajata? Kui on ilmas kaup olemas, siis olgu kõik kaup. Sa oled petis."

"Ma tahan loota, et mehelemineku iha su pead ei tabusta," lausus Ants külmalt.

Ent nüüd sai Helmi hoopis ägedaks:

"Ma saan su pärast liisi nime, keda kõik naeravad. Juba bel-dasse mulle proua pilke pärast. Sul ei ole sellega tegemist, millisena mina maha jäen. Sinu armutesena! Üks aasta olen kuulunud sinu leba wabast armastusest ja abielust. Ja nüüd, kus sa minust küllastunud, nüüd võtad sa kätte ja lähed sõtta."

Helmi hakkas nutma. Ta ei nutnud sugugi sellepärast, et Ants sõtta lähed, waid sellepärast, et Ants siin tema soovile ei tahtnud alluda. Ta oli jõuetu, ja kui ta oli jõuetu, siis nuttis. Ent Aino oli kahju wennast tõelikult ja sellepärast kuulis ta waevalt nende kahetset, olles kurb.

"Ma ei lähe omal tahtmisel sõtta," lausus Ants, "waid allun raudsele ajale."

Helmi pühkis pisaraid ja ütles:

"Just sellepärast, et sind wõin kaotada, ma su seaduslikuks naiseks tahangi saada. Sest see on ainus abinõu, mis wõib meid siduda ka peale surma."

"Mga kui sa hakkad teist armastama?"

"Minu armastus on igawene... Ma ei suudagi muud moodi armastada. On see armastus, kui mind armastad ja omaga siduda ei taha, kuna meil on ometi weriside."

"Weriside?"

"Ja," lausus Aino saladuslikult. "Ma usun, et saan emaks."

Antsule lõi külm higi otsa ette. Ta ei teadnud isegi, millest see tuli. Ent Helmil oli juba ammugi peaaegu peitunud idee, mille läbi soovis ja lootis võita Antsu, ilma et oleks mõtelnud tagajärgede peale. Ta wõib peale pulmi welda, et tal näis ainult niimoodi. On ju olemas juhuseid, kuid naistel miimseni hetkeni näib, et on nii. Ja kes teab, mis tulewit üldse wõis tuua. Kas ongi Ants siis elus, kui see aeg tuleb?

"Ma tahan, et laps oleks sinu... sinu... et sa teda kaswataksid ja koolitaksid ja..."

"Surnuna wõi wigasena?"

Ent nüüd segas ta Aino:

"Miks siis surnuna ja wigasena. Sa saad tervena tulema. Ma tahan Jumalat paluda. Ma ei suuda kujutella, et sinuga midagi juhtub."

"Braeguse kapitalismi torra juures, kus ühed orjabeis sünni-

wab, keised walitsejaks, ei soowiks ma mitte, et mu laps orjaks laswab. Parem, kui teda üldse ei sünniks. Kuid..."

"Ma usun, et sul nüüd midagi abielu wastu ei ole," lausus Helmi. "Seda aega, kui ta suur ja tugew, wõib olla ei olegi enam orje, ei ole ka sõdu ega tapmisi..."

"Reed on illusioonid," lausus Ants murtuna. "Nagu näha, pean ma siingi raudsele ajale... alluma."

Uino ei suutnud omale kuidagi kujutella, et Ants läheb sõtta. Mida enam ta selle peale mõtles, seda büdsemana näis talle Antsu saatust. Ta ees kangastujid pildid: Ants lebab purukslastud peaga, purustatud kehaga kusagil kaewikus või lahinguwäljal, lebab üksinda ja mahajäetuna. Ja, selleks tahetakse teda, selleks wiiakse teda! Nad ei ole küllalt täitunud aurawast inimweref. Nad tahawad teda wigastada nagu Reimanni. Wõib olla, weel enam. Uino on juba taotanud ühe armsa inimese, ja nüüd peaks ta taotama ka oma wenna. Kuita saaks teha selleks takistusi? Ta ei wõi kujutella Antsu sarnasena kui Reimanni, õnnetuna ja mahajäetuna. Ei, ei kunagi.

Uino käis rahutult edasi-tagasi. Ta nägi Antsu pead Reimanni teha lohal kahe kargu wahel. Ja teda waldas samasugune tunne, nagu siis, kui ta Reimanni esimene kord nägi. Sest ta oli ka Reimanni armastanud, wõib olla sama õelikut kui Antsu. Ja Uino otsustas Reimannile õelda „ja“, otsustas saada ta lohutajaks, sest ta Ants wõis saada Reimanniks. Kuid ta ei suutnud mõista, miks Helmil just nüüd nii kange kire mehele minna. Talle näib sõda parajaks ettekaändeks oserwat, et Antsu saada. Wahest oli tal ometi õigus? Muudugi, nad elawad ju koos. Ja ka Antsul on see parem: tal ei tule siis wigasena tagasi tulles Helmilt „ja“ sõna paluda kui armust. Ent miks siis sõtta minna? Ants peab wabanema sellest illest, mis wõib talle tuua ainult hukatust. Ta peab katsuma mõne uue koha saada kusagil kroonutööd, kas wõi kindlustööd, et wabaneda sõja õhust. Ta awaldab seda koha Antsule.

Ent oli weel wast pealelõunane aeg ja Ants oli tööl. Uino ütles Helmile:

"Ants peaks mujale kroonutööle saama."

"Nad ei saa, sest et teistes tehastes küjitalse järele."

"Aga kindlustööle?"

"Ka sinna ei wõeta nii ruttu. Ants armas seda eila õhtu."

"Siis peaks ta pöörama Sahleri poole. Ma tean mitmeid, kes on käinud siin teda taga küjimas, et nad tema kaasabil on ajapikendust saanud. Näituseks keegi klawerihääletaja, kes on praegu mingisuguse

troonu töö peal olevate tööliste nimestitus, kuid kes seal tööl ei käigi, vaid isamaa päästmiseks klaverisi hääletab. Ka olevat Sahkeril mitmesugused sidemed komisjonides."

"Sa oled laps. Sahker on waid kawal ärimees. Ants kõneles kunagi, kuid ta noorimehi kroonuteenistusest wabastab. Näituseks kui noormees ei soowi sõtta minna ja on kuulnud, et Sahker kroonuteenistusest wabastab, siis annab ta Sahkerile hea summa. Sahkeril kogub neid inimesi ja weel enam summasi wäga palju. Ta ütleb pealegi, et kui tal ei õnnesta wabastada, annab raha tagasi. Kui nüüd komisjon mehi läbi waatab, praagib ta ikkagi oja wälja. Neid on siis Sahker päästnud ja nende raha saab ta omale, ilma et oleks sõrme sõrme wastu lõõnud nende päästmiseks ja ilma et tal sidet oleks kusa-gil. Teised, keda mõetakse, saamad tõega raha tagasi, sest Sahker on aus. Nii päästab ta liisupoisja."

"Neeb on liisupoisid. Kuid klaverihääletaja ja teised on ometi kohad saanud. Ants mõiks katset teha."

Helmi nägu tõmbus tõijeks ja ta hüüdis:

"Ei, ei, mitte Ants, waid meie kõneleme ise."

"Miks mitte Ants?"

"Sa tunned oma wenda wähe. Oleks ta tahtnud, siis oleks ta juba jamme astunud. Kuid ta ei looda, et sellest midagi wälja tuleb. Pealegi nõuaks Sahker maksu ja meil on nüüd enne pulmi rahast nappus. Siiski mõime katset teha. Naisterahwastega on nad juba leplikumad. Priugib meestele ainult paljulubawaid "filmi" teha, ja nad on kohe nõus. Kui meil õnnestub Antsu päästa, teatame seda talle waid peale pulmi. Pulmad on just päew peale seda, kui Ants lahti saab, ja uut kohta ei mõi ta ju ka enne wastu wõtta, kui ilma kahenädala palgata ei taha jääda. Kui meil õnnestub, siis oleks see heaks "pulmakingiks" Antsule."

Nüüd, kus Helmi Antsule awaldanud, et ta temast raste, ei mõinud Antsu wabanemine enam seadusliku laulatusse tahtuseks olla, kui Ants ka enne nende "päästmise katsetest" teada saaks, sest et ta selle sisse ikkagi ei usuts. Ja olgu ta ilmawaade milline tahes, ent ta oli oma sõna annud raudsele ajale alluda ja lapsele seaduslikuks isaks olla, kuigi ka — wigasena ehk furnult. Ja miks siis mitte katset teha "wabastada"? Helmi mõis selle läbi waid wõita. Sest Antsu sõtta minetel langeks ta suurimasse kitsikusse majanduslikult. Mis hakkaks ta peale? Kaupluse uuesti teenima minna? Ent Helmi oli juba harjunud wabadusega, ta ei mõinud kujukella end enam orjana, kes printsiipaali soowi pidi filmist lugema. Ja kas saab ta kohta? Kas ei olnud kõik kohad täitunud sõjapõgenegatega, sõdurite lestedega? Näituseks ei saanud Minolgi kohta. Ka tema jääks hädasse.

Hirm tulewiku eest waldas Helmi seemõrra, et nägi Sahkeris seda juuremat päästjat, mida hirmsamad pildid tulewiku kohta langastusid.

Uino ja Helmi otsustasid Sahkeri poole wiibimata pöörata. Nad olid naised ja ei teadnud kaugeltki Sahkeri wõimupiire, kui suured wõi wäikesed nad olid. Kuid nende andmete põhjal, mis neil olid, kujutlesid nad teda titaanina, sest kõikide andmete alused olid neil teadmata; kas nad olidki põhjustatud wõi mitte, selle üle nad ei juurelnud, kuna üks oli liig naiim, uskudes kõike, teine liig pealiskaubne, tergetiimuline iga asja peale lendama.

Ent Sahkeri ei olnud kodus. Nüüd said mõlemad daamid rahutuks. Wõib olla, on ta jällegi mõnel ärireisul, mis nädalpäemad wõi paar saats kestma, nagu ta wäga sageli kodust ära oli. Siis oleks ofas kõik! Ükki aga tuli neile meele, et Sahker neid isikuid, kes teda taga pärisid, kui teda kodus ei olnud, kästis Grigorjewi kohutusse juhtida, sest ta käia seal sageli ja jätta ärareisimise korral oma aadressi sinna. Ning nüüd riietasid Uino ja Helmi end ruttu, et enne Antsu loju tagasi jõuda. Ja, nad tahawad katjuda Antsu päästa, teda üllatada. Kuid kui Sahker liig suured tingimused paneb? Kui määrab suure summa, kust siis raha wõtta? Wõi kui ta mõne mu ettepaneku teeb?

Ja äkki oli Uinol tunne, nagu läheneksid nad hukatusese. Nagu läheneks eriti Helmi mingile kuristikule ja langedes tõmbab kaasa ka tema. Ja Uinol hakkas hirm. On siis Sahker tõega nii kole mees?

6.

Murulauf ja Miichel, lehades maas, kuulsid äkki, kuis wäikis kuulipilduja. Siis tuli hall loju nende juure, ent ta ei roomanud seerford, ja ütles:

„Seal oli üksainus kuulipildur ja paar sõdurit,“ ta tegi hesti käega, et neid maha lastnud, ent käsi, punane ja suur, wärahtles.

Nüüd largasid kõik piisti. Nad läksid paigani, kus oli kuulipildur puude warjus. Seal olid ka mõned korjused. Murulauf wõttis kaardi, nuris seda, ja andis käsu edasi minna. Ent seda, mis ta kaardil nägi, ei mõistnud ta sel hetkel. Kõik jooned sulasid alusfooniaga rohelisteks. Ja edasi minna kästis ta umbes. Ja sugugi mitte hirmust ei tulnud see, waid pigem näis talle kõik tühihena — kartus, õud, hirm, ja ta naeratas. Ent siingi wärahtlesid põsed.

Nad jõudsid wälja metsast. Oli kallak ja jõgi. Ja jälle olid nad ühinenud teiste oma wäeosadega. Need olid tarwitatanud edaskiitumiseks jõeäärset teed ilma suurema hädaohuta, kuigi oli teisel pool wäenlane. Ent siin pundus tal suurülikwägi, lastes waid püüsi. Siis tuli käsi walmistuda üleminekuts. Jõgi ei olnud sugugi kitsas.

24
oli isegi sügav ja fugevda vooluga. Sai otsitud kiire tempõs ülemineku kohta, kusjuures waenlased, kellede käes oli jõe teine kallas, hoolega liigumist jälgisid. Et üleminekut võimaldada, pidi keegi palju kõie teisele poole kaldale wiima, seda kinni siduma, mille järele oleks lastud wette parwe, mida koha peal walmistati. Siis pidi üks oja wäge kiiresti üle minema ja võimalduma ponton-silla ehitamist.

Selgus, et waenlased olid kõik paadid teisele poole kaldale koonnud. See, kes kõie pidi wiima, pidi üle jõe ujuma. Kuid nüüd jõuti otsusele, et selle asemel, et kõit teisele kaldale siduda ja oma meeste kohale jõudmist oodata, üldse kõie abil kõik waenlase paadid võimalikul korral ära tuua ja siis nende abil rühmawiisi üle minna. Paate oli umbes wiisteistkümme tükki. Ja riskeerimine oli ühesugune — ühe inimeluga. Esimesel puhul oli lootust wähem: waenlase wahisalk wõis üldse kõie siduja wagaks teha. Teisel puhul oli asi lootusrikkam: hulga ülepääsemise puhul wõisid nad enam wastu panna, kuni abi jõuab. Üleminek ei tarwitsenud sugugi seal kohal sündida, kust paadid toodi. Ehk seda wõis koha teha õõ kätte all, kui asi weel teadmatuses. Mõgul oli waja waenlase tähelepanu kõrwale juhtida, nagu ei oleks neil seal paigas, kust tegevust alustada taheti, midagi kawatlusel.

Saabus õhtu. Gall ja tinane õhtu, täis rõskust ja winget tuult.

Korpuse komander tuli kohale. Ühes kohas alustati wälis ette-walmistamist üleminekuks. Raiuti puud ja tehti parwe. Siin olid degewuses sapõõrid. Sinna koondus waenlane nõrga tule. Ent nüüd andis bataljoni ülem käsu wabatahtlike wälja astuda, kes teisele kaldale ujus. Ent keegi ei liigutanud end. Siis astus üks jõdur ette, ent selgus, et see sugugi ujuda ei mõistnud. Ta ütles, et kui oleks, et ta ujuda mõistaks, siis ta läheks. O ja, nimelt läheks.

Nüüd astus wälja Mihkel. Ta ei teadnud isegi, mis teda wälja ajas. Ta toimis nagu tõugatuna mingist jõust, õigem nagu joobununa. Millest joobununa? Sõja wingust? Ei, mitte joobununa, waid uimastatuna. See oli uimastaw joobumus, joobnustaw uimastus. See oli õigem joobumuse pohmelus. Ja iga uus toiming oli karikas kihwtiwerd, kihwtiwiina, mis uuesti pani purju. Ja ta pidi jooma seda uut toimingut, et paraneda wanast joobumusest, pohmelusest.

Mihkel raasis üleriided. Kõik wakis ümber salapärasena peale rasket ja waewarikast päewa, wakis uue waewarikama päewa ahwardusena. Siis lastus wette polguülema käsul. Westi oli külm kui jää ja ta tundis ihu haarawat kui külme leel. Siis hakkas Mihkel ujuma, ümber kaela kõis, ja see wenis ilka pikemale ja pikemale nagu igamitu piirile. Ja laua wenis kõis ja ilka endise regulaarusega ja aeglaste kiirusega. Ja kui kõik ootasid ponnitusel resultaate, hakkas äkki sadama wihma ja hämarus muutus kottipimedaks.

Murulaul muutus rahutaks. Ta oli harjunud Mihkelst oma rootu esimestes ridades nägema ja tal oli tõega kahju temast. Sarnaseid sõdureid oli vähe. Ja uhte oli Murulaul ta peale kui oma-maalase peale, kes tegi waid au rahwusele. Ent see rahwuslikkus! See oli imbunud Murulaulki werre esivanemaislt ja ta ei wõinud loobuda tundest, et on eestlane, kuigi oleks kannud kümme wõõra rahwuse sõjawäemundert, wõidelnud kahelümne rahwuse lipu all.

Miski ei weninud enam kõis. Wõib olla, ei olegi enam Mihkelst olemas? On lastunud sügawusse, püüdes täita oma ülesande? Ent siiski käsks miski Murulaulki wodata ja loota. Ta heitis ette, et nad oleks wõinud talle anda telefoni kaasa. Nüüd pidi tähendama nõõri tõmbus, et Mihkel sihil, mille järele logu meeskond pidi hakkama tõmbama, kummi ongi jõudnud kaldale paadid, mida Mihkel üksteisega ühendanud.

Kulufid weel mõned minutid. Kõit kuulafid hinge pidades, nagu püüdes teiselt poolt kaldalt midagi otustawat kuulda, mis seotud nende enese saatusega. Kui saadaks weel kellegi? mõtles Murulaul. Ja siis näis talle, nagu kuulduks hõie. Ent see tuli nende oma poolt metsast. Keegi hädaldas ja hoigas: „Hoho! Oh!“ Keegi nuttis karmalt. Kõit kuulataf id ja midagi kuulma, nagu jääse tuule hingus, lastus selgroogu alt üles. Murulaul astus mõned sammud mitte mingisuguseks otstarbeks, reflektiivselt. Ja küsis wõõral häälel:

„Kõis ei liigu?“

„Ei.“

Miski tõmmati kõit. Ja siis asufid kõit tegemusse kui üks mees, ja kel ei olnudki midagi teha, see tõmbas mõttes. Kõis oli pikk, nagu wenis. ja nad tegid sülla pikkused hüpped, ühed — tõmmates, teised — pidades. Ning siis kuulus Mihkeli hääle:

„Siin on wiisteistkümme paati.“

Ent nüüd muutus teisel pool jõe walgeks: helkisid helgihetitjad ja tõusid raketid. Kui walgus-kuulid, peatusid ja pudenesid. Walgustati mõlemaid kaldaid. Kuulduf id paugud. Mihkel, täiesti walguse sees, halasti ja särav, oli kui hõbe jumal. Siis langes walgus Murulaulki poole. Kõit püf id pool minutit liigutamata, nagu wotes midagi. Siis paisus wastaste pool ragin ja wastati. Ragin suurduf, ent Mihkel oli juba kaldal ja teda terwitati mõiduhõisega.

Nüüd waiks kõit. Ent waenlased pidaf id õõ jookjul kalda helgihetitjate tule all.

* * *

Järgmisel päepal otustati teha „miniatüürne desfant“; saadi teateid, et waenlase jõud siin kohal koguni nõõrgad. Paatidesse asetuf id mehed ja mitmed kuulipildujad. Mihkel püf id ühe paadi pärast ja

keeras rahulikult wilkat, nagu oleks ta Emajões kalu õngitsemas, ilma et oleks pannud tähele surma-mesilaste suminat. Tõega, tal oli tunne, nagu oleksid mesilased peret heitmas. Ta oli tänasest teenistusest wabastatud, et wälja puhkats õigest supelusest, ent miski sundis teda seltsimehi jälgima. See miski oli uimastaw ja maitsew kui hea kapaõlu. See miski sundis tundma naudingut hädaohust, kui ta oma elu pani õnne peale nagu hea suuma kaardi peale külarõrksis. Ta oli satunud hasarti, olles kui joodik, kes ei saa wabaneda enam wiina mõjust. See miski oli sõja wing, mis oli läbi jõõbunud kõigist ta pooridest, närwidest; ta tegi selle mõjul mõndagi, mida targa peaga ei oleks suutnud kujutellagi.

Päew oli all ja ähmane, ning hallidena näisid lained jões, tinastena, rasketena. Ja Miiklil näis, et ta jellepärast ei uppunudki eisa, et jõgi, jääne ja külm, oli tinane, kanderaste.

Olles kaldale jõudnud, hakkasid sõdurid kuulipildujaid wälja tirima. Nad ei saanudki kuigi kangele, kui äkki nähtawale ilmus rühm waenlase ratsanikke. Neid tuli hulgana ja nad tulid kiirena abiwäena, kuna waenlased ei olnud nähtawasti kindlad omis seisukohtis peale paatide laotust.

Müüd oli hetk, kus Miiklil sugugi ei teadnud, kas olla abits seltsimeestele kuulipilduja wäljatõstmise juures, kas waenlasi lasta wõi tagasi pöördä. Ta haaras impulsiwolt püssi ja lasi. Ta oli ainus selle paadi tagapäräs. Ent siis kargasid sõdurid rüüinal paati, tõukasid, ja see tõuge oli nii suur ja ootamata, et Miiklil üle parda kukkus wette.

Kui Miiklil mees oma seisukohta hakkas õieti hindama — ja jeda kõike nägi Murulaul läbi binookli nagu peo peal — jõudis hull paate tagasi. Ent üks osa paate oli weel kaldal ja nende poole ujus Miiklil, otse waenlase poolsele kaldale. Neis paatides olijad ei suutnud weel kaldale jõuda, kuna nad hooga eemale olid ajanud wäikest waenlaste jalkõnda, nagu nad arwasid, wälja löõma, kui olid äkki tagant ümber haaratud ja sisse piiratud. Neil ei olnud muud teha, kui wangi langeda wõi kangelastena surra.

Miiklil pani jeda paati ronds tähele. Müüd oli ta üksinda waenlase kaldal wabana tihjas paadis, ent sõjariistata. Siis nägi, et teegi waenlase ratsanikkest teda märkas ja tema poole kihutas. Miiklil tõukas paadi eemale ja tõmbas aerudega, mis suutis, sest sõjariistata oli mõtteta wastu astuda waenlasele. Ent seal tõmbas üks aer loola kui ruffidõrs tugewa tuule mõjul, ja murdis. Samal hetkel ajas waenlane hobuse otse jõkke, olles ise sadulal püüsti. Sarnane hulljulguis pani Miiklil imetlema, sest tema seltsimehed puistasid paatidest ja kaldalt wastastele kuule.

Ent waenlane, olles oma kohta fiksti „ekonoomiline“, hoidis end Mihkli taha; ta teadis muidugi, et Mihkli seltsimehed oma sõduri peale lastma ei haffa. Muide, ta ei esfinud sugugi.

Mihkel lütkas aeru põhja. Ta jai niimoodi waewalt paar sülba edasi, sest siis kadus põhi ja woolus hakkas liikuma paati kaasa. Nüüd waatas Mihkel paadi otssi. Neis puudus iga wõimalus üht aeru liikuma panna, et sel teel edasi saada. Ta püüdis nüüd ühe aeruga siinpool ja sealpool töötada, ent siis hakkas paat soowimata sibi ringi pöörama. Mihkel ei teadnud nüüd sugugi, kuid edasi saada.

Waenlane, hobuse seljas püsti, lähenes. Tal oli rewolwer käes ja ta tarjus Mihklile midagi, millest Mihkel mõistis waid: „Seisa!“

Mihkel pidigi seisma. Ta oli täiesti abitu. Oleks tal olnud sõjariistagi! Pidi ta end waenlasele wangi andma? Wõi annab ta hobusele aeruga pähe? Ja mis wõidab ta sellega? Wastane laseb ta ikkagi enne maha. Kui ta waenlast katsuks lüüa? Ent jelle ajaga, kui ta kaunis pikka aeru tõstab ja lööma hakkab, on waenlane, kes liimega iga ta liigutust jälgib, walguliirusel talle paar kuuli kerre lastunud, ilma et ta muud teeks, kui et wajutab sõrme. Ja see käib palju rutem kui aeru tõstmine. Ent surra ei wõi Mihkel, ei koguni: kes wiidab siis lapsi?

Waenlane oli Mihkli paadi juure jõudnud. Ta kargas hobuse seljast paati. Mihklil oli nüüd ükskõik. Ta tahtis ainult näha, mis waenlane tahab, mis ta norib. Ja nii nad seisid wastamisi: Mihkel ühes paadi otjas, waenlane teises otjas. Mihklil käes aer, ent waenlasele rewolwer. Ja nii nad pööratasid üksteise otja, film silma, hammers hamba wastu. Ent nende pööratavats pikkudes ei olnud sugugi waenu, ei olnud ka wiha, see oli miski ebamäärane pööratus, enam uudishimulik, wõrastuw. Ja seal hakkas Mihkel taipama, nagu oleks ta enne sarnast nagu näinud. See oli nii wäga sarnane Jõõpera wiima-meierile, see nagu, ja wiimasega oli ta ikka hästi läbi saanud. Ta nagu oli lai, ümar, walge, nagu täiskuu. Ta filmad olid hallid ja kupu-sarwe taolise nina all olid tal walfjad udemed. Kõik see oli nii tuntud, nii sõbralik, et Mihkli meele tuli pits wiina, mida meier talle oli kunagi annud.

Siis puristas hõbuine. Wastane waatas süna. Ning nüüd käis Mihkli aer wastu wastase kätt nii ruttu, nagu koolipoisi sulewars, kes teist poisji salateki salwata tahab. Ent hoop oli nii tugew, et rewolwer kollkudes paadi põhja kukkus ning järgnewal hetkel seisid nad wastamisi sõjariistuta, s. o. kui aeru Mihkli käes mitte sõjariistats lugeda. Nüüd oli ikkagi ülikaal Mihklil. Ta otjastas kohe wastase pea purustata, kui see liigutuse teeb rewolwri poole, olgugi et wastane oleks hea tuntu meier; ta teadis, et „meieril“ tema kohta samasugused perspektiivid. Ent wastane luges Mihkli näost ta mõtet ja ei teinud kõige

mähematti kassit rewolvri wõtmiseks. Sa nii seisis nad heft aega jällegi waenulikkujeta.

Wastane tegi liigutuse. Mihkel mõistis seda ta tahtis tõmmata mõõga. Ent nüüd sõhwatas midagi Mihkli peast läbi. Üks heft, ja wastane lendas üle parda ja hobuse pea. Mihkel haaras kinni sadula last, siis last ja kiskus wäljaid, milledest wastane kinni haaras. Oles alanud wõitlus hobuse wäljaste pärast, mille järelbusel oles hobune uppunud, kui Mihkel mitte wäljad wälgukirusel läbi poleks lõiganud. Siis nihutas paadi tagasi, ifka enam tagasi, sadula juure, saba juure, haaras sellest kinni ja wõttis aeru, olles ise paadi ninas. Kui hobune tahtis pöörda kõrwale, siis lõi kergelt hobust, lõi paremalt ja wafemalt poolt, kunni taipas hobune, mis mõtles Mihkel, ja hakkas edasi ujuma.

Nüüd wihisesid kuulid üle Mihkli ja ta lastus nii madalale kui wõimaldas talle hobuse saba hoidmine ja aeruga hobuse juhtimine. Ükki märkas kellegi kätt paadi äärel, mis käe poole küljele lastus. Ta tõmbas aeruga rewolvri oma juure, siis jalgega, haaras siis selle järgi ja lasi, ise pikutades, käe pihta. Paut läks mõõda.

Hobune pööras jälle kõrwale ja jälle tarwitas Mihkel aeru, panes rewolvri oma ette paadi ninale. Ent siis ilmusid kaks kätt paadi pardale ja sai nähtawaks märg puristaw waenlase pea. Nüüd oli ta nagu hirmus ja wõigas. Ta silmad olid juured ja punased. Neis oli üksainus meeleheide, uppaja ahastus.

Mihkel teadis, et kui ta teda paati lases, ei saa sellest inimesest enam waenlast. Ent paati peatuti. Hobune tegi katseid pöörda, ja jälle lõi Mihkel, orienteerudes hobuse juhtimises. Siis wõttis rewolvri ja lasi kaks pauku, sihtides laiade pärani filmade wahese. Ta pööras lohe kõrwale pea, et mitte wastast näha. Paat sai kergendatud, wabastatud otsekui ankrust ja hakkas nihkuma edasi. Mihkel õhtas kergendatult, ent ometi raskest. Ta oli tapnud uppaja inimese, et pääseda ise.

Kuulid wingusid uuesti ja mõni tungis läbi paadi seinaga. Seal oli kallas, seal olid omad, ent mingi tinane raskus litkus Mihkli rinna. Talle näis, nagu oles ta tapnud wana hea tuttawa meieri, aga mitte waelase. Ta oli tapnud ka enne, oli tapnud ägedais wõitluses, ent siis oli see iseenesestki mõistetaw. Ent siin oli ta teinud midagi alatut, wastilut, millest ei suutnud ta aru saada, kuis ta seda toimis, kuis see ta peale tuli. Lõssi, ta tappis waid, et pääseda, tappis aetuna enese alalhoide tungist, kuid nagu metsloom... Ja selle tapmise järele lõhnasid ta känd nagu inimwerega. Oli ta jooanud?

Mihkel ei hoolinud enam kuulidest, mis sumisesid mõõda. Talle näis, nagu olewat, kas ta hukub wõi mitte. Ta ei widanud end

enam enese vääriliseks. Ja kuigi ta selle tapmisega oleks päästnud isamaa, ei tunneks ta end jugugi kangelasena.

Alti puristas hobune ja siis... siis ta wajus. Mihkel oli juba enne sabast lahti lastnud. Kaldale ei olnud enam kuigi palju, ent Mihkel istus kui kuktunud. Wool haaras paadi.

Murulauk waatas binooiklist ja nägi kōit kui peo pealt. Ta jooksis kaldale ja karjus:

„Meheh paati! Pääske selle, enne kui woolus ta waenlase piir-
konda kannab.“

7.

Madalas, puust ehitatud taluniku majas, milles kõndis edasi-ta-
gasi diivisi ülem, helises telefon korpuse staapi, kuid telefon ei tööta-
nud. Kindral muutus karsituks: waenlane ei annud juba paaril päe-
wal mingit elumärki, ei tulnud ta mingit juhatast ülemjuhatajalt.
Dugu näis nii, et waenlane katwatses ümber piirata. See oleks aga
häbi ja wägede hukatus.

Kindral käis rahutult edasi-tagasi ja waatas afnast wälja. Sä-
marus lastus maha. Kiila asetes eemal joise metsa kohal, waewalt
paistis filma hämarduwas kauguses. Looode põles weel heledollasel
foonil, kauge, külm ja ähwardaw. Rigidal puude mustad filuetid. Ja
kōik oli wõõras, jalapärane ja ähwarduw. Kindrali süda hakkas wal-
jemalt tuikama. Sõ jooksul wõis juhtuda mõndagi.

Kindral käs kis wahipeal olewat ohwitseri kutsuda oma juure üht
sõdurit ja lipnikku, kes lähetsid wabatahtlikkena maakuulamisele. Pool
tundi hiljem ilmus Murulauk ja Mihkel.

„Teie ise?“ imestas kindral.

„Ujun, et ohwitser ise kõige pealt head eesmärki peaks andma.“

Kindral pööris Mihkli poole:

„Oled poisimees?“

„Ei, kõrgeausus.“

„Lapsi on?“

„Kolm last.“

„Kas sa oma nahka hoida ei taha?“

„Siin hoiawad paljud oma nahka, kuid nahk ei wääri seda.“

„Miks nii?“

„Nahas on täia.“

Kindral naeris, tõmbus siis aga kōhe kõsiseks ja asjalituks:

„Müüd asja juure. Sel maakuulamisel, herra Murulauk, läheb
just intelligentset arusaamist waja, nii et hea, et ise tulite. Ma ei taha
nii naaw olla, et uskuda, nagu seisakstine waenlasega diameetralselt
wastamisi teatud kauguses. Ma usun, et meie oleme juba pahemast

„Kui sa ise püüad wõit saame. Olete mulle selles asjas oponent? Kujutlege ette meie seisulorda: kasagilt ei mingiinguseid teateid. Oleme kui kasagil wõõral saarel ookeanis mahajäetud, isoleeritud muust maailmast.“

Kindral tähendas kaardi peale. Ta näitas siia ja sinna punase pliiatsiga ja lipustega ära märgitud kohtadele. Ta käskis seisukohade üle teateid nõutada, aga kui üks neist langes, siis peab teine teadepäästma.

„Soowin Teile kõige paremat õnne,“ lõpetas kindral. „Kui tagasi tulete, saate waewata ju. Teistel on pruugiks aumärkide saamiseks ette panna omi onupoegi, tuttawaid ja napsisõpru — siin jeda ei ole. Olete silmanud, kui palju on meil juba kangelasi kõiksugu ristidega? On arusaamatu, et selle kangelaselikkuse juures meil nii wähe korda on saadetud. See on muidugi sellest, et tõelikud kangelased ei ole midagi saanud, on saanud waid ülemaid, head sõbrad. Meil ei pea jeda olema. Näüd aga teele hea õnne peale.“

Kindral sirutas käe Murulaukile ja... Mihklile. Siis lahkusid wiimased. Murulauk mõtles, et on iseäralik, miks kindral nüüd meele tuletab auhindade mitte õiglast annetamist, kus ta wäge hukatus ootab, ja ta wõis oma pea anda, et kui neil õnnestub midagi saawutada, siis saab autasu kõige pealt üksnes kindral, aga kui ka nemad, siis mõistab kindral juba wälja paista lasta, et üksnes tema energilisel tegevusel teemad ka ta alamad energilisi tegusid.

Kindral waatas aga alnast lahtujaile järele. Mites tõstab Murulauk ikka oma käe rinnale? mõtles ta. Siis tuli ta meele wäimees. Tõega, ta saab juba hoolt kandma, et kui nad midagi wäe päästmiseks saawutawad, siis saab ta ka teda siduma kuidagi oma wägede „wõiduga“ autasu saamiseks, kuigi ta harilikult enne juuri lahinguid end kasjagile wäljalaatsareti poetab.

*
*

Murulauk ja Mihkel lahkusid peaaegu päris pimeduses. Mõgustundsid nad kõik kohad ära, ent siis muutus maastik tundmatuks. Ja pimenes ikka enam. Neid ootas hädasoht jõosta waenlasele otse suhu. Nad peawad ettewaatlikult mäeseljandikule jõudma, kus nad waid arwajad waenlase olemat. Nad läksid peaaegu wennalikult. Mihkel oli täis tänutunnet Murulauki wastu, kelles nägi oma päästjat. Sest ei oles Murulauk tol korral, kui hobune uppus, õigel ajal abi saatnud, oles woolus kannud ta paadis ei tea kuhu, kas wõi waenlase seisukohadele.

„Kas sa kodust kirja saad?“ küsis Murulauk familjäärjelt.

„Saan ikka wahest,“ wastas Mihkel.

„Tihiti?“

„Kaks... sõja algusest, herra kapten.“

„Mis julle kirjutati? Maal elad mõi?“

„Ei, linnas. Elu on ränk, kirjutati, aga lootust on hea poole.“

Mihkel ohkas.

„Kas igatsed koju?“

„Toitjat waja. Kes mu nägulid toidab, sest lapsi on kolm, aga naisel ükksinda raske.“

Murulauki meele tuli Luise. Ta tema ohkas, katsudes, kas loff alles. Ta oli saanud hiljuti lühikese kaardikese. „Terwised. Soowin head. Sind südamest armastaja ja ööd-päewad su peale mõtleja Luise.“ See oli kõik siju. Ja siis oli ta kuulnud ohwitserist, kes Tallinnast pärit ja kodus käis, saades nädalaks puhkust, et Luise elada lõbusalt. Murulauki meeli waldas see kibedusega, sest sõja elu ei olnud ikkagi kõige weetlemamaisi. Ent kas võib ta nõuda naiselt, et ta ööd-päewad nutaks tema pärast?

„Oled wahelt mõtelnud, misjaoks on sõda?“ küsis Murulauk äkki.

„Et päästa... isamaad,“ wastas Mihkel, ent wiimne sõna ilmus tõrkjalt.

„Isamaad? Ma ei küsinud selles mõttes. Miks sõditakse üldse? Miks peab sõjariistade abil lahendama tüliküsimusi? Meie ei võitle praegu isamaa pärast, sest et Ceestimaa pinnal pole weel ainustki waenlase sõdurit. Ma usun, et sa tead, kus meie õige isamaa on.“

„Kui ma tean, et rõõwel mu talusse riisuma ja tapma tahab tulla, siis teen ta juba enne wagaiks,“ wastas Mihkel, aga ta ei ütelnud sugugi seda, mis mõtles.

„Oled tähele pannud, kuid sõja wing meilt riisub mõistuse? Meie muudame algul taltsutatud loomadeks, keda tublisti dresseeritud, ent hiljem kaob see kõik, jääb järele waid elajas. Meie oleme kaks hunti, ei muud midagi. Meie mõistame waewalt mõistusega taibata, mis meie teeme. Meie läheme pimesi aegade pimeduses, ninad sinna poole, kus werelõhn ja hulume. Meie oleme uimased, kihwitatud sõjawingust kui narfoosist, teeme seda, mida meie üldse kaine mõistuse juures ei oleks teinud. Oleme langenud tagasi aastatuhandeid, aastamiljonid, minewikku, mil olimegi loomad. Ja see wing lagub, lagub, ja inimesed muutuvad metsloomadeks ka seal, kui ei ole sõda...“

Murulauk tahtis edasi kõneleda, ent Mihkel tegi:

„Pst!“

Nad kuulatasid. Pimedus oli must kui haud. Nad tundsid end olemat kui koopa suus, kuhu sisse minnes ei ole enam pääsemist. Ent koopas on lõwid, on tiigrid — aegade metsikumad sõdurid.

Gemalt kuulbus nagu elu hingus, õudne ja salapärane. Nad waatasid sinna pärani filmi ja nende silmis laius õõ, nende filmade mustad terad laiuksid mustata õõks. Siis nagu eraldus mustas õõs

must sein, must mägi nagu mustast graniidist. Oli teadmata, kas olid waenlase sõdurid mäel, selle mustawas padrikus, mustawas tihnikus. Ja nad hakkasid edasi rühkima ettevaatlikult, hoides tagasi hinge, olles täis teadmist, et enne surma on täita ülesanne, millest oleneb tuhandete elu.

Äkki ilmus kuu ja ta hõbe kuma walgustas puude taga wäiksel lagedikul musta liikuvat silueti. Nad istusid ja panid seda hoolega tähele. Müüid püüis kogu liikumatuna. Kui mustast marmorist raidkruju puu hõbedaste oksade warjus. Must ja hõbe, must marmor ja hõbe!

Mis see sõdur seal mõtleb? mõtles Murulauf. Mõtleb ta oma naist wõi perekonda? Mõtleb, miks püüib ta siin, miks walatakse inimwerd? Wõi ei mõtle ta midagi, täites automaatselt oma ülesannet. On ta kui temagi uimastatud sõja wingust, et püüib tardunud poosis? Ja, ta on must tulk, inimkujuline sõetükk ja põleb kuu jäijes hõbekumas, on külm ja tardunud, sõets põlenud sõja tulkahjus nagu tuhanded, nagu miljonid. Ta ei ole inimene, nagu nad kõik ei ole inimesed.

Kuulbus pöösaste sahtin. Murulauf waatas. Mihkel puudus. Siis oli kõik vaik. See waikus kaswas aja pikkusega, aja kaswuga, mis lahutas Murulauki Mihklist. Ent äkki sündis midagi, mida Murulauf ei mõistnud. Must tulk laius, sai elawaks, kuulbus nagu ahkimist ja puhkimist. Seal oli wõitlus, seda aimas Murulauf, ent miline? Ta kargas üles, ruttas lähemale.

Mihkel kähistas:

„Siia!“

Murulauf astus ligi. Ta nägi, kuis Mihkel hoidis waenlast seljatagant kui panter, kes ohwrist kinni haaranud kõigi küüntega. Mihkli käed olid wastase käte alt läbi ja liksid ta suud pöialdega lõua alt ja katjid seda, kuna wastase käed olid ta oma selja ja Mihkli riina wähele liksitud.

Mihkel kähistas:

„Rätikut!“

Murulauf andis. Saades rätiku, toppis Mihkel selle wastasele jahu ja ütles:

„Wõtke püü!“

Murulauf haaras maast püüsi. Samal hetkel prantsatas midagi maha, Mihkel haaras püüsi ja kuulbus tume lõök. Siis waikis kõik. Murulauf pööris ringi:

„On ta walnis?“

„Ma lõin ta uimaseks,“ lausus Mihkel. „Tagant tungides ta peale ei wõi ma tappa.“

Äkki peatusid ja kuulasid hinge pidades. Näis, nagu saats kõlbusid kuu kasi esimeste pöösaste juures wõi puu tüvedes. Need

olid ühtivad häälitfused, nagu fragmendid laugetest, mida ei võinud mõista. Siis kuulbus kröginat, metallist, ja Murulauk kujukles hambaid, mis puresid labida lehte. Nüüd kuulbus otsekui mulla wistamist hauda. Millised salapärased surnumatjad tegutseswad seal? Ükki naer ja ühtivad komandod.

Murulauk teadis: seal kaematasse kaemikuid. Ta teadis seda oma kaardigi järele. Ent nüüd! Ja Murulauk lastus maha ja tegi sineli all elektritule walgusel taskuraamatusse tähendusi. Siis läksid edasi. Wahete wahel kuulbus kusagilt ühtikuid hääli. Kusagil lebasid nad põõsaste all kawa, kawa; näis, nagu lebasid juba kolmteistkümme tundi. Ja kuulsid, kuis laugel nagu midagi salapäraft toimetati, kuis hobused astusid, kuis inimesed midagi asteldasid, ja metalli heli ja wafara lõõgid. Siis wihkusid laternate kollased filmad.

Seal walmistati positsioone batareidele, seati üles suurtükke. Ja jälle tegi Murulauk märkuseid taskuraamatusse, ent tol korral peaaegu pimeft.

Siikumine muutus kord-korralt ifka hädaohtlikumaks: maakuulajad, ühtivad ratsanikud, rühmades labidatega sõdurid — kõik liikus, elas nagu warjude legionäärid. Nad pidid kartma ja ettewaatlikud olema, sest et surm waritses igal sammul. Siis lastusid maha ja roomasid, kullkusid filmili, komistasid puujuurtele, põrkasid kändude wastu. Ainult üks ettewaatamata liigutus, häälitlus, ja siis on kõik otlas. Ja ometi oli see kõik nende wägede wastu sihitud, kõik see tegeus, salapärane ja palawikuline.

Saabus aeg tagasi pöördra. Nad jõudsid waenlase wahipostti juure. Kuid ei teadnud, kuis siit läbi pääseda. Olid nad lõksu läinud, ent ta wälja pidid saama. Nad kuulatasid hinge pidades. Kuu oli jälle pilwe taga. Warsti hakkab loitma ja siis on kõik hilja.

Roomasid jälle edasi, pidasid hinge, kuulatasid ja waatasid. Siis tõusid äkki ja hakkasid jooksuma. Nad olid wahtide wahetusel läbi pääsenud, ent waenlased märkasid neid wast nüüd ja hakkasid huupi lastma. Diginesid mustad logud. Ja Murulauk ja Mihkel jooksid edasi, aga paugud nende kannul. Siis karjatas Murulauk. Tal oli tunne, nagu oleks jalga wäänatud, nikastatud. Olen haawatud, mõtles ta. Kui astus, tundis walu. Mis nüüd teha? Kui nad trehwawad juurema maakuulajate salgaga, ei pääse ta põgenema.

„Wii need paberid ära, ma ei saa edasi“, lausus Murulauk.

„Ma wõtan Teid selga“, wastas Mihkel.

„Ee!“

Ükki ilmus nende ette rühm sõdurid. Murulauk tundis meelthetset, et kõik on kadunud. Ta ei pääse jooksuma ja Mihkel... Kas see- gi pääseb? Ta ei ole weel paberid amud.

„Seisa!“

Murulaut ja Mihkel ei lütkunud sugugi, et nende niimoodi tarjuti. Murulaut mõistis vaid üht: on hullunud nende väeaja, ta ei ole täitnud oma ülesande, ja nüüd — nüüd on kõige aegsam, kui ta nagu mitte kohusetruu inimene, kes oma süüdi tundes enese üle ise kohut mõistab, enese maha lasteb. Milles see kohusetruuduse mittetäitmine seisis, seda ta sel hetkel ei mõelnud, kui rewolwri tõstis.

Ent rewolwer löödi Murulauti käest maha.

Kohwikusse sisse astudes nägid Aino ja Helmi, kuis see sumises inimestest, ärist ja liitumisest. Siin oli otsekuu uus staap, tagafronti kaugelaste staap, kes kohwikulandade taga oma äri strateegiat avaldasid, operatšioonide tegid. Kuulbus nõude klorinat, naisterahwaste naeru, jutu kõminat. Siin olid koos kõik aferistid, spekulandid, kes nagu hõkalid otsisid omi ohvrid. Paistis ühe laua tagant filma Sahleri punane pea, kvatraatne ja rõugearmiline. Ta kõrwal istus Mihail Orlow jõduri mundris. Kui Helmi ja Aino neile liginesid, pööris parajasti keegi Sahleri poole ja küsis:

„On Teil seepi?“

„Ei, ent mul on hüposulfiiti,“ vastas Sahler asjalikult.

„Palju?“

„20.000.“

„Küünart?“

„Ei, pange.“

„Lõdme käed!“

Nad fofistatsid midagi ja kirjutasid. Helmi pööris Mihaili poole. See tundis teda ära, teretas wenepäraste lahkusega ja ütles oma rahvuslikus keeles:

„Ch-ma! Loodan, mu daamid, et Teie meie lauda istute, kuna kõik platsid on täis.“

„Seda meie just soovime,“ lausus Helmi.

Nüüd pööris ta Sahler Helmi poole, näris huuli, teretas sõnakuu mõttes. Mihail nurettas veel paar tooli ja tellis teed. Sahler oli täiesti arusaamatuses, mis need daamid siit tahavad. Ta avaldas oma imetlust, et Helmi siin nendega seltsib. Siis avaldas Helmi oma soovi, ta ei jätnud ka ütlemata, et ta kihlatud on, mille peale Sahler naeratas ja uuesti huuli näris. Helmi ja eriti Aino ootasid põnemusel otstust.

„Aga tal on juba kroonu koht, miks tal teist waja?“ küsis Sahler.

„Ta on teisest wabastatud.“

„Eiis kaotab ta ajapiendus maksuwuse,“ Sahler näris huuli.

„Aga jüiski... wõiks katset teha... Meie paneme ette... Ma jain

nimelt selle isanda kaudu tellimise moonamankrite puuosade peale. . . "Sahter tähendas Mihaili peale ja ütles sõna „meie“ õige tähtsalt. „Muide, ma puusepp ei ole, vaid mõtlesin seda asja edasi anda . . . Kui Teie abikaasa oleks puusepp . . . aga pea . . . Ta võtku selle asja oma peale, muretsegu need osad kas mõi naiste käest, ja meie paneme teda eumast kui tegijat meistrit ette. . ."

„Kui ta neid asju kusagilt tellib, siis läheb tal suurt summat waja?“ küsis Helmi.

„Na, jellepärast ma selle asja oma peale võtfin, et rahaga wastutan, s. o., et raha minu käest läbi käib. Tal tarwitseb ainult nõnda öelda minu teenistusse astuda, moonamankrite puuosad walmis muretseja, ma maksan ja saan kroonult makstud ja annan temalegi juoksmise eest, sest et mul on praegu käed ja jalad seotud ja ei teagi, kas saan tähtajaks tellimise walmis. . . Nõnda? . . . Siis on ka ta ajapiendus kindel . . . Mis?“

„Täitja õige,“ kinnitas Mihail. „Meie diendame seda kõige pealt intentantuuris.“

„Ja mis Teie selle eest nõuate?“

Ent Sahter ei wastanud, vaid näris huuli. Mihail pööris Aino poole ja kõneles sellele midagi lõbusat. Helmi wotas wastust. Ta teadis, et sarnastel kordadel peab ka wastutaja antama, muidu ei tule asjast wälja midagi. Ja et see wastutaja wäike tuleks, püüdis ta Sahterile paljulubawalt ja armsalt otsa waadata. Siis ütles Sahter taja, kuid järsku:

„Nõuan Teilt üht ööd minuga.“

„Olete hull!“

„Ma annan tähtaja. Ma pean 8. s. i. päewal teadma, kas Teie tulewane mees seda oma peale wõtab või ei. Siis annan töö teisele. 7-dal on maskeraad „Jamaa päästeliidu“ poolt, mille esimees olen, nii et maskeraadil wotan wastuse. Me wõime ka sel ööl sealt lahkuda. Nii siis, tähtaeg on 7-dal.“

Sahter kõneles seda rahulikuna, nagu kunagi äri asjust. Nüüd wast mõistis Helmi, et tal tõsi taga oli. Kuid see oli fiiski alatus, et temast niimoodi mõeldi. Nimene elab tema juures korteris ja peab teda nii alatuks. Muide, see kõik on jellepärast, et ta wabas abielus elab. Pulmad, pulmad, taewas, millal jõuawad pulmad! Ent siis otjastas Sahterit õpetada; ta ütles:

„Peale seda, mis Teie awaldasite, ei wõi ma Teid oma juures korteris enam pidada. Teie peate mind alatuks. Ma ütlen Teid üles.“

Milline geniaalne idee! Helmi pidutses: nüüd peab Sahter juba sellele joonile alluma, peab Antsu wabastama selle taju eest, kui ta hab edasi jääda.

„Wabandage,“ lausub Sahter naeratades, „stis olete hiljaks ännud. Müüd mõin mina Teid üles velda, millal soovin.“

„Mis see tähendab?“

„See tähendab, et see maja, milles Teie elate, on nüüd minu oma. Ma ostsin ta paari päeva eest, kui majaperemees märkuse tegi Teile, et mu tuba lõhnata kahtlaste lõhnadega ja inimestega. Üdise oli mul nõu seda ammuigi osta.“

Helmi oli üllatunud. Siis tõusis püsti ja lausub uhkelt:

„Mind kui sõduri naist Teie ifkagi ei tohi wälja ajada.... Aino!“

Mihail tegi wäga wähe warjatud pahase näo, et teda Aino ga jutlemises segati. Ent Helmi jättis teda ainult pead noogutes jumalaga ja lähenes uksele. Aino wabandab end, tänas tee eest ja jälgis Helmit arusaamatuses.

Kui daamid lahkusid, waatafid mehed weidi aega sõnatuna üks teise otja, siis naeratafid.

„Eh-ma!“ lausub Mihail Drlow. „Teie rikute mu plaani ära. See neiu meeldib mulle.“

„Aga see naine hakkab mulle meeldima,“ lausub Sahter ja pilgustab filmi. „Mulle meeldiwad ifka seaduslikud naised ja see hakkab ta selleks saama.“

„Aga mitte Teie omaks.“

„Ma minu omaks. Võõme käed! Naised on kõik nuustikud.“

Keegi ärimees, kes waid wiimast sõna kuulis, pööris kiire tempo Sahteri poole:

„Nuustikud, ütlete! On Teil nuustikuid? Mul läheb neid weelaluste paatide jaoks wähemalt 3000 puuda waja. Mis te puudast nõuate?“

„Minu nuustikute hinda kuulete Wiru tänawal kõndides,“ wastas Sahter.

*
*
*

Tänawale jõudnud, hingas Helmi raskelt. Ta pidi ifkagi uskuma, et Sahteril oli tõsi taga, sest toon, millega ta kõneles, oli asjalik, enam äriline. Siis niimoodi mõtleb ifkagi Sahter temast! Aga oota! Näofatte pidu on weel ees ja siis... siis tasub talle kätte. Kahtlemata tasub kätte! Las! Sahter näeb, millise naisega tal tegemist! Ta mõtleb, et ta rikas ja sellega mõib kõik. Doodaku!

„Mis Sahter sulle kõneles, et nii ootamata lahkusid?“ küsis Aino. Helmi rääkis Ainole kõik ära. Aino lootus hahtus Antsu päästa. Ta nägi Sahteri wäiklasena ja alatuna. Ja kuis julgeb ta nii külmalt, nii wilunult sarnaseid ettepanekuid teha. Aino põsed hakkasid lõkendama. Oleks talle sarnast asja awaldatud, ta oleks lohe wabajale wastu nagu sülganud, teda lõõnud.

"Aga nüüd on mul idee, kuidas talle kätte tasuda," lausus Helmi. "Ja seda teen ma nimelt näolatte pidul. Hea, et meie piletid veel alles ja me neid kohe tagasi ei annud."

"Aga kuidas?"

"Dota, sealt tuleb teegi."

Helmi tähendas kõrvale, kust kuulbus nagu kobin. Aino waatas sinna ja punastas. See oli Reimann. Ta tuli otse nende poole. Ja kui Aino teda nägi, ühe jalaga kahe kargu wahel, tuli ta silme ette kohe Mihail Orlowi terve kuju. Ta tahtis seda eemale tõrjuda, ent ei suutnud.

"Ma tahtsin Teilt midagi küsida?" küsis Reimann nende juure jõudes ja waatas nutrate filmega Aino otsa.

Helmi teretas ja läks siis eemale ühe witrini taha, mõistes et neil on ehk midagi üksteisele belda.

"Noh, küsige!" jõnas Aino ei tea miks kärsitult.

"Teate mis... see... ma... ma soowisin," kogeles Reimann ja punastas äkki, nähes Aino pilku oma tihjal jalaaseme kohal, nagu oleks ta selles süüdi, et sai wigastatud sõjas.

"Sumal, miks Teie wenitate... Awaldage!" julgustas Aino, kuid aimas ise, mis küsida taheti ja soowis, et seda küsimust ei tuleks.

"Ma tahaksin... wastust kirja peale!" pahwatas Reimann.

Enefese ootamata ja tahtmata mõõtis Aino Reimanni ülalt alla. Noormees oleks pigem maa alla wajunud. Siis läks Aino äkki eneselegi ootamata näost punaseks ja hakkas minema.

"Preili Aino... preili Aino!" hingeldas Reimann kartude toetusel ta järele komberdades. "Wastake mulle!"

Reimanni hääl, muidu täis rewolutsiooni paatost ja lõlet, oli nüüd täis ohastust, ja ta tundis, et ta hukub. Helmi waatas neid pealt ja talle näis see mees kahe kargu wahel, ilma ühe jalata, wäga toomilise näoga, ja ta pahwatas naerma. Nüüd läks Reimann näost kahwatuks, halliks. Ta waatas abi otsiwalt ringi, filmas madalat paraad-ust ja astus trepile komistades. Ta pööris näo uks poole.

Aino jooksis ta juure. Ta nägi Reimanni wärisewat lõuga ja hüüdis:

"Sumala pärast, mis Teiega on?"

Reimann ei wistanud midagi. Aino tundis end süüdlasena. See on kõik sellepärast, et ta on wigane, heitis ta omale ette, oleks ta terve olnud, oleksime olnud õnnelikud. Sügaw kaastunne walbas teda Reimanni wastu, sest see oli esimene, kes teda armastas.

"Ma olen ülekohutune," lausus Aino. "Ent ma ei wõi veel wastata... Üldse, ma ei lähe kunagi kellegile mehele... Ma wistan Teile edaspidi..."

"Tähendab, Teie armastate kedagi teist?" küsis Reimann traas-

giliselt, ent mõistis kobe oma kiihimuist kui rumalust, sest et ta kui wi-gane, ei wõi ju teelbuda Ainot teist armastamast.

Aino läks äkki näost punaseks. Ta armastab, kirjendab midagi Reimannis. Ent Aino pööris äkki ringi ja jooksis ära, filmis juured, juured pisarad.

Reimann waatas neile järele kaua. Ta oli tõmbunud kofku kabe targu wahel, ta õlanukid olid piisti, nagu hale ja lõua wärahitlew; siis läks lotta ja pööris näo nurga poole.

* * *

Kui Aino Helmi juure tuli, mõistis Helmi sühest pilgust Aino peale, et Reimannist kõneleda ei maks. Ta ütles:

„Ma tahan Sahterile kätte maksta järgmisel teel: Ma kirjutan talle kirja, et olen nõus ta ettepanekut wastu wõtma, ent näokattes. Ma saadan näokatte pidule kellegi teise naisterahwa, ja et Sahteris tahtlusest ei aratata, lähed sina selle teise naisterahwaga näokatte pi-dule. Kui peaks Sahter nii rumal olema, et ta aru ei saa, siis ehk saame Antsu asja joonde seada, kuid meil peab ühtlasi sarnane daam olema, kes siis kõigiga nõus oleks, mis Sahter temaga teeb. Wast peale seda, kui Antsul kindlustused käes, et ta waba, awaldan ma Sahterile, et ta sai petetud. Näokatte peab sel daamil hästi pandud olema ja ta peab Sahterile igate moodi selgels tegema, et ma kuidagi ilma näokatteta ei wõi esineda, olles pruut.“

„See on huiwitaw,“ lausus Aino. „Ent tahtlane. Meil ei ole siiski muud teed Antsu heaks. Aga keda meie walime daamiks?“

„Seda peame waatama. Ma loodan kedagi leida. Kui mitte ke-dag: muud, siis vähemalt proua Murulauki?“

„See, kelle mees sõjas?“

„Ja... see saab juba kõigiga toime... O, see on suurepärane! Sahter ja proua Murulauk! Ma naeran enese lõhki. Muudugi, õiget naist ma juba ei awatleks selle peale, kuid proua Murulauk on nii kui nii langenud inimene. Kui mitte Sahter, siis keegi teine. Kuid peale oma õnnetu mehe ja oma armutese wahetab ta muud mehi kui kindaid.“

9.

Ants ja Helmi käisid õpetaja juures. Seal tehti kindlaks laula-tuse päew ja maha kuulutus, mis liires korras pidi sündima. Pulumi otjastati mitte pidada: pidid käima lihtsalt õpetaja juures ära — ja föit. Helmi oli õnnelik, kui Deianira, nähes Herculeft.

Ka Uino joobus Helmi õnnest; ent ta ei suutnud siiski andeks anda oma jultumust Reimanni vastu tänawal. Ta oli olnud ometi tema mõrsja, oli kunagi isegi nutnud, kui nad lahkusid. Ta peab ütlemata talle „ja“, mida ta temale annugi lubanud, ja millest Reimann loobunud waid armastusest ta vastu, et tema vastuarmastust näha. Ent siis tertsis jälle Reimanni wigane jalg ja kats karju Uino silme ette, ning kui sinna kõrmale seltsis teine, Mihail, terme ja priske, siis ütles Uino: „Ei, ei!“

Helmil selgus, et ei olnud tõega saada mõnda muud kohast daami näofatte pidule, kui oli proua Murulauk. Mõnda muud otjäs ta austuse pärast isand Murulauki vastu, keda tundis kui head ja õiglast inimest. Ka ei wõinud ta paljudele end awalbada, kuna asi puutus erootikasje. Siin oleks pidanud esinema kas langenud naisterahwas ehk awantürist, kes Sahleri pöörafelt armastab. Ent esimestega ei olnud Helmil sidemeid, teisi ei olnud leida; kas leiduks ainustki, kes Sahleri armastaks? Kolmandasje kategooriasje, kuhu kuulusid need, kes kõigega walmis saaksid, olles „seltskonna daamid“ sihtlasi, kuulus waid proua Murulauk. Mii et pidi lõpuks ikkagi kohasema subjekti puudusel sinna minema. Ja wiitwitada enam ei wõinud.

Helmi teadis väga hästi, kus Luise elas: nad elasid lapseas naabritena tänawal, kus Luise wanemal oli maja, mida tütar hiljem kaasawaraks sai. Helmi läks sinna ja kõlistas. Teda wõttis wastu Luise.

„Aha, Teie!“ imetles proua Murulauk.

Ta wiis Helmi jaali, asetask ta sohvale, pakkus paberossi ja istusk ipe, üks jalg põhvel.

Murulauki kodu oli täis wäikekodanlist „komposti“. Siin oli wäikeid pronks büste ja hull maale, mis maalitud teisejärgu kunstnikke poolt. Pianino asetses nurgas, esimesel noodi küljel küünlarastw. Bildiraamest, mis kullatud, lastusid alla ämblikud. Ning kõiksugu tribu-krabu asju, jalgel raame, roosipoti jalgu — kõik paistatud läbiisegi.

Proua Murulauk puhus sinkjaid suitsuspiraale lakke, paberossi meriwahust pitsil hambus, mille ülemine ja alumine rida oli kullast. Nägu oli üldse wõõbatud tugewa puudri korraga, kuna kael, pikk ja kollakas, nagu wahast kure kael tungis wälja sinkjast kleidi kaela wäljalõike raamist. Kostüüm — sinine, roheliste lehtedega ja walgete liljedega näis weena, mille peal rohelisted lehed walgete weilikillatega. Ta sõrmi katsid sõrmuste wõrud, milledeks väga palju mitmewärwiliisi kine, ent mitte wäärtuslikke.

„Teate, elu on halb,“ kurtis proua Murulauk. „Sest waadake, mul on kübar -- näitan hiljem, kuna on söögitoas — mida kutsutakse „kuusipilduriks“. Dewat moe wiimane sõna. Ent milline hirmus

fasjong! Ja pea ta sees just kui kuul padrunit, karda aga, et wälja lendab. Lohutan end waid teadmisega, et proua Linnamäel on samajugune, ehk jeda küll „Sõja inwaliidiks“ tutsutakse. Ah, rasked ajad on jaabunud!”

„Dlete abikaasalt kirja saanud?“

„Kümmekond. Neid kõiki ei jõua lugeda. Seal nad on — muist lahti tegemata. Aga waat', Pasha on hädas. . .“

„Kes see on?“

„Meer, see pikk noormees, kellega wahest jalutame. Tantsukurjusjed ei töö talle midagi sisse. Ta waenete katsus ka midagi kõrwalt teenida. Ostis midagi ja müüs kuhugi intentantuuri ning sai kõigest 100 protsenti. Sila ostsin talle uued Inglis saapad, sest mu mees saab nüüd sõjawäljal suurema palga, ja mis te arwate — leidsin waemalt lohajed last-saapad! Kõik kaup on otjas. Sõda on hirmus. Räägitakse, et waenlased isegi roofikauplustest lilled üles osta.“

„Kuidas? Mis jaoks?“

„Et meid kiufata. Tahan saata tuttavale artistile „Estoniasse“ lüü, ent kõik otjas. Sama ka teatri- ja kino-piletitega. Pea, et sain laupäewaks pileti näotatte pidule.“

„Börsejaali?“

„Ja. Ma tahan om paashift natuke wabaneda ja iseseiswalt lõbutseada.“

„Siis ehk wõin Teile kawaleerigi muretseada,“ lausus Helmi ruttu.

Ta awaldas proua Murulaukile oma soowi. Kõneles, et on wõimalik oma peigmeest ehk kroonuteenistusest wabastada, kui andub teatud isikule. Muide, ta ei wõi ju jeda teha kui mõrsja, ta tahab ainult teatud isikut ninapidi wedada ja teda petta, et ta temast jeda mõtleb. Kui Luije wõtaks selle toiminguga oma peale, esineks temana.

„See on juurepärane!“ naeris proua Murulauk. „Kuid miks Teile ise ei esine? Kas Teid üks ära ei tüüta?“

„Wõib olla, et ehk tüütab siis, kui abikaasa olen, nüüd olen waid mõrsja,“ lausus Helmi kahemõtteliselt.

„Siis olete tõega kihlatud? Aha, sõrmus! Kena! Kes see isik on, kellele soowitate mind. . . wäikest seanst anda?“

„Sahler, ärimees, rahamees ja majaanik.“

„Aha! Olen näinud. Tal on küll rõugearmiline nägu, aga ta wõistab mu maitsele. Teate, ma wiin selle nalja läbi. See on tõega tore idee. Ent kuidas tõendada, et ma Teile olen?“

„Sahler tunneb mu peigmehe õde — see neiu, kes minuga kuniagi kaajas oli — ja ma jaadan Teid temaga. Meie tuleme Teist läbi. Ma tuleks ka, ent raske on lohast kostüümi saada.“

„Teate, ma muretsean need ise. Täewas, kui juurepärane idee!“

„Ja ärge unustage, et Teil tuleb Ainot mehe õeks nimetada. Ning jeda, et Teie enne akti Sahkerist allkirja nõuate, et ta mingid kroonu tööd mu mehele nõnda õelda „teha“ annab. Aga näokate üldse ärge ära võtke, nii et ta lõpuni saab mulje, et see olen mina. Võib ka ära võtta, kuid wast siis, kui Teil tõendus käes. Kui ta lubab ausõnaga, siis jääge illagi tundmatuks, s. o. minuks. Ja üldse on see Teie teha, kas Teie mu mehe vabaduse meelitate talt wälja taju andes wõi mitte, see oleneb muidugi Teie soowist, tahtmisest ja osawusest. Aga suur saab ta pettumus olema, kui kõik ilmsiks tuleb. Ja see on nauding minule!“

Mõlemad daamid naersid.

„Deen kõik, mis mu wõimuses,“ lausus Guise.

Helmi weetis weel weidi aega proua Murulauki juures, talle detailselt tema ülesannet ära seletades. Siis lahkus täis luuma põnewust. Ta tahab talle näidata! Ta tahab ka ise Sahkerile üllatuse valmistada, mis peab pesema puhtaks ta naise au, mida Sahker teotanud. Sahker peab ise pesema puhtaks ta naise au.

* * *

Laupäeval valmistasid Aino ja Helmi näokatte pidule minekuts, mille sissetulek pidi minema näokatte pidu toimepanema seltsi poolt afutatawa laatsareti sijustamisels. Ants, kes juba omas mõttes kandis sõduri rüüdi, ei awaldanud selle wastu midagi, ehk küll „narruseks“ mainis; wõib olla saab ta isegi selles laatsaretis lebama?

Suurimas ärewuses oli Aino, kes läks üldse esimest korda näokatte pidule. Ta läks maskeerumata, oma lihtsas „pidulleidis“. Helmi pidi, nagu räägitud, saama kostüümi proua Murulaukilt, kus otjustas end tundmatuseni ära moonutada. Enne saatis ta Sahkerile Ainoga sedelitse ümbrikus, kus teatas, et allub Sahkeri soowile. Sahker waatas kirja huuli närvides ja lausus siis naeratades:

„Aha! Seda ma arvasin!“

Ning hõõrus wõidurõõmsalt käsi, nagu oleks tal loota õnnestunud ärioperatsioon.

Aino ja Helmi läksid. Helmi aimas, nagu oleks tulemas midagi erilist, midagi üllatawat. Ta õhetas ileni ja wärahtles ärewusest.

* * *

Ants püüdis lugeda sotsialistilist kirjandust, jäädes koju, ent tundis rahutust. Tuli see rahutus sellest, et ta peab minema sõtta, peab lahkuma oma mugawast kodust ja armsamast, wõi muul põhjusel, ta ei suutnud seda selgitella. Ta pani end riidesse ja läks wälja, et lahutada. Ta hullus tänawail sinna-tänna. Siis tuli ta meele Deena

Ader ja ta otsustas minna sinna, et waadata, kuis elab õnnetu naine, kes lordnifu käest sai nii väga raskesti liida.

Ei olnud veel kuigi hilja, sest õde ja Helmi lahkusid kodust wara ja Ants oli saanud wara õhtule. Leena Ader oli kodus ühes lastega ja terwitas Antsu rõõmsalt. Ta seletas Antsule ta küsimuse peale, et oli olnud need päewad sängis, kust tõusnud wast täna. Sead inimesed olewat ta lastele ilka midagi toonud nälja kustutuseks, ent nii wähe, et nad kõik sellest kunagi söönuks ei saanud. Ainult täna olewat enam õnne olnud: Mihkli ema käinud maalt linnas ja toonud leiba ja tüki sealihha.

„Ta oli istunud peremehe wantri otselehel, kuna ta elab saunas, sest Mihkli isa teeninud peaaegu eluaeg seda peremeest,“ jatkas Leena, selle jilmnägu ja õlad olid nüüdki sinilaigulised ja kollased. „Ta tulnud waatama, kas Mihkel ju sõjast tagasi, aga ma sain ta kõnest aru, et ta käsi maal sugugi hästi ei käia, sest peremees tahta teda walla waestemaija mahutada, et sauna kätte saada. Nii tuli wiist waatama, et kas mitte mini juure jääda, kuid nähes meie häda, pühkis pisaraid ja läks kiiresti: peremees ahwardanud teda linna jätta, kui õigets ajaks kohale ei tule.“

„Kas mehelt kirja olete saanud?“

„Sain kunagi. Keelasin teda kirjutada: wõi temal jeda paberit palju, lülub omalgi plotski otselele. Wõi nende elugi kerge! Wahest, kui tõht tühi, kustutab ta suits söögijäse — jeda on ta siingi kõnelenud.“

„Nüüd lähen ka mina sõtta,“ lausus Ants. „Tulin Teid wad jumataga jätma. Kohin Teile natuke siiski laenata.“

Ta pani mõne raha laua peale. Leena ei õelnud midagi, ent ta pill ütles enam. Samal hetkel tormas sisse Leena suurem poeg, kelle jilmnägu oli hirmuist hall, peaaegu kramplikult wiltu tõmbunud.

„Ta tuleb! Ta tuleb!“ karjatas ta hingeldes. „Ära lase teda, ema! Ja ma ehmatasin ja pillasin maha petrooleumi pudeli, ema. Anna andeks, ema! Ära lase teda, ema!“

Leena nägu tõmbus tõsiseks, kahwatus. Ka kats wähemat last hakkasid wärahtlema.

„See on Rainis,“ ütles Leena Antsule. „Teie peate minema, sest ta tunneb ehk Teid ära. . . Tuli ta siia poole radu?“

„Ta tuleb siia! Ta pööris siia ja ma jooksin mis suutsin.“

„Siis peate minema,“ pööris Leena jälle Antsu poole. „Teie minge kotta, nurga taha, kust wiib uks kuuri. Kui ta sisse tuleb, siis minge minema. Ta saab Teid muidu kinni wiima.“

„Ei, nüüd jään ma siia,“ lausus Ants otsustawalt. „Ta on Teie wastu toores, Teie ise kõnelesite. Ma olen siin, tulgu mis tuleb.“

„Ei, ei, ta ei olegi nii halb. Võite rahul olla, mis ta meile ikka teeb — nõrgale naisele ja lapsel.“

Deena liikkas Antsu juba välja lotta, tahapoole nurga sisse, kus lihtne puu-uks. Siis läks kiiresti tuppa. Ants kehitas õlgu. Peagi kuuldufid rasked sammud ja kuulduš, kuis uks lahti ja kinni läis. Ants astus välja. Ta kuulatas uſe taga. Oli waitne. Siis astus toja poole.

Ta oli juba hull maad edasi läinud, kui äkki rahutust tundis. Ta oli narr ja argpüks. Kas ta siis aru ei saanud, kuis Deena wärahitles ja teda ainult päästa tahtis, waletades, et Rainis ei olegi hirmus ega halb. Kas ta siis pime oli, et ta hirmu ei näinud nende filmis? Tõega, ta oli ise nii hirmunud, et midagi ei näinud ja enese pärast wärises. Tema kohus oleks naist päästa, nõrka ja abitut, ent nüüd päästis nõrk haige naine teda, noort tugewat meest. Häbi, häbi!

Antsul hakkas häbi ja ta pööris tagasi. Ta kiirustas samme, hakkas lõpuks peaaegu jookſma, aimates halba.

*

*

*

Kui Rainis tuppa astus, walitſes toas surmawaitus. Kõik olid tahwatanud. Siis märkas Deena Antsu pandud raha lauall. Ta haaras walgukirrusel selle järele ja pani põue. Siis waatas pliiita poole, kuhu ta oli pannud enne Antsu ilmumist teema Mihkli emalt saadud lihatükki kartulitega. Ent bandiit, kelle nägu oli joomisest pundunud ja kelle punased pungis filmad ujusid kui weres, haistis maitſemat teedetud liha lõhna, ning oli sõbralik, tundes naudingut eelolewa lõhntäie üle, mis kahtlemata tema jaoks oli määratud; seepärast ei hoolinudki ta eſialgul sellest, et Deena raha lauall ära wõttis, mis muidugi ta kahtlemata tema jaoks oli tehtud.

„Kurat wõtku,“ lausus ta ninasõõrmeid lautes, „ſee lõhn wiib keele alla!“

Siis istus lana taha, olles toasolijatele hirmus kui lõwi, kes äkki inimeste ſetta karanud ja ohwrit walib. Ja tõega, selle inimese lääes oli lõwi käpa jõud, nagu ta wereski metslooma weri, nagu ta hingeski metslooma hing.

„Too mulle ſealt pajast!“ lausus wiimaks Rainis.

Ent Deena ei liigutanudki end. Lapsed hoidusid end nurkadesse, ei julgenud iſegi hingata, ja nägid juba ettekujutusel, kuis ſee bandiit kõik nende toidu ära ſõi, aga nad ei olnud juba mitmel päewal lõhtu täis saanud, ja täna üldſe weel söömata. Ahastuse karjatus ſuri nende huulile, mis weretud. Sama ettekujutus waldas ka ema. Ent ta atjastas kaitsta lapsi ja ennast maksu mis maksab. Ta ütles:

„ſee, mis pajas, on mu nälgiwaille lastele.“

Nüüd löi bandiit rusilaga lauale. Ta mõiras:

„Too pada lauale! Ma ei ole sõnnud hommitust saadit! Wõi miin su potri? Sul on armulejed riigivastased, kes sind kaitsenad ja teda ma puruks sõtkun, kui kätte saan. Too pada lauale, wõi panen su kuumale pliitile istuma? Mõistad — paljalt kuumale pliitile? Aga kui sa peaks appi karjuma, kui sa peaks piuskatama, siis...“

Ta tähendas kõri peale. Ent Leena ei liigutanud end. Wõib olla, lööb bandiit ta enne pool furnuks, kui keegi siia keldri appi jõuab. Kes toidab siis lapsi? Mis teha? Galasta, Jumal, mõtles Leena ahastuses.

„Ma tahan su lihast pirukaid praadida,“ kähistas bandiit.

Ta largas üles lõkendawas vihas, astus uksele ette ja kiskus ühe ropuga Leena aluse lõhki, püüdes ta alumist tehaosa riietest paljastada, et teda halasti kuumale pliitile istuma panna. Ta käed olid kui raudmusklitega, ja kuigi Leena nõrgemalt ei olnud, tundis ta oma jõudu raugemas. Ent lapsed karjusid ahastuses ja suurem ruttas neist emale appi, kuid jai jalaga hooi ja lendas nurka kui jalgpall.

„Dota, siga!“ ähtis Leena. „Ma annan sulle!“

Rainis lasi lahti. Leena pani toidu lauale. Siis hakkas Rainis kugistama. Ta neelas ahnelt ja ruttu nagu uälgitud loom. Lapsed olid ema ümber kogunud, hoidsid ta lõhkijest alustuuest kinni, waadates nägalal ilmel lauale. See oli pea tühi. Siis haaras Rainis kõige wähema turjast kinni, kui tahaks seda wasta seinä wirutada ja kähistas:

„Kaha siia, mis mõtsid, wõi ma löön ta pea puruks. Ma tahan õlut ja wiina peale söömijt.“

„Galasta ometi lapse peale. Mees peksu meest, aga mitte abitu last ja naist,“ tuli tagasihoitud karjatus üle Leena huulte.

Rainis peatus mõttes. Samal hetkel astus sisse Ants. Üks pill kõige peale ütles talle kõik. Ta oli jõudnud õigeks ajaks.

„Daf' ta lüüa mind,“ ütles laps õhus kõikudes, „olen mees, aga mitte laps.“

Rainis nägi sisseastujat. Ta lasi lapse pikkamisi langeda. Ja Antsule näis sel hetkel, et see laps, kes ütles: „Daf' ta lüüa mind, olen mees, aga mitte laps!“ oli tõega mees, hiigla mees, kangelane, palju suurem, kui see, kes suur ja tugew, oli ometi wäiklane lööma wäikest, ent suure hingega last.

Ants astus Rainise poole. Mehed waatasid üheteise otsa. Nad waatasid, kui kaks kõige wihajemat waenlast, kui mõistus ja mõistusetus, kui ajatohane sotsialism-lunastaja ja tema kõige suurem wastane — ürgaagne meeskus, toorus, julmus, mida ei olnud suutnud veel taltutada ükski tsivilisatsioon.

Siis haaras Rainis rewolvri ja tõstis, kähistades:

Ja punastas enam. Ent Sahter ega Orlow ei pannud õnneks seda tähele. Neid kütkestas keegi daam, kes puhus jeebimulle hõbekaufitefest, puhus jeebimulle täis rohelisi pärilmutteri-opaale, wäiteseid wikerkaarre, mitmewärmilisi tuluteesi. Kuna Uino Mihailiga astusid ette, leidis Sahter nüüd juhuse proua Murulaunkilt küsida, teda Helmi miks pidades:

"Olete Teie juba järele mõtelnud?"

"Ja olen."

"Ja Teie wastus?"

"Seda ei wõi ma kohe awaldada."

"Ei tee wiga — Teie olete warjatud, näokattes."

"Ent wastus ei warja mu hinge."

Sahter mõistis dieti, kui armas, et tema juba mõitnud. Sest eitan wastus oleks talle nätku paisatud salgamata, nagu mudakruusi siju. Na, kes julgeb temale midagi nätku pisata, temale, kel raha kui muda. Dieti ei ole see Helmi teda kunagi humitanud ja ta tegi talle waid ettepaneku täitsa juhustlikult, eneselegi ootamata. Sest rikkaks saades tegi Sahter sageli ootamatusi, eriti — omale. Näituseks läts ta kunagi pagariaknast mööda ja nägi portselaanist jalal hiigla-kooki. Ta ei olnud kunagi jarnast kooki maitseanud. Poisikestena olles nägi kunagi printsiipaali laual jarnase koogi, ent seal talle ei antud, waid anti khalalistele kulluke. Milline iha tal siis tolle koogi järele! Mis oleks ta selle koogi eest kõik annud! Hiljem tuli tal see kõik meele, siis, kui tal oli raha. Ta läts ja ostis koogi, wiis koju ja hakkas sööma. Ent enam ei suutnud ta süüa kui weerand osa. Siis tahtis ära wifata, kuid andis Uinole; oli kahju raha lausa maha wifata.

Ja mitte kook üksi ei iseloomusta, ei õigusta Sahteri ülesastumist Helmi wastu. Kunagi humitas teda talwespordi üllfond ja uisjud. Milline iha oli tal siis nende järele! Ent puudus raha. Hiljem, saades raha, ostis spordiriided ja uisjud. Näis uisjud kaenlas ja talispordi riided seljas, ent uisutada ei mõistnud. Puudus selleks aegti. Siis wiskas uisjud ja riided kolikambri, kui oli katjunud tõelikult uisutada ja paar korda maha kukunud.

Sama efines ka Sahter ettepanekuga Helmile. Ta oli noorena ammugi kadedusega näinud, kuis lõwitaljutaja pilguga nooredmehed teiste naistega lõbustawad. Ent tal puudus ilu, puudus osawus. Tal ei õnnestanud kunagi. Nüüd oli tal raha, oli wõimalus teist oma tahte alle sundida. Ja miiks mitte kasutada momenti? Kui naistega ei ole õnnestanud, õnnestab ehk armukesega, kuigi see ka mehele saab. Ta tahtis püüda momenti ja awaldas oma — ammuse ihalduse.

Nüüd ei tahtnud Sahter rahule jääda üksnes waid lootusega: ta loomis kindlat otjust kuulda Helmi oma juur Ortestris kuuldas

valse à trois temps, ent Sahleri juust:

„Teie annate mulle selles asjas lootuse, etä?“

„Tajem, et mu meheõde ei kuuleks,“ sojistas pronu Murulant ja lapärajelt. „Ent mul on tingimus.“

„Ja nimelt?“

„Näofattes ta siis...“

„Miks?“

„Taemas! Ma olen ju pruut! Warsti on pulmad... Aga ma teen seda ju waid oma peigmehe pärast, keda väga armastan... Ma wõin siis Teile wähemalt mõni teine lord otsagi waadata ja welda, et see oli mu teine „mina“, kes Teiega oli, ja sugugi mitte ma ise.“

„Olgu,“ lausus Sahler, „kas näofattes wõi mitte, ent Teie olete ikka üks ja sama naine.“

Nad hakkasid tantsima. Sahler pidutses. Liha werises tantsus aurawa werega wärahtleb, kaotab rütmi, pidutses. Rõiguwad naised meeste ülestõstetud käte all nagu woamaod faktiri taktitepi — flööti all. Rõit hullustab, kõit pidutses, keerleb südantpööritawas wingus.

Wahetajal sõbrustas Mihail Anoga. Ta wiis teda kotta ja kõneles kuumal häälel, ent tajafesi sellest, kuid armastab Anot esimesest hetkest alates, mil teda nägi Sahleri juures. Muide, ta oli oma soowiawalduse julgustufeks puhwetis end mõõdukalt kahtnud, sest muudu ei oleks awaldanud täitja ebasündsas kohas oma mõtte. Anno kuulas teda, olles kui hüpnootilises uinakus. Nägi, kuid keegi daam neist mõõdanes ja teda usfi pilguga salwas, heites Mihailile leekiwa pilgu. Siis tundis Anno end täitja abituna ja miletsakejena selles hiilges.

„Ei, ei,“ lausus Anno. „See on liig ruttu.“

„Eh-ma,“ sõnas Mihail. „Kolmat korda näeme üksteist ja emie seda olen näinud Teid lugematud korrad, kui olete awanud ukse mulle Sahleri juure. Ma armastan Teid, mu wäikene. Üksainus sõna — ja ma lasen omale kuuli pähe. Üstuge mind, olen sõjamees ja ei naljata.“

Anno kohlus. Wiimats hull laselki end maha! Kas laseks ta Reimann end maha? Ei, ei usu.

„Ei, ei, täna ei saa Teie mu käest mingit wastust.“

Nad läksid tagasi saali. Anno oli siiski õnnelik. Talle awaldati armastust! Teist korda! Tal tuleb walida, kas Reimanni wõi Orlowi, kas terwe wõi wigase. Ja kelle poole ta sümpatiseerub? Reimanni?

Ülki pimenes saal ja walgus telkis tantsijate taha. Ning nüüd wäs, nagu tantsijaks warjub surmariigist, warjub, mis rüütud mitmete aegjartude moerüüdi. Olid tõega tantsinud inimesed ja mitte warjud? Inimesed, kellel elaw mõistus, süda, weri? Ja kas nad tantsijad saalis, tantsijad isamaa päästmiseks, aga mitte nende surmude pea-

luude-parketil, kes võitlegid ja langegid kulgajil, kellede kohal tiirlesid rontad ja keda puregid mahajäetud nälgunud koerte karjad?

Tollel näokatte pidul pidi saama kõige algupärasem näokatteline auhinna. Siin oli algupäraseid näokattelisi palju, ent kõige iseloomustavam: kahe kargu vahel kõndiv wigane sõdur ja halastaja-õde. Nendes kehastus olewik, sõjaaeg. Nad olid kui kontrast kõigile, mis ümber liikus, lõbutjes, tantšis. Nad olid kui oja sõjaväljast, mis juhtumisi sattunud siia tagafrondi keerisesse. Seft kas oli waid siin maskeeraad? Kas ei olnud kogu tagafrondi elu üks näokatte pidu? Kõik need tõstiste nägudega isamaa päästjad kandsid waid näokatteid. Kõik suurimad ja wähemad olendid, kes käitsid linnad, ärid, lokaalid mingi-juguses aselduses, mingi joobumuses saatutada raha, purustada teisi majanduslikult ja moraalselt — oma egoismi üldkasjude heaks.

Wigastatud sõdur ning halastaja-õde said kõige enam piletitši. Oli see üks publikumi kapriis, wõi tahtis ta tõega tasuda millegiga neile, kes nende eest võitlegid ja ... langegid?

Wahel ajal kamatses Sahker proua Murulaukiga pageda. Proua Murulauk lausus:

„Voodetawasti saadab Teie seltsimees mu meheõde kodu. Ent mina teatan oma peigmehele, et sõbrustasin kellegi sõbrannaga, kes meesterahwa riides ja kes mulle oma kodu tahtis näidata, kuhu siis ta näokatte pidult kadusin.“

Nad lahkusid. Helmi, kes seda nägi, pidustas. Ent ta ei teadnud, kuis see pettus õnnestub. Wõib olla, saab Sahker asjast aru ja jris? Kõik on kadunud. Ent ta näeb, milline lund on tema, Helmi.

Helmi lähenes Ainole ja Mihailile. Et Sahkeri sõbrane end mitte ära anda, esitas end proua Murulaukina. Ent sõdur oli joobunud Aino lähedusest. Ta kutsus daamid puhwetisse, kus wahetpidamata kõbbisid taldritud ja jõõdi, joodi hullustuseni — isamaa päästjate heaks.

Shtu oligi juba möödunud. Saabus näokatete mahawõtmise aeg. Helmi joowis lahkuda näokattes. Saalis tekkis skandaal, mido põhjustas asjaolu, et kui sõdur ja halastaja-õde näokatte wõtsid, tundis neid keegi ja tõstis protesti, sest ta annud auhinna mitte maske eest, waid kõstliimi eest; kuna aga sõdur ja halastaja-õde eht ja loomulikke riideid kanda, olewat see pettus, ja nad peaksid tagasi andma auhinnad.

Aino ehmus, minnes saali uksele: sõdur oli Reimann, ent see lord terve jalaga.

Orestreis tremolo. Mahtwas karjus, eriti daamid ja isikud, kes ise tahtsid auhinde. Nad nõudsid auhinna ümesti wäljaandmist. Kaegi tahtis näha, kas Reimann tõega wigastatud. Mõõd tõstis sõdur jala

lohalt pükki üles ja sai nähtavaks nahk jalg niffel-liigetega. Siis tegi Reimann käega märku, ja kui jäi vaiksemaks, lausub:

„Andke auhind, kellele tahate, kui arwate, et tõde on pettus ja pettus tõde. Kuid miks on wigastatud sõduri pettepillt enam auhinna vääriline kui tõelikult wigastatud sõdur? Miks oleks olnud see esimene spekulant, marodeer, esimene petis ja võrukael enam auhinna vääriline, kui ta mõistuses nii palju taipu oleks olnud panna wigastatud sõduri rüü ümber, mida ta oleks ehk mõnelt minuugufelt laenanud, kui ma ise, tükk reaalselt elu frondilt? Sellepärast, et Teie olete jõõbunud pettusse, ülekohtusse, hullustavasse karnewaali, maskeraadi. Sellepärast, et olete muutunud tõeliku elu maskeraadiks, karnewaaliks. Teie pidutsete salomedena, herodeštena ja toote näokatte pidule Johanaani pea — frondilt ära kistud sõduri pea. Ma sülgan Teie auhinna peale.“

Reimann sülgaski auhinna peale ja wiskas publikumi jetta. Tõustis üldine torm. Ja tõega, maskeraadil oligi Johaanan, kes lõpus wõttis näokatte eest ja asetask selle waagnale, mis Salomele wiidi. Pea oli punasel riidel, mis üle waagna narmendas kui nõrgum meri. See oli julm ja mõigas, ning tuletas tõega frondil ärakistud sõduri pead meele, mille wastutasuks näisid tantsumadki kõik näokatte pidulised salomedena.

Uino, Helmi ja Mihail pöörasid tagasi saali uksest. Kas Reimann nägi mind? mõtles Uino. Muidugi, ta ei olnud pime. Kuid miks hoidus ta fogu aeg temast kõrwale ja ei teinud katsset talle läheneda? Arwab ta siis, et nende wahel on kõik lõpetatud? Ja Uinol hakkas äkki kahju Reimannist. Kes see naisterahwas temaga oli? On ta juba unustanud teda? Kuis oleks see hea, sest ta ei tarwitseks enam wastata. Ja ometi. . .

Uksel tuli neije wastu Sahler. Ta tuli wäljast ja hoopis tufasel näol ja näis, nagu oleks ta peigmees, kes jooksnud mõrõja pulmasängi juurest minema. Ta pidi algul neist mõõda ruttama, ent pööras siis äkki Helmi poole ja lähistas talle:

„Teie olete kawal, ent mina. . . ma olen weel kawalam. . .“

Ja kadus puhmetisse. Helmi wõttis näokatte. Sahler oli kõik teada saanud, mida oli tal enam karta. Mihail mõistis Sahleri pettumust, olles asjast nähtawasti Sahleri poolt informeeritud, ja naeris. Ent Uinos hääbus kõik lootus: ta nägi wenda juba püüsi all.

* * *

Sahleri ja proua Murulauki wahetõrd oli õige traagikoomiline, kui nad lahkusid maskeraadilt ja Sahler „Karu“ wõõrastemajas tõmbas näokatte proua Murulaukilt täitsa ootamata. Natute aega üks-teist tunnustanud, lausub Sahler:

„Kuraf, ma mõtlefin, et olefe Tamme proua . . . proua . . .“

Proua Murulauk, mitte sugugi aru saades, olles täis andumuse-
etstaafi, lausuf ruttu, et oma autoriteeti tõsta:

„Ma olen weel neuu . . . neuu . . . usfuge! . . .“

Kuid Sakfer oli juba ufseft wäljas. Ta oli wihane, et oli loot-
nud naist, ent äkki oli saatutanud . . . neuu. Ja kes teab weel millise?
Wõib olla tänawalt palgatud.

Ent proua Murulauk, häbistatud ja alandatud, jõi end purju,
tutmus kellegiga puhwetis ja pidas edasi joobumise orgiat, kummi kis-
tus riided ja tantsis kabinetis joomarite lõbutz halasti, lastes igahhete
kõpertada oma üsa.

11.

Sõjas juhtub sageli kummalisi juhtumusi, nagu näitufeks Mu-
rulauki wangistus Mõhlliga, kus selgus, et neib ei tabanud rühm
waenlase maakuulajaid, waid omad sõdurid. Ning Murulauk ei ol-
nud kaugelki jalast haawatud, oli waid nikastanud jala. Kindral,
rõõmus Murulauki ja Mõhlli käigu häist tagajärgedest, teatas staabi-
arstile, et ta Murulauki wäljalastjareti asetats mõneks päewats, kuhu
teda ka automobiilil wiidi. Laastjaretis oli wähe haawatuid ja hai-
geid. Murulauk asetses peaaegu üksinda suures ruumis omade „hü-
perbooliliste“ unistustega, tundes endas mingit palawikku, mida ta
pidas waid waimlise organismi palawikuks, atroofiaks. Ent siis hak-
tas ilmuma ohwitsere; nende rohkus kaswas juttudega eelolewa wõit-
luse hädaohtlikkuseft.

Arst kõneles Murulaukile, et see on ilka nii: enne hädaohtlike
lahinguid tulla ohwitsere, kes nainoi tšünismiga enese haiglust tõen-
dada, kuna arst waid teha näo, nagu oleks ta tõega neis leidnud mõn-
da „diagnostika punkti“. Nad kaewata, et kaewikus ja hiinil sarnajed
antisanitaarlised tingimused, et wõimata enam wälja kannatada. Kee-
gi tõendada, ta jalad-käed olewat ära kuiwanud, teine, et ta süda põb-
ritseb, kolmandal nohu juu. Ja need olewat kõik „kangelased“.

Murulaukil hakkas jeda kuuldes piinlik. Taewas, wõib olla pee-
tasse ka teda simuleerijaks? Jala nikastus, milline narrus! Tal hak-
tas kuum ja siis külm. Ta püüdis end rahustada ja Luise peale mõel-
da, ent teated, mis ta tema kohta sai, olid halwad. Ta lõbusas waid.
Oli see siis wõimalik? Kuis nuttis Luise, kui ta lahkus!

Ükfi kuulis Murulauk tumedat mürrinat. Seol algas mõtlus.
Kas ta ei effinud? Ta haaras weeklaasi ja jõi. Nüüd lähewad nad
mõtlusje. Nüüd tõmbawad nad wõib olla läbi waenlase kawatsusist
joone. Ta on siin, turbuje ja waluga hinges, kuna seal on lobutus.

on unustus. Mõitluses on unustus. Ent mis teha? Kui jaoks hlo-raaži või morfiimi unustuseks.

Murulauk tundis endas meeletut rahutust, piiritut nukrust. Ei, ta ei suuda enam siin olla. Ta haaras taskuraamatu ja vaatas Luise juusteloffi. Ning siis suudles seda, kusjuures läks sentimentaalseteks, nii et pisar langes juustelokile. Ta peas tundus siis nagu apopleksiat ja ta lamask mõteta ilmel wahtides tühjuste, kauguste. Lamas ta niimoodi tund, kaks või läbi öö? Ta ei teadnud. Kui ta märkas oma olemist, oli walge ja kuuldus suurükkide mürin wõimsam kui warem. Talle näis, nagu oleks ta wõinud surra selles olekus, teadmatuses, nagu oleks ta halwatud olnud sõjawingust.

Kuid siis tuli talle meele uuesti juusteloff. Ta waatas, kas wiimane alles. Nähes seda, tundis end õnnelikuna. See oli kui kaug-ge aimus, kui kaugemõlestus. Siis aetas enese mundrisse ja katsus astuda. Ei olnudki walus. Sel hetkel tuli sisse keegi ohwitser sibe-mes näoga ja hirmunud silmega. Teda piirati ja küüti, kas tuleb la-hingust. Ohwitser jaatas, ent sibet lahti mõttes selgus, et tal haawa ei olnudki. Arst hakkas naerma. Siis tõendas ohwitser, et haaw ei paista wälja, waid on naha all, ning surus midagi arstile pihku. See, mida ta arstile pihku surus, oli wist naha alt wõetud „haaw“, sest arst jäi nüüd kõhe uskuma, et haaw naha alla ja hakkas midagi kollast määrima marlele, millega kattis „haawa“.

Nii siis, atkkaemaks ja kunstlik haaw, mõttes Murulauk. Ta ar-was selle ohwitseri ära tunnud olevat. See oli parun von Üksküll. Ta oli kunagi esimese revolutsiooni päewil käinud maal talupoegi maha lastmas ja wistabega rahustamas, esinedes „kangelasena“ kusa-gil mõisa terrassil parunitütaratele. Nüüd, ilmasõjas, oli ta esimene argpüks, simuleerides haiget mõitluse aegus. Murulauk sülgas ja astus wälja teiste tähelepanemata.

20 minutit hiljem oli Murulauk oma roodu seisukohal. See oli tühi. Ta meele kerksid tuttawad näod, Mihtel ja teised. Nüüd on nad kõik wõitlemas. Ja tema puudub seal! Ta hakkas jooksmas suur-tükkide mürina sihis. Ta ei tunnud enam oma jalga all. Ta nägi nüüd juba kolonne poristel teedel, nägi moonawoore. Üks kerge suur-tükkide batarei sõstas täiel ajal üle wälja. Sobused wahus. Hüü-ded. Keegi jooksis talle wastu. Ta küsis oma polgu seisukohta. Saad-es teada, mis soowis, jooksis edasi, haarates ajuti käega rinna kohale, kus Luise juusteloff.

Murulauk sõstas ilka edasi. Sanitaarid punaste sibemetega tu-lid haawatutega. Murulauk wõpatas: need on tema polgu sõdurid? Ta nägi seda numbrist õlalappidel. Ta nägi üht kandraami, mis näis üleni werine olevat. Ta peatus selle juures, sest seal näis mi-dagi narmandawat, täiesti ärapurustatud, lõhutut olevat.

"Mõlemad jalad on ära kistud," tähendas sanitaar. Murulaul kummardas haavatu kohale. Selle nagu, kes seal lebas, oli nagu verise liha mast. Ta oli üldse nagu tükk verist liha. See oli Mihkel Uder. Ent Murulaul ei tunnud teda ära.

Murulaul tõmbus tagasi. Midagi litfus ta juud. Ta küsis tase-tasa, ja see tuli nagu tagajäsurutud karjatus:

"Aga käed?"

"Ja, ka käed."

"On teda võimalik veel päästa?" küsis Murulaul.

Sanitaarid lehitasid õlgu ja läksid edasi. Murulaul küsis: Mis-pärast see lõik? Miks tahab saatus seda verikäki veel päästa? Kas ei oleks parem, kui ta sureks nüüd sama, kus ta ongi juba hana sügawuses? Millistele kannatustele, häbadele peaks ta veel elama? Ei, ei, teda on võimata päästa.

Murulaul kuulis signaali. Kanonaad mürises, et kõrvad kurdits lõi. Automaatselt küsis oma polgu seisukohta ja jooksis siis edasi. Wilkisesid granaadid, sihtisid srapnellid, kuulipildujate ragin, hüüded ja komando. Ja seal on tema root!

Murulaul paljastub mõõga. Veel wilgub ta mõttest läbi veri-ne laip. Siis piirab teda ennaft punane werileil.

* * *

Sügispäite waatas läbi juure afna wäljalaatfaret'i saali, mis aset'es ühes mõisas, ja mis jäi tulepiirkonnale õige ligi waenlase wiimaste operatsioonide tõttu. Mihkel awas filmad, pimestatud päikesest, et neid kohe jälle sulguda. Algul näis lõik ebamäärasena ja ijegi ta mõtted olid ebamäärased, kui wõibki neid lugeda mõteteks. Ent nad hakkasid koguma, koondes ühele punktile. Muide, esimene mõte oli jee, et ta elas üldse. Ent kus ta oli ja mis oli temaga juhtunud, seda oli taibata märksa raskem. Talle näis algul, nagu oleks ta laudas, nagu tunneks ta wärste sõnniku lõhna, ja nagu näeks ta lehma kirjajut, kelle walged nijad olid täis piima. Lehm mälet'es heina, mille lõhn jegus wärste sõnniku lõhnaga.

Siis aga kadus laudalõhn ja jelle asemel tekkis mingi muu, nagu apteegis. Ja nüüd nägi Mihkel, et ta lebab fängis, pehmes walges fängis waiba all. Kõik oli walge. Ta ei olnud kunagi farnafes fängis maganud. Oli ta sattunud Jõõpra paruni fängi? Ta oli kunagi poisikesena läbi mõija afna piilunud paruni magamistuppa. Paruni fäng oli walge kui lumi. Ja nüüd oli Mihkel Jõõpra paruni fängis. Millist imet küll ei sünni maailmas! Jõõpra parun ja Udra Mihkel! Kus siis parun ise on? Ta kihutaks koerapiitsaga Mikelli fängist wälja. Mihkel waatas filmega ringi.

Mihkel filmas eemal naisterahvast punase ristiga rinnal. Ja kuulis ohkeid ja hoigeid. Ning nüüd mõistis kõik. Tuli meele lahing, peajetungimine. Ning siis see filmapilt, kus ta kummardas ja siis... siis tõusid jalad kui õhku, taevasse, pea aga langes alla pörgu, põhja. Ning siis ei mäletanud ta enam midagi.

Nüüd on ta siis haavatud. Ent kust? Ta tundis midagi jalges ja kätes ja a i m a s. See tuli iseenesest, see aimus. Ta aimas midagi kohutavat, hirmsat ja ei tahtnud sellepärast selgusele jaadagi, mis temaga oli. Ta käed on rambid, sidemeis, ja jalad? Tal on valus. Ta ei või liigutada. See aimus on nii õige nagu teadmus kõigist, mis on temaga sündinud. Ta tundis pööritust. Nüüd märkas õde punase ristiga rinnal. See oli Mihkli ligidale astunud, pehmelt ja tasa, õrn ja armas kui kehastunud halastus. Ja ta hää oli tal õrn ja pehme, kui küsis:

"Sooiwite piima?"

"Siis vastas Mihkel, aga ta hää oli kui inimesine:

"Tahan."

Ja õde läks piima tooma. Ta tuli tagasi suure klaasiga. Mihkel jõi. Ent siis hakkas tal uuesti halb. Kui oli piim uuesti wälja tulnud, tundis Mihkel tergendust. Ta küsis waid:

"Mis minuga on?"

Ent halastaja-õde lausus põiklewalt, waadates udusel imel nagu kufagile teise maailma:

"Te saate seda pea isegi teada."

Muide, ta oli purustatud. Mihkel teadis isegi kust. Siis waatas filmega kõrwale. Seal lebas inimesi, hull inimesi. Ühel oli pea kinniseotud. Ta nägu oli kahwatu kui lumi, huuled sinkjad. Siis ei näinud enam midagi, kõike mattis nagu udu. Ta kuulis waid:

"Jalad ja käed... purustatud..."

Ning teine hää:

"On sel aga terwis!"

Mihkel lõi uuesti filmad lahti. Reegi oli tõstnud Mihkli waiba, kel must habe, filmad raamitud prillidega. Ja nägi Mihkel üle oma rinna walgeid sidemeid, sidemeid, sidemeid. See on tema, Mihkel, kel purustatud jalad ja käed! See on tema, Mihkel, kes ei wõi kunagi enam jälgida saha, ei wõi kunagi wõtta kätte wikatit!... Ja nüüd lõhestus, purunes midagi Mihklis. Waip langes uuesti ta peale ja Mihkel haaras hammastega waiba serwast kinni, mis ta suu kohale langes. Mihkel korises südantlõhestawalt, korises metsloomana, purustatud, häwitatud loomana, kelle rinnust tuleb wiimane surmaeelne karjatus surma korinana. Ja siis kadus kõik Mihkli teadusest, aga ta hambad hoidsid weel kaua kramplikult kinni waiba weereft.

Raskemad haawatud, kelledele esimene abi oli antud ja kelledest furma hädadoht möödunud, erakueeriti iõige pealt teistega laugemale maa siise parandamiseks ja ramitsemiseks. Nad asetati sanitaar-rongi, nende seas ka Miikhel. See oli pikk rong haawatuid ja saatjaid. Sanitaar-rongi moodustasid hulk kauba-, kolmanda- ja neljanda-klassi wagunid. Osa wagunid olid ilma ahjudeta, puudus õlgi, ja muist wagunid olid weel sõnnikufjed. Neid asetati porri kui loomi, kes oma ülesande täitnud, kui weriseid loomi, feda tuuakse tapamajast ja ei tea kuhu ja kellele wiiakse poristes kaubawagunites. Ent Miikhel oli jatumud siiski sõiduwagunisse.

Miikhel ei mõtelnud enam midagi. Tal oli ükskõik. Ta elu oli purustatud, oli häwitatud. Ta oli nagu tomp sõdemeisse mähitud liha, nagu kala süda, mis kala siifikonnast mõdetuna weel kaua tuitab kõõgilaual. Tal oli ükskõik, mis sünnib ümber, mis temaga tehakse. Ta ei hoolinud ei millestki. Kas oli temas weel midagi elawat, inimlikku? Kas juutiski ta enam mõtelda inimlikult? Ta oli nüüdsest peale waid asi, mis on tõsta, wõtta, panna. Ja kui olekski jelles asjas mingit mõtet, kui ta suudaks mõista kõike, mis kasu oleks jellel kõigil?

Salastaja-õde, kes samas wagunis, kus Miikhel, hoibis käes morfiumi-pritsti, et wähendata hilisemate haawatute põletawat walu purustatud liikmeis. Ta katsus mõnede haawatute pulsi-lõõke, tõstis oma käefese, mille randme ümber rihmuur, et feda waadata ahmase tule walgul. Tume hämarus walitses wagunis, tume ja rufuw, nagu haawatute hoigedki.

Rähes haigeid rahulikena, awas õde ukse ja astus wälja plats wormile. Maastik möõdus tontlikuna. Aeg-ajalt waatas kuu pilwi wahelt ja siis tundis õde piiritud kurbust ja nukrust. Möõdufid kuufjed üksikuna ja rühmades. Se põsed hakkasid õhetuma. Waft oli siin lahing, mõtles ta, ning nüüd näib, nagu ei oleks ükski sõdur weel neil wäljadel käinud; õõ neelab kõik jäljed.

Õde läks tagasi wagunisse. Oli kustunud tuli ja wagun oli pime kui koabas. Seal lebasid haawatud ja palusid wett. Ent feda ei olnud. Oli rutuga tulnud erakueerimine ja sellega ühes korralagedus, lohatas. Rufagil pimedas õlgedeta põrandal lebas keegi kõhuft haawatu ja hoigas ahastuslikult iga rongi tõuke aegu. Ming teise haawa pealt oli läinud sõde ja uuesti nõrgus werd. Õde ei teadnud feda. Haawatu oli liig nõrk, et feda teatawaks teha, ja nii lebas ta werd-nõrgutu. Wõib olla, on rongi kohale jõudes ta üldse mereft tühjaks jooksnud? Ent rong liikus edasi, ifka enam raputades, wäristades, ifka pöörafemal ajal. Näis, nagu wäriseks see hiiglamadu kogu pikkuses ja põgeneks hirmuwilega eemalt ufagilt julmuste riigist.

Õde waatas pimedusse, püüdis lugeda hoigest haige jooni. Seal lebanwad need julma aja ohwrid — minatud, silmitud, jalatud, käsitud. Võib olla, ootab temagi armjamat, noort leitnanti, samajugune saatus, kui jeba, kes kaotanud jalad-käed? Se ette kerkis Mihkli kuju. Miks päästid nad teda ülbse? Kas ei oleks parem surra lasta teda, kui et päästa kannatustele ja ahastusele? Surm oleks inimlikum, sest ellu jäädes saab ta ehk veel sada orda jurema. Kõik praegune inimlikkus, ajatohase ühiskonna inimlikkus on piinaja timula inimlikkus... Milleks see mäng, lohutuse mask? Ja temagi miks annab seda lohutuse maski? Ta päästis neid kannatustele. Ta oli kui tuhanded arstid, kes arstivad läbipeksetud kuritegijate haavu, et nad pooleli jäänud karistuse hoope enne surma saaksid täielikul arvul rätte. Ent olid siis need siin kurjategijad? Need, kes kõige raskemalt kannatajad? Need, kes teisi päästes oma elu ohwerdajad?

Rong sõustus pimeduses, weeres edasi püürasel ajal, tiivustatud ratastel.

Õde lähenes Mihklile. Nagu kehastunud lohutus laskus ta tema kohale ja silis ta pead. Ta haletses Mihklis kõiki teisi, kes Mihkli saastust jagasid.

Alki kargas tagasi, midagi oli juhtunud, mida õde ei mõistnud. Oso motiiv nagu tuias üliloomulikul ajal edasi. Kiiremalt, kiiremalt. Ta waarus wanfumaft wagunift wälja ja oli niid waguni tagumisel platwormil. Paistis kuu ja ta tundis maastikku. Seal oli kirik. Ta oli kunagi siin suwitanud. Ent ühtlasi kaswas tas lohutaw aimus: Kui ta kunagi mõõdus masinistiist, mäletas, olid selle filmad olnud — hullumeelse filmad. Ent siin oli ees jõgi, kus asetjes puujammastele ehitud puusild — kuna waenlased olid raudsilla õhku lastanud — ja see wõis taltjutamata rataste raskuse ja hoo all sisse murduda; juba waitse sõidu aeguski oli sealt hädaohhtlik üle sõita. Mis siis, kui masinist on töega hull, ehk lohakas, ja ei peatu rongi käiku ülesõidul? Sild saab kahlemata selle hullustawa sõiduhoo all sisse murduma, ning siis kufkumad sajad haawatud, langewad mustawasse sügawusesse, surmaturistikku.

Kas see ei olnudki parem? Ent ei! Ei! Siin oli ometi suurem arm neid, kes wõisid terwets saada, oli neid, keda omatord wotasid, igatjesid ka siis, kui nad waid ellu jääksid, olgugi wigastena ja armetuina. Ja ülbse, oli temal mingit õigust astuda ühiskonna raudse teaduse wastu? Küllalt ohwritest! Kas surma itu veel küllalt ei olnud täitunud? Miks nõudis ta veel, ifka veel?

Õde karjatas, sest rong lähenes ifka tulijema kiirusega oma hutatusele. Ta astus edasi tormawa waguni astmese, hoides framplitult kinni käpiranast. Tuul hundas ja kiskus ta huube kui lippu. Ta kargas üles. Waaras järgmisel hetkel wressi käsiwidenest kinni. Wress kähi-

ses, trügges. Ta kummardus. Mis need jättemed, mis lendastid pres-
sipakkudel? Ja siis hakkas ta naerma. Mis juudab tema üffinda?
Siiski . . . Kuid ta teised niisama ei uinu? . . . Wõi on see ainult
wiirastus? On waid tema hull ja mitte masinist?

Loikomotiiv milistas, loikomotiiv karjus appi. Ilka kihutas rong
hool ebasit tulitibadega ratastel. Jõgi ei olnud enam kaugele. Sde ei
lastnud presist. Ta rind tõusis ja langes.

Wagunites oli wainne. Endiselt nõrgus werd selle hawast, kelle
haawat oli sibe ära langenud, nõrgus wahetpidamata. Oli ta jooksnud
juba tühjaks werest? Endiselt lebas Mihtel, kui werine tuskum hiigla-
kalasüda loka laul.

12.

Juba mitmendat päewa oli Murulauk kaewikuis. Sõdurid wahest
kaewasid, wahest seisid ehk lamasid, ent ilka ühes paigas. Ges oli juba
üle saja tunni üks ja sama „maastik“, ülal sama taewas. Hall ja ah-
mane päewil, must kui kuristik öösi. Wäljaköök ilmus suurte pauside jä-
rele. Ent ei olnud isu söögiks, sest närwid olid ponnitusel. Oli hea,
kui lendas kuule, ja kui neid lendas, siis arwufalt. Ent kui ei, siis . . .
siis waldas hinge õudus ja kurbus.

Murulauk jai sõbralt kirja, milles teatati, et naine mitte ainult
wäga lõbusalt ei ela, waid tal olewat iegi austaja. Kui Murulauk
jeda luges, hakkasid wärahtlema ta „näpitsate“ laasid, mida oli pü-
halikult ninale asetanud. Ta oli palunud, et sõber tõtt teataks. Nüüd
teadis ta siis küllalt! Mii olid siis need lood! Tema naisel on teine?
Ja tema on siin — surma ja õuduse werikeerises! Oma walu ja nuk-
rusjega, oma musta ahastusega.

Murulauk ei leia enam rahu. Ta ei wõi kusagil püsida, ta rän-
dab nagu somnambul kaewikuis. Teada piinab waitus. Just nüüd
peaks olema suurim wõid, just nüüd peaks ta uimastuma wõitluse
surmawas wingus oma olemuse. Just nüüd tahaks ta langeda pu-
rustatud ajudega, purustatud südamega. Ta rändab eemale, ilka
ilka eemale. Ta ei näe wiimast wahiposti, ei midagi. Ei näe metsa,
ei wälja, ei raagus puid, ei waenlase seijukohti. Ta tahaks waid kar-
juda, karjuda, hulguda hundina, ja selles hulgumises wälja kallata
kogu oma põletawa ahastuse, leegitsewa nukruse.

Seal on waenlased!

On need tõega ta waenlased? On waelaste wahisoldat ta waen-
lane, kuna ta hinges wõib olla leegitseb samajugune ahastus kui Mu-
rulaufiski? Kas ei ole naine ta suurim waenlane? Üksnes waenlast
wõib petta, äraanda, nagu naine teada. Ja kas on nainegi waenlane?
Kas ei ole kuu, tähed, pilwep, taewas tõigile? Kas ei ole metsad,

mäed, jõed, põllud, orud kõigile? Ja ometi mõitlevad nad nende pärast, püüavad üksteiselt ära kiskuda. Niisama nagu naist, teda temalt kistakse, sest ka naine on niisama päikese tütre tütar, kui see puu ta silme ees, kui see muld ta jalge all.

On olemas maailmas ruum. Ja selles kõrges külmas ruumis pöörlevad traagilised planeedid. Ja selles kõrges külmas ruumis keerleb maakera, väike pall — väike liivakübe. Selle liivakübeme peal asetseb rühm inimesi, kes mõtleb oma olemise eest, leiwa pärast. Ja see rühm inimesi, halastusvääriline looduse võimude, saladuste ja mägede ees, — see rühm inimesi tapab, surmab, kiusab, petab üksteist, joob werd üksteise soonist. Seda on talle veel vähe, ta tahab olla maailma valitseja, kõikide aegade, kõikide ruumide, kõikide planeetide valitseja. Kui lapsik ja weider on see! Kui lapsik on ka inimeste mõtlus üksteisega!

Üks heff näis Murulaulil, kui oleks ta templis ja ta ekstaas tõusis. Ent siis tuli süntees: kõik hakkas ta hinges väiklasena protesteerima, süüdistama väiklasti nähtust. Ta pea langes norgu. Ka tema on väiklane omade väiklaste kannatuste ja waludega.

Taewas, milleks kõik see inimelu! Ent nähes eemal kangel hä marduwat mustas dös musta siluetti, wõpatas siiski. Ta kartis? Mida? Oma elu? Häbi, häbi! Häbi kõigile inimesile — mõrtsukaile ja tapjaile! Häbi neile, kes inimesi üksteise peale saawatwad, terwed rahwad üksteise vastu kihutawad — üksteist tapma, üksteist riisuma, häwitama, purustama. Muide, süüdi ei olnud rahwas, waid juhid, rahwa kuku, elu ja were kukul. Rahwas ei taha kunagi sõda. Paar, kolm nõrkepad, idiooti, wäljasurijat, degenererunud elawat inimlaipa — nende pärast on sõda. Need, kes pidutseswad öölokaalides, surmawad kirge eneses, peawad hullustawaid orgiaid — need on tahtnud sõda.

Murulaul lihtsus huuled wastamisi. Uputada need kõik inimwerde, ülespuua, maha lasta . . . Oh, oleks see wiimane sõda, sõda, mis lunastab inimkonna, sõda, mille järele oleks igamene rahu!

Ent siis tuli ta meele jälle Luise. Ta nägi teda oma ees sarnasena, nagu ta teda nägi wiimast korda, kui lahkusid mõlemad. Müüdi oli ta kõik teise pärast, teise pärast. Ja kuum hoog läis üle Murulauli. Ta ihkas teda iflagi, eriti nüüd, sõjas, kus naine, kauge ja wõluw, näis ainjana kohutajana. Tal ei olnud siin kedagi sõpra, ja see tegi meele veel raskemaks, et inimene, teda üle kõige armastas, teda pettis.

„Pea!“ kuldus äkki hääd.

Murulaul ei näinud selles häädjas waenlast, waid inimest. Jah, inimest wajas ta, inimest, kes mõistaks ta walu, ta ahastust, lohutaks teda. Ja Murulaul lähenes talle, tahtes belda midagi inimlikku, inimlikku ja head. Ta ei näinud waenlases lõdurit, ei waid inimest.

Ja Murulauf pistis käe põuetastu, pistis selleks, et võtta juukselotti ja näidata seda waenlasele ning öelda, et see on ta naise oma. Ta teadis, et oleks ta seda teinud seal, omade juures, oleks teda lihtsalt naerdud, ent siin oli tundmatu inimene.

„Mitte lasta!“ lausus Murulauf.

Ent jama! hetkel, kui ta seda ütles, kõlas pauf ja sõna „lasta“ tuli tahes silbis „las- ta!“ Murulauf seisis hetk aega, nagu kaheldes, kas on üldse olemas maailmas inimesi, vaarus siis ette, taha, ning lastus sõnatuna maha.

„Inimene,“ kel oli seljas sõduri rüü, kargas Murulauki juure. Ta tahtis talle jalaga anda hoobi ja öelda: „Siga, mõi revolwri järele haarab!“ Ent siis waldas teda tung näha, kas tal tõega revolwer tas- kus, ja milline. Ta lastus ilma mingi humaansujeta Murulauki kõr- wale ühele põlwele ja pistis käe ta põue. Ta tundis Murulauki soojas käes mitte revolwrit, ent midagi muud, mida ta kramplikult weel sinni hoidis sõrmiga, mis taskuraamatu wahel. Ta kiskus selle Mu- rulauki käest, tunnistas, ent ei näinud hästi, wõttis elekter-lambi ja waatas uuesti.

See oli must juukselott punase lindiga.

Sõdur, kel oli inimese süda, tundis äkki, kuis ta süda jäi seisma. Siis karjatas ta nagu elajas ja langes Murulauki kohale, aga ta filmist weeresid pisarad. Sest ka tema, i n i m e n e sõduri mundris, oli unis- tanud wast oma naiseft.

* * *

Laatsaret, kuhu Miiskel ewakueeriti, lõhnas karbooliga, jodofo- r m i g a, j o d i g a. Wastelt hoigasid lõhust haawatud. Kellegil mõeti wast siin ristluust wälja srapnelli distantsooni-toru wastne koonus. See oli juurtükiväelane. Ode, kes Miiskliga ühes wagunis oli kohale tulnud, toimis haawatute juures. Tol ööl, mil näis, et rong kihutas wastu surmale ja hukatusesele, pääsesid kõik: to oli waid julm wirrastus, ei olnud masinist hull, waid olid rikkis õe närwid üleliigseft ponnituseft. Täielikult walitjes masinist raudse tälu üle, ja rong peatus ees nõrka puusilda. Pääsesid haawatud surma hädahust, mida ei olnudki..

Ode waatles haigeid. Siin oli haawatu, kes nuttis lapsena, kui seoti ta haawu. Oli teine, kes naeris totralt, kui ta poole pöördi küsi- musega. Siin oli haawatu kes, kui ta millegist kõneles, peatus äkki, lahmatas ja lebas siis sõnatuna, olles kui warjusurnu, pool, sageli tund aega. Ent siis ümrus ta näole jälle puna ja ta kõneles, jättates sama mõtet, mida wäljendanud poole mõi tunni aja eest. Ming nii ta küsi- mused, wastused, liigutused. Tahtis võtta klaasi, sirutas käe, lahmatas, tardus, lamas tund, pool, ning wõttis siis klaasi ja jõi. Jättis pooleli

joonisegi, kui tuli tõbe hoog peale, et seda jatkata hulga aja pärast, nagu ei olekski pidanud mingit warjusurma pauzi.

Ja oli jäänud keegi ruskawa habemega. Kui ta tõusis, et kuhugi minna, pidi karglema ühel jalal, kuna wõssem jalg hakkas kofku ja lahti tõmbuma põlweliikmest ja ülesalla käima kui tsilindri wänt, kord-kordalt ikka kiiremalt, et wahel näis, nagu wõpustaks ta jalga üksainus juur wärsin. Siis hakkas jalg ikka aeglasemalt ülesalla ja kofku-lahti tõmbuma, ning jäi lõpuks püsima.

Oles seljaki kummist õhuwõrul, tundus Mihhliil, nagu paistaks päite ja oles kuum juwipäew. Ta oli nagu Koplis, kus helisesid kuljus-kellukejed karjaloomade kaelas. Täewas laius, oli sinine ja awar. All rohetas wäli, puud, põõsad. Ning päitese kiired, lõpmatud kiired.

Mihkel awab silmad. Ta waatab lakke, nagu wahane, läbi paisetew, nina pikk ja teraw. Waatab lakke ahastuse ilmel ja haletseb iseenasti, sest et kui teised teda haletseks, oleks ta ammugi surnud, oleks rahuriigis, kaugel kõigist maifest kannatusest ja waewast. Waatab lakke, kuna kirku nagu nõõritakse, waatab udusel pilgul ja ei näe ometi midagi. Laiub waid walge kaugus, laiub ja laguneb. Ja selles kauguses näeb äkki naist ja lapsi. Nad on kui inglid ja püha neitsi pilwi wahel.

Õde astub ta juure ja küsib:

„Kas Teie ei tahaks koju kirjutada? Ma kirjutan . . .“

„Ja, kirjutage!“ lausub Mihkel nõrgalt.

Õde, wäike ja paks, kes nii osawasti teeb omi „hirurgilisi manipulatsioone,“ läheb ja toob kohale kirjutusriistad ja paberi. Ent Mihkel mõtleb, mida kirjutada. Mida? Et ta on jalutu, purustud? Tema, teda wõib olla kodus oodatakse kui päästjat, hea ja õnnelise elu toojat, nagu muiste. Leiva ja rahu toojat.

„Mida kirjutada?“ küsib õde. „Dlete naisemees?“

„Ja, naisemees.“

Õde kirjutab ja loeb ette:

„Armas naine! Olen raskesti haawatud ja teban haigemajas . . .“

Kas niimoodi?“

„Ja, hea,“ wastab Mihkel, ent ta hääle wärahleb, kui jätkab: „Dite sage juure, et loodetawasti paranen ja tulen . . . tulen . . .“

Mihkel ei saa edasi. Oe käsi hakkab wäärablema. Ta pöörab Mihkli pealt pilgud kõrwale. Ent Mihkel mõistab oma lause mõttetust. Ta ei saa enam kunagi terweks. Ta ei saa enam kunagi omal jalgel koju minna. Ja kui ta ka koju wiitakse, ei saa ta kunagi lapsi tõsta oma põlwile, ei silitada nende walgeid päid. Et saa ialgi, ialgi mõtte Peena ümbert finni, nagu tol Jaanidöl maal, mil tegi Peenale ettepaneku omale naiseks tulla. Ja ei saa enam teha tõbb koduste heaks, et surisewad jalad, et rakkus peod. Kõik on otsas, kõik on lõpetatud.

Ja nüüd karjatab midagi Mihkli rinnus, karjatab jüdanit lõhesta-
walt möödnus laulatus, kui sõda kiskus Antsu enese werisauna nagu
Ma ei ole enam inimene, olen waid tükk tuiwat liha. Miks ei surmata
mind? Miks ei tapeta mind? Loom tapetakse kaastundest, kui ta on
wigane, armetu. Hobune, siga, lehm surmatakse kui nad on töbised.
Sind surmatakse, kui ta tiib wigastatud. Isegi hunt surmatakse, kui ta
lebab haawades maas. Ent mina, inimene, mõistusega inimene, keda
loonud Suur Looja oma palge järele — mina pean elama purustatud
liigetega, weel enam purustatud hingega, ja ükski ei haletse mind!!!

Mihkel hoigas. Suurem walu põletas ta hinge, kui ta ihu. Siis
palus:

„Halastage, halastage öde! Andke lihwit! Surmale mu!
Halastage!“

Ent siis pöörles kõik ringi. Lagi pöörles ja wajus ja tema pöör-
les jängiga ja tõusis. Siis kadus kõik ta teadwusest ja ta lebas, walge
ja kahwatu, peaaegu läbipaistwa nahaga, pika terawa ninaga, nagu
jurnu.

13.

Antsu ellu tungis midagi uut, määratud ja ähwardamat. Wae-
walt möödnud laulatus, kui sõda kiskus Antsu enese werisauna nagu
tuhandeid, miljoneid teisi, kes pidid jätma maha oma perekonna, maja-
pidamise, mugawa kodu wõib olla lagunemiseks. Neile ei antud aega
omi asju korda seada, oma „tegewust likwideerida,“ waid saadeti täis-
kiilutatud kaubawagunites kuhugi nagu loomi dressseerimiseks, et neist
wälja tuleksid õpetatud häwitajad, tapjad, lubatud mõrtsufad. Oli pere-
kondi, kust lahkusid kõik mehed, oli maju, kuhu jäid waid raugad, lap-
sed, naised ja töbised. Sageli saadeti isegi töbiseid, kuna komisjonid
pidid hoolitsema, et wastaw arw suurteki-liha täis saaks.

Dinnas käisid ringi kuulujutud, et keegi naine, kel oli hull lapsi,
läks hulluks, kuna oli raskejalgne ja talle löi piim pähe, kuulses, ei
perekonna toitsja wiiake kroonuteenistusse. Kellegi tööliste naine, kel
oli seitse last, sai rabanduse ja suri; mees aga wiskus kurbuses ja ahas-
tuses kaubarongi alla, arwates et sõjas ikkagi surema peab. Üks lest-
mees uputas enne omad lapsed kui wäeteenistusse läks.

Ohkond oli täis ähwardust ja õudust. Inimesed olid nagu uimased,
nagu joobnud; näis nagu oleks sõja wing juba tagafrontil lagunenu-
d, tuues enesega jurnia, õudust ja hirmu. Ent see oli ainult laialiste mas-
side seas. Nakkad, spēkulandid, marodeerid aga suplesid šampan-
jeris wõimsamalt, kui enne ja lastid elada sõda, mis wõimaldas neile
juuremat naudingut, kui waremalt. Kullawihm jadas nende üle,
lattis neid ja nende musti toiminguid wälise hillaega.

Mõni wäew tagasi näis Antsule, et see tõit, mis tulemas, on ittagi weel kaugel. Ent nüüd oli oodatav käes, kuigi weel horisondi taga. Tõsi, ei olnud weel kaugeltki kuulda juurtükkide mürimat, ent juba haaras siingi Antsu wõitluse palawit. Ta teadis, et peab alluma, et käed on jõnetud fakti ees. Ent ta tunneb siiski waenu sõja elajaliku dendentsti wastu, kuigi ta halli ellu tungib midagi uut, enne olematut, wõib olla isegi huwitawat. Nüüd ei pruugi ta enam kuulda aururawarate paukumisi . . . seal ees saawad paukuma teistsugused wasarad.

Antsu lahkumise päewal läksid teda saatma õde Aino ja Helmi. Waksalis oli ka Mihail Orlow, kes sinna ilmus muidugi enam Aino kui Antsu pärast, keda ta waewalt tundis; Antsu ärasõitu kuulis ta Aino, keda ta mõned korrad kohtas ja kes talle kord Antsu tutvustas. Oli waksalis ka Reimann, ent tol korral oma uue kunstliku jalaga, toetudes end kepile. Nähes Reimanni peaaegu terwena, ainult wähe lorkawana, punastas Aino ja oli segane, nii et ei suutnud Reimannile midagi ütelda. Taewas, ta oli ju terwe, nagu enne kunagi, ja midagi jooja, kuuma waldas Aino südamel.

Reimann aga, nähes Mihaili, wabandas end, tõendades, et ta uus jalg pigistada, olles sellega weel harjumata ja lahus, näol tagasi surutud walu jäljed. Wõib olla, ei pigistanud keda uus jalg, waid pakitses südamel wäljatannatamata walu ja ahastus?

Waksal, see kõikide sihtide tsentrum, oli täis palawikku. Oh! mis reerus psüühilise põnnituslaine hülges. Kõik tulijad rongidelt, mis mürimal ette sõitsid, tõid teateid. Toodi haawatuid ja asetati autodesse. Kõik lohad olid täis uufi nagu sid. Sellesid wahetpidamata kellad, mürrfesid ja wilistasid lufomotiivid. Ohus huljus nutt ja naiste hulgumine. Tulid sõjawangid. Ent nüüd sündis midagi. Keegi wana eideke, tudijewa walge peaga, astus wangide juure ja küsis ahastuwal häälal, mis kostis nagu teijest ilmast:

„Miks tapsite mu poja?“

Sett aega walitjes hauawailus. Näis nagu ei oleks keda küsinud wana naine, kelle jalg haua kaldal, waid Rahwas-Ema. Ja weel sügawamaks, piinlikumaks muutus wailus, kui ta kordas weel enam ahastawalt:

„Miks tapsite mu poja?“

Wangid, lahwatanud, külmad ja kinnised, waatasid wana naise otja, kes nende rahmuslikus keeles küsis, ilma et ükski joon nägudel oleks peegeldanud nende sisemist tundmust. Külmad ja kinnised, astusid nad edasi sõdurite saatel, kinni mattis neid rahwamurd; ka emake kadus rahwamurru selka.

Ants jättis Mihaili, Aino ja Helmit jumalaga. Aino oli surmakahtu. Helmi oli rahulik, nagu inimene, kes oma oja on saanud selgelt, kes talle wõlgnes, ja kellest nüüd wõib lahkuda tergel südamel.

Ants waatas sõduritega täitunud wagunite poole ja mõtles: Palju tuleb neist tagasi terwetena? Palju wigastena? Ja talle näis, nagu plekski need wagunid suured kirstud, puufärgid.

„Päi ühiswagunisel!“ kätatas alamohwitser.

„Gemale ära!“ ajas shandarm.

*

*

Keegi sõdur tahtis wagunis olewalle seltsimeestele midagi anda, ent samal hetkel lõi talle keegi ülem vastu nagu. Palk kukkus alla waguni ja platiwormi wabele, purunes nagu pudel. Siis sai sõdur weel teise hoobi vastu nagu, kuna „ülemus“ pakis wiinapud. Si arwas olewat. Siis hakkas rong liikuma. Ants waatas kaubawaguni kõrgeft afnast wälja, kummi kadus ta profiil taewa hallil foonil. Sõdurid ja saatjad karjusid „huraa!“

Mino lahkus walfjalist Mihaili ja Helmi saatel nukralt. Saab ta weel näha Antsu? Terwena wõi wigasena? Wõi ei tule ta enam kunagi?

Tol päewal juhtus nii, et Mino saatis Reimannile kaardiseje, paludes teda oma juure. Ta leidis, et ta enam ei wõi wiivitada, waid peab wastama, ükskõik mida, kas head wõi halba. Taewas, ta peab ju ometi kord lindla seisukoha wõtma, ta ei wõi ju teda nii welsda narrida, lastes wiivitada. Ja et Reimannil oli kunstlik jalg, mis teda nii welsda jälle normaalselt tegi, peaaegu wäljelt füüsiliselt terweks, nii et ta end enam wigasena ei pruugi tunda, siis saab tal seda kergem olema talle welsda, et ta teda ei armasta. Et ta aga Reimanni ei armasta, selle kohta oli Mino juba eneses selgusele jõudnud: ilka ja alati oli ta meeles Mihail, eriti sellest jaadist, mil ta talle awaldas armastust näolatte pidul. Ta igatses Mihaili ja unistas temast, kui teda ei näinud, olles rahutu-rahutu. Ent kui ta teda nägi, terwena ja elurõõmsana, siis oli ta õnnelik, lõpmata õnnelik.

Reimann tuli. Ta ilmus uue kunstliku jalaga, toetudes kepise, ja ei wõinud sugugi aru saada, et ta on wigane; ainult lonkas weidi.

„Teie soomisite mulle midagi teatada,“ lausus Reimann istudes ja raskelt hingates. „Palun!“

Ent Mino ei saanud sõna juust; ta punastas ja waitis.

„Doodan, et see asi sellesse ei puutu, mida ma kord Teile kirjastult awaldaftin,“ jätkas Reimann. „Eft wastufe jelle peale andsite mulle ijegi: kõige pealt tänawal, teisteks oma ilmunisega „Päästetiidu“ näolatte pidule kellegi sõduriga ning kolmandaks Teile walfjalis olek jama sõduriga. Kuna mul andmeid on, et Teile wiimasega weel mitmel puhul olete läbi käinud, oletan, et ta Teile enam on kui mitte midagi wõi mina, mille järeldusel siis ka meie wabelorra lõpetatufe olen pidanud.“

Uino waatas Reimanni otša. Ta nägi waid kaht filma, pruuni filma. Neis filmis oli midagi, mis ta tähelpanu köttis. Neis näis olemat kurbus, ent ometi ei olnud nad kurbwad. Nad olid kui udu- sed, ent ometi ei olnud nad udused. Neis oli midagi uhket ja siiski alandlikku. Ja siis, ei tea miks, tundis Uino tungi end wabandada. Ta kõneles Reimannile, mil põhjusel käis näokatte peol ning plüüdib tõendada, et tal Mihailiga midagi ühist ei ole: on waid juhuslikud kohtamisjed; Mihaili sõber elab neil korteris, mille töitu nende kohtamisjed wõimalikud. Wõib olla, ütles ta seda kõike troostiks Reimannile, kes teda armastab ja ometi oli uhke omas õnnetuses mitte wastuarmastust leides, ja seda põhjusel, et oli wigane?

Miski astus sisse Mihail Orlow. Uino tutvustas teda Reimannile. Ka Helmi oli tol hetkel sisse astunud; ta ütles Orlowile, Reimanni peale tähendades:

„Uino endine peigmees.“

„Endine?“ Mihail kehitas õlgu. „Olen seda herrat näinud wafjalis ja wiist ka näokatte peol?“

„Nimelt...“

Tekkis waitus. Mihail waatas leekival filmel Uino peale. Kui ta teda teretas, wärahtlesid ta käed. Rogu ta läbikäimine Uinoga tuletas meele looma, kes selleks ohwrit jälgib, et parajat aega oodata peale kargamisel, sest et see oli kõik pettus, simuleerumine. Mihail oli hoidunud tagasi, et wõita waid usaldust, olles kindel, et selle läbi saawutab Uino, ent Uinot thailles ta wõita igal hinnal.

Mõlemad mehed waatasid üksteist, kuna kumbki nägi teises wõist- lejat. Mihail naeratas: eh-ma, wõi peigmees! See on waid nali! Aga kes teab?... Ja tal tuli midagi meele, mis ta otjaesise pilwe ajas.

„Mistati kõnet. Sutt kaldus poliitikasse.“

„Kui walitsew klass ei saa ära pühitud,“ lausus Reimann, „siis hakkub kogu riik. Need walitsewa korra riismed ongi juba wiinud riigi kuristiku kalbale, jääb waid üle teda alla tõugata.“

„Patriotism teeb meid tugewaks,“ lausus Mihail nürilt.

„Teie waatate patriotismi peale, nagu oleks see mõni woorus,“ lausus Reimann. „Patriotism on waimu nõrkus. Kui ma patrio- tismi näen tagafrondil, tuleb meele tsirkuse kloom, sellele kasa plaksu- taksse, kuna ta nagu wäga weidraks wõõbatud. On mõõdunud aeg, kus patriotismis oli ülendawat. See ideaal ei juhi meid mingisugusele otstitud tõele ega ihatud wõidule. Nagu praegune ühiskondlik lord on ülal kunstlikel alusjambail, mida moodustawad ülewõõba- tud enesefasu, wägimabd, usulik pettus — samasugune walewärm on ka rahvuslik patriotism, mille all poliitiline morandism. Miks lõikate

patriotismi nime all õigusel kõri, pistate lohutuse ideaalil peast silmad?"

"See rahvas, kes on suur patrioot, ei huffu ial," lausus Mihail terawalt.

"Ent see on lapsikus."

"Eh-ma! Dlen uhke oma lapsikuse peale."

"Sellepärast, et Teil muud omadused puuduvad, mille peale uhke olla."

Mihail ja Reimann waatasid üksteise otja, nagu oleks nad walmis üksteise peale kargamiseks. Nende enesewalitus oli pommitusel.

"Teie olete wist wigastatud sõdur?" küsis Mihail. "Säreldan seda Teie ülesastumisest näokatte peol, mida preiki Aino mulle hiljem tõlgitses."

"Ja," wastas Reimann.

"Miks siis Teie oma jala lasite purustada, kui Teie ei ole patrioot? Olesite wõinud parem wangi anda end."

"Näen, et Teie wiimast õiglasest südamest soowite," lausus Reimann rahulikult. "Ma wõitlejin selleks, et Teid wõimaldada Teie armast isamaad päästa... keelega."

"Mis Teie sellega tahate welda?"

"Seda, mis see lause ütleb."

Helmi kuulas seda pealt ja arwas paraja aja olemat õli tulde kallamisets; talle tegi see waid nalja, pidades waieluse õiglasets põhjusets mitte ilmawaadete kokkupõrget, waid... armufadedust. Ta oli Mihailile waremgi tähendanud, et teda noffida, et Ainol on keegi endine austaja, kellest Mihailil wõistleja wõib saada. Ent nüüd jeltjis sellele soow, selgusele jõuda Aino seisukoha wõtmises kahe meesterahwa kohta, kelledest ta teadis, et nad mõlemad teda tahawad; Ants oli sõjas, kohta ei olnud kumbagil, nii et oleks kohane aeg selleks, et vähemalt Aino tulewikku kindlustada, wõi selgusele saada, mis teda tulewikus ootab; nende majanduslik seisuford ei olnud ju kuigi hiilgaw ja iga järgnew päew tegi üksnes muret, kuis läbi saada. Ja nii ütles siis Helmi, tehes wõimalikult narwi näo:

"Kuna praegu on mõlemad isandad siin, leian ma juhuse olemat Ainole südame peale panna, et ta weel praegu oma õiglase seisukoha mõlemi herra wastu awaldats, kuna minu teada herra Reimann on Ainole teinud uue ettepaneku, kas saada wastuse „ja" wõi „ei", ja kuna ka herra Orlow on Ainole oma armastust awaldanud. Kas herrad toetawad mu ettepanekut?"

Eh-ma! mõtles Mihail, siis on see mees ehk täna wastuse saamiseks jia ilmunud? Siis pead ja tragi olema, pois. Ja ta ütles kähku, olles oma wõidus peaaegu kindel ja soowides wastast alanda. kelle terawad lõnad ta tieteadmuff haawasid:

„Mun, et nüüd on jah kõige kohasem aeg, kus preili oma wästu-
tuje armast, kuna ta mu mõisteleja siin oleswat.“

Uino punastas. Taewas, mis pidi ta ütlemata? Ta waatas ette-
heitwalt Helmi otja, kuna ei suutnud wihastada. Reiman aga istus
kivistunult. Milline taktika puudus, mõtles ta; ta oli oma sifemises
olemuses Uinoga kõik lõpetanud, tundes waid naudingut ta lähedu-
sest. Siis aga mõistis Uino: see oli waid nali! Ja ta ütles niisama
ruttu ja järsku, kui see mõte tuli, et kõik on nali:

„Ja, ma annan wästuje kõikide kuuldes... Reimanni kasuks!“

Ent samal hetkel tärkas tas mõte, et Reiman sellest naljast loeb
pilget enese kohta, ja ta nägu tõmbus tõsiseks ning ta kahetse, et oli
öelnud niimoodi. Waene mees, ta teadis ju ja sai wäga hästi aru,
et Uino teda ei armasta!

Ent ülatus tuli teiselt poolt: Mihail pööris sõna lausumata
ümber, pani sineli selga ja astus wälja. Toas oli hauawaitus. Hel-
mi naeris lõpuks, ent see kustus, kui üks mürtfudes kinni langes. Uino
waatas hirmunult talle järele ja ei mõtelnud muudkui: Taewas, mis
ma sellest ütlesin! Jumal, mis ma sellest ütlesin! Ta ei mõistnud
mind, sest see oli kõik naljaks wastupidi mõeldud.

Ent Reimann, kes hästi mõistis Mihaili tõsist küsimust ja sellele
järgnewat Uino wastust, mille tõttu ta pisut kahwatas, sattus nüüd
oma lorda effitusse: Mihaili lahkumine näitas waid, et see ei olnud
sugugi nali, mis Uino wastas Mihaili tõsisele küsimusele. Ta ar-
mastas Uinot endiselt, wõib olla weel enam, kuna Uino oli kättesaa-
matu, ja sai nüüd äkki pimestatud lootuse kiirest; ning Mihaili lahtu-
mine oli talle kui uppujale päästewõru, millest ta pimestuna kinni
haaras, nägemata, et päästewõru rauast oli ja teda enesega wette
wõis kiskuda. Ning nii sündis uus arusaamatus, kui Reimann lau-
sus, õnnest jooibunud häälel:

„Ma ei wääri Teid, Uino! Ma ei wääri Teid!“

Ent Uino ei kuulnud, ei näinud midagi; ta jooksis teise tuppä,
surus pea patja ja nuttis.

14.

Nüüd elas Helmi kuu naisena, ent naisena, kel puudus mees, ja
ta mõistis, et Antsul oli õigus, kui ta ütles, et laulatustunnistus ei
juuda täita abieluängis mehe kohuseid. Ent selles ei olnud Helmi
mure, see oli waid majanduslikes küsimuses; elu ei olnud sugugi nii
terge, ja Helmi tundis wast nüüd, kui palju oli ta taotanud Antsuga.

Uhel päewal astus Sahler tuppä, teretas sõbralikult ja lausus,
nagu ei oleks midagi juhtunud masteraadil:

„Proua! Lugu on niifugune: ma müüsin maja „Hamaa pääs-
teliidule.“ Weel paar sarnast maskeeraadi — ja maja ongi maksetud!
Müüd teatan, et mainitud liit asutab siia laatsfareti, mille tõttu maja
muidugi tähhendatud peab saama. Nii siis, olen sunnitud teatama, et
üürilised kiires korras omale teised korterid waataksid.“

Helmi kuulas pörutatuna. Tal oli mõttes olnud, weel üht tuba
välja üürida, nii et ta Ainoga ühes toas oleks elanud, et sellega läbi-
saamist hõlbustada. Müüd oli siis ka see lootus purustatud. Ja kuhu
pidi ta kolme, kuna linn oli täis küllatud, aga uusi maju ei ehitat-
tud.

„Aga kui mul ei olegi paika kuhu minna?“ küsis Helmi.

„Siis saab välja tõstetud.“

„Mu mees on sõdur!“

„Mees on sõdur, ja mees on sõdur! Sõduritele just laatsfaret
tehaksegi. Kui Teie heaga ei lähe, siis on Teie väljatõstmise karant-
teeritud. Teatan seda Teile, kui selle maja wolitatud walitseja. Oh-
tul ütlen tähtaja. Ujun, et Teie hiljemalt kuu aja pärast ära kolite.“

„Aga kuhu ma siis lähen?“ küsis Helmi ahastuses.

„Teen Teile ettepaneku: hakkake minu perenaiseks. Teise korra
ruumid jääwad esialgu seltsi tarvitada. Ühe korteri saan ma omale,
sest et seltsil ei ole tulu mind välja tõsta, täidan maja ülewaataja
ülesandeid. Teie kolite minu juure ja Teie tuttawale näib edasi, et
ma elan Teie juures, nagu nüüdki. Ent mööblit oma uue korteri
jaoks soetan enesele uue, kuna mul ammugi soow oli kunagi omas ko-
odus mugawalt elada. Siinmaale puudus mul selleks wõimalus. Sõda
andis wõimaluse, ent puudus korter. Müüd on mul kõik wõimalused.
Perenaine waid puudub. Esialgu lepin Teiega.“

„Tähendab, Teie esinete mulle awaliku ettepanekuga Teile armu-
sejeks hakata, wastasel korral ähwardate majast välja ajada?“

„Nii see on, kui asja peale just sellest küljest waadata.“

Helmi waatas pärani filmil Sahleri otsa. See mees tahtis teda
wõita! Juba teist korda! Ja siis ütles Helmi äkki, eneselegi oota-
mata:

„Aga lubage! Ma ei suuda Teist aru saada! Kuu aega tagasi,
weel wähem kui kuu tagasi, olin ma waba. Wigemale aasta olete siin
elanud, ilma et mind ühe pilgu wääriliseks oleksite pidanud — ja
wast siis, kui mehele hakkasin saama, tegite mulle esimese häbemata
ettepaneku. Sel korral oli see mõistetaw: ma olin ju armuke, kellele
wõib häbematuft awalbada. Ent nüüd, nüüd olen ma naine. . . Ja
ometi esinete nüüd uuesti, pealegi ultimatiivselt. Ma ei mõista, mis
junnib Teid just naisega abieliu rikkumia? Pealegi on neiusidki küllalt,
leda mõite õnnelikuks teha.“

Sahler näris huuli, pani siis sigari ette, mida wõttis pakjust hõbedasest toojist ja lausub:

„Baadale, enne ei pannud ma Teid tähele. Wast selle läbi pöördus mu tähelepanu Teie peale, et Teid keegi tõsiselt tahab. Ja siis see pettus näofatte pidul, millest ma tõega waimustatud olen ja mis nii selgesti Teie poolt kõneleb. Ma olen tähele pannud, et Teie olete itagi naine, kes wäärib paremat seisukorda. Teie mehe öde wõib ju Teiega ühes minu juure elama tulla. Ma ei saa mitte midagi wälja paista lastma. Ühes toas wõib ju Teie endine mööbel olla, et temas mitte kahtlus ei tõuseks. Teised toad on aga minu siustusega. Teie elate oma ette, peate mu korteri korras, walmistate toitu, olete ühe sõnaga perenaine. Teie tuttawale olen waid iüriline, kel oli wõimalus mööblid osta ja teise korteri saada, kuhu Teie edasi perenaiseks tulite, kuna juba kord mu perenaine olite. Teie ei wiisanud mind tänawale enne, nüüd ei wiska ma teid. Käsi peseb lätt. Praegusel korteri kriisi aegus on see mõistetaw. Kas Teie pidite siis oma koludega tänawale minema?“

„Aga Teie nõuate liiga palju.“

„Kuidas arwate. Pidage waid meeles, et Teil tuleb esimesei wõimalusel korter tühjendada laatsareti jaoks. Ülewal olen kõneleunud juba. Kellegil, s. o., korter nr. 2 üürnikul on wõimalus juba nädala pärast wälja minna — on saawutanud juhusliku korteri — sinna kolim ma kõige pealt. See on kõige suurem korter majas. Kolm sarnast nagu Teil siin. Nii siis, kas tulete ühes wõi lahute majast. Teie näete, et ma soowin Teile waid head. Teie mees on sõjas. Teenistust Teil ei ole. Mis jääbki Teil üle?“

Sahler pööris ringi ja läks. Helmi langes jõuetult istmele. Teda wiisatakse tänawale! Kuu aega weel on tal wõimalus siin olla! Ja siis? Kust leiab ta korteri, kuna linn on tõega kui täis kiilunud inimestest? Ent kas ongi see nii hirmus, kui ta Sahleri ettepaneku wastu mõtab? Ta wõib Sahlerit petta nagu tol korral maskeraadil: kolib Sahleri suurde korterisse ja ei andu talle. Mingi Aino? Aino ei wõi teda sugugi süüdistada: katjugu ta ise otsida teist korterit! Mingit kahtlast warju ei langeks ta peale, kui ta ka Sahlerile anduks. Ja pealegi kolivad nad seltsis. . .

Ent siis tuli Helmile meele Ants. Ta oli teda armastanud, oli teda omale naiseks mõtnud seaduslikult — ja tema? Teised naised nutawad meeste järele päewade kaupa, ei leia lohutust, ent tema julgub niimoodi mõelda. Sumal halasta, mis peab ta siis tegema? Ei, ta ei wõi anduda iial sellele huuli näriwale kwatraatse näoga rõugearmilisele punasele kuradile. Ta on muudugi maja odawalt ostnud ja

hiigla wähetkasuga „Päästeliidule“ maha müünu, wõi õigem sellele kaela määrinud, sest on ju veel muud maju. Ent Sahler ei ela neis, ta teab, kus kivi all wähib. Mis teha? Kas punase peaga kurat wõi... wõi...

☪

☪

☪

Oli möödnud mitu päewa, kui Aino kohtas Mihailiga ootamata, ja ta rõõmustas, kuna oli need päewad täis kurbust ja igatsust Mihaili järele weetnud; wõib olla, oleks weel enam rõõmustanud, kui tal oleks olnud aindu, et Mihail seda kokkusaamist ootas, peaaegu waritsedes Aino? Mihail awaldas Ainole kahetsust, et ta nii ägedalt oli esinenud, awaldades, et Aino on moraalne õigus seda omale walida, seda tahab. Kui aga Aino ütles, et see kõik ainult nali oli, surudes end õnnelikult Mihaili wastu, siis sai Mihail nagu julgust mingi otsuse täidewiimiseks, mida ta endamisi kawatsenud oli ja mida ta kindlasti oli otustanud läbi wiia. Ja nii tegi Mihail Ainole ettepaneku, tulla „Pandorini“, kus olewat mingi perekonna õhtu. Aino wabandas end sellega, et tal kohtast kostüümi ei ole. Nüüd awaldas Mihail, et tahab kusagil õhtust süüa, kas wõi kusagil wõõrastemajas.

„Siis lähme juba meile, kui Teie kõht tähi, eht leidub Helmil midagi,“ lausus Aino.

„Eh-ma!“ hüüdis Mihail. „Seda ettepanekut ei wõi ma wastu wõtta. Mul on Teile midagi erilist teatada, sest et ma sõidan warsti teise kohta. Mind wiitakse teise linna üle.“

„Teie sõidate siit ära?“ Aino kahwatas; ta rõõmustas juba, et Mihaili jälle nägi, olles need paar päewa taht lahkus kui aastasada — ja nüüd läheb ta jällegi!

Nüüd soowitas Mihail „Pandorini“ puhwetisse tulla. Praegu on pidu algus ja seal ei ole inimeji; hiljem lahkuwad nad muidugi, õige pea lahkuwad, neil on ainult wõimalus kõneleeda.

Aino läks. Ta usaldas Mihaili, ja uida pidi ta sarnases rahwarikkas kohas kartma; see ei olnud ju wõõrastemaja, pealegi oli Mihail alati olnud wiisakas. Mihail tellis õhtusöögi. Oli filmapilt, kus Mihail weini kallates paberossi paki maha pillas. Ta palus Aino üles wõtta, mida Aino halba aimamata tegi.

„Nüüd jooge tühjakõs wähemalt selle klaasi,“ lausus Mihail. „Kui Teie wähegi mind austate, siis joote mu terwiseks. Mul on wäga kahju Teist lahkuda.“

„Mksõit,“ lausus Aino, „joon Teie terwiseks, sest see ei ole kange wein.“

Nad lõid kofu ja jõi. Ent järgmisel hetkel tundis Aino, et tal

on halb. Kõik keerles ta ümber ja talle näis, et ta kaotab meelemärguse.

„Teil on vaja õhku, värsket õhku!“ lausis Mihail. „Lähne wälja.“

Mihail maksis arwe ja Aino lahtus, pool uimadena, peaaegu Mihaili kantuna. Aino ei mäletanud sellest filmapilguist alates enam midagi. Mõni aeg hiljem nägi nagu läbi une, et ta istus moorimehel. Siis ununes jälle kõik. Kui filmad awas, leidis end wõõras ruumis, woodis. Mihail istus laua juures, mille peal mitmed pudelid, klaasid ja aiawili.

„Mis siin. . . mis on minuga juhtunud?“ küsis Aino. „Kes seal on?“

„Eh-ma, ärkafite, mu ilus preili,“ lausis Mihail pehmel keelel. „See olen mina, su armsam.“

„Särgmisel hetkel tundis Aino kuumi huuli oma põsil. Ühe korraga mõistis ta kõik, ärgates nagu unest. Teda uimastati ja toodi siia. Ja nüüd taheti teda wallata, wägistada, ja les teda wallata tahtis, oli see, leda ta nii wäga usaldas, peaaegu armastas. Ent nüüd ei tunnud Aino mingit armastust ta vastu. See oli häbematust, sigadus.“

„Laste mind minna!“ palus Aino.

„Eh-ma! Enne pead sa olema minu. . . minu. . .“ Mihaili filmad wälkusid.

Nähes Mihaili wõõrana ja wõikana, täis metsikust, elajaliku ilmet, tahtis Aino karjuda, ent ta häääl jäi kurku kinni. Ta kähistas ainult.

„Kui sa karjud, siis. . . siis tapan su!“

Mihail kargas Aino peale. Samal hetkel kuuldus ligidalt wõimas muusika. Aino oli nõrk, abitu, ent ta wõitles, kaitses end mis juutis. Tal õnnestus Mihaili käte wahelt lahti saada ja ulse juure rutata, ent see oli kinni. Siis haaras Mihail ta tagant ja tõstis woodi, lastudes ta peale. Aino löi ümber, küünistas, ent ei juutnud karjuda Mihaili raudse käe all, mis ta suu sulges.

Ent Mihaili juust tungis nagu wõidufarje:

„Eh matjushka!“

Mihkel lebas haigemajas päewast päewa gummi õhuvõrul ja harrus ikka enam oma õudse saatusega. Ta nägu oli weel enam õhulisem, läbipaisnam, nina weel teravam, et wõis waewalt teda ära tunda.

ükslugu seljati lebanisest jäi ta veri seisma, tekkisid paised. Ühel päeval pööris arst Mihkli küljelt, pööris nagu puupaku. Ta lõikas Mihkli selga seitsmest kohast, litsus, mudis ja hõõrus. Mihkel ei tunnud mingit valu; tal oli täiesti ükskõik, mis temaga sünnib, mis temaga teha, kuigi näis paiguti, nagu saaks põletatud ta selga tulega.

Pahema jala kont, mis ulatus lihast wälja üle tolli, ei rahuldanud arsti, kuna see ei kaswanud kinni. Ka siingi oli tekkinud paine. Siis lasi arst welskerit jala, mis karwane, sisse wahutada, nagu oli Mihkel kunagi oma lõuga wahutanud, ja karwad ära lõigata habemenoaga. Hiljem wõttis arst wäikse noa, mis näis nagu wäike saag ja surus selle naksudes sisse lihast ning laiutas. Hiljem mudis haawa tätega ning mingi kinniga, hoides selle all toosi, kuhu walguks kollakas-punane weriwedelik.

Kui Mihkel niimoodi lebas, küsis eneselt: Mis jaoks lõik see? Miks ei pista nad noa mu südamesse? Milleks päästetakse mind? Südameta, julmad inimesed, milleks päästate mind?

Mihkel mähiti uuesti kinni. Sidemed läksid üle rinna rist, ümber kõhu, ümber puusade. Ta oli kui walgeis mähtmeis laps, lühike, lai ja armetu. Teda toitis õde, kallates talle suhu pool wägise piima, teed ja suppi. Sageli, otsustades end surnuks nälgutada, litsus Mihkel hambad kokku, et mitte süüa; ent siingi olid neil abinõud, kuid teda sundida sööma. Ning kui Mihkel tõendas, et tal ei ole isu, siis kirjutask arst talle kohase mikstuuri, mis pidi talle andma söögiisu. Rohi oli walge ja lääge ja Mihkil oli tunne, nagu jookis ta raipe raswa. Ent hiljem harjus sellega nagu kalaraswagagi.

Neil inimestel oli waid üks siht: päästa Mihkelt surmast, päästa Mihkelt, jalutut, käsitut, nagu saawutaksid nad ta päästmise eest au-tasu. Mihkel ei mõistnud seda; ta nägi waid ülekohut, halastamatust nende toiminguis. Nad tahtsid nagu needuse talle peale sundida elu ja põhjenda-sid seda headust inimlikkusega ja ajakohase arstikunsti täiu-jega. Loomadki ei suuda ükssteist pureda nii inimlikult, kui inimesed, kes ükssteist wigasels purres sunnivad ükssteisele peale elu, mis halwem kui kümme surma.

Mii kulussid päewad ja ööd. Need ööd olid täis mustawat ahas-tust ja õudust. Ent hirmsamad olid neil öid nägemused. Siis sattus Mihkel kui ussipesesja. Ilged loomad pöördusid ta poole omad pead, kus põlesid filmad kui tõrwikud ja hambad näisid kui hõõguwad sõed, ning ilged lõustad liginesid talle, wiskusid ta ümber, ta leha ümber, laela ümber, ning hanumustasid ta käsi, jalgu, mida tal ei olnudki. Mihkel ei saanud liigastada, ei saanud karjuda. Ilge uss, kes ta laela ümber, tõmbus ikka loomale, loomale, ajas oma pea ta palge ees püsti, waatas talle otja fosforliste ilmega ja sirutas ta poole haralise teele kihwtihammaste wahelt.

Mihkel ärkas hirmuist üleni hõigine, ärkas Mihkel, kes tunagi us-
 se ei lartnud, maid oli neid tapnud koplis, heinamaal, tarjamaal,
 lüües neid maha ilta rondiga.

Tol päeval tehti uus operatsioon. Ülemarst otsustas londi wase-
 ma jala otsas ära saagida. Peale Mihkli südametöötamise kohta sel-
 gusels jõudmist lästis arst Mihkli wiia operatsiooni-saali. Mihkel aje-
 tati walgele lauale, ta pea kohale asetati kate, tuhu pandi toru kloro-
 formi-pudelist. Ning siis lästis arst lugeda Mihkelt, lugeda sajani.
 Mihkel luges waewalt kümneni, kui tundis end rõõmsana ja hakkas
 laulma joobnuna, nagu olesks talle pähe löönud Jõõpra meierilt saa-
 dud pits miina.

Ning siis juhtus nii: enne operatsiooni lõppu laskas Mihkli sü-
 da normaalselt töötamast. Arst largas üles. Jooksid bed. Wels-
 ker. Nad pidid teda wabastuma kloroformi-õhust, millega täitunud
 Mihkli organism. Kõht. Pidid wabastuma kui uppujat, kes täitu-
 nud meriweega. Nad mõtsid käsile abinõud: litsusid kõhtu, rubjusid.
 Pöördusid. Käima weri! Tuitama süda! Käima weri! Tuitama
 süda! Euu! Euu! Euu! Euu!

Ja siis karjus arst:

„Siia prits! Prits! Welster! Dontrus! Ruttu! Prits!
 Ruttu! Ruttu! Ruttu! Ah mida? Kõsite weel? Julgete! Nä-
 ru! Morfiumi! Morfiumi! Morfiumi! Morfiumi!”

Welster taganes kabinetti tagurpidi. Nägu lõuendine. Kätes
 sügislehtede wärin. Wastuhiwoti, mõtles. Wastuhiwoti, ent prits?
 Kus on siis prits? Klaastooside pelgus? Mikstuurpudelite warjus?
 Jodoformi kollase pulbris? Ning kui ongi käes prits, ent on rikkis
 nõelpeen ots. Oli rikkunud selle. Tarwitatud salaja pritsi. Saa-
 nud altkäe massu. Kuis paranda ots? Kus on prits? Marlebe
 maiba all? Willade lastukas? Põrgukimide purkis? Piirituse pu-
 delis?

Wärahlesid prillparmu tiitwad nina punawal porgandil. Kätes
 — sügislehtede tants. Põlwis — rautade 95-aastane raugemus.
 Arst, wihane, punane, largas uksele, awas suu — suu kuristikuts,
 kust ei tulnud ainustki hääkt, jäädes nii all filmade leekiwaid pitneid.

Mihkli hing istus. Operatsiooni laua nurgal waatles. Oli
 nägematu. Tundmatu. Warjuta. Kujuta. Waatles ja nuttis.
 Mihkli hing. Seal on tema! Etuta! Seal on tema! Salutul
 Kõsitu! Seal on arstid! On mõistus! On teadus! Ja tahawad
 tagasi panna teda wangimajja. Raudlaetasse. Armetusse kngt.
 Keldritoopa. Teda. — hinge. Teda — lõpmatu. Igawikku. Ne-
 ga. Kuumi. Tühjust. Olematu. Teda — tee kel eetri regioones.
 Nuttis hing ja largas üles. Nägematu. Tormas kabinetti.

Tormas hing kabinetti ja haaras pritsi. Nägematu. Olematu.

Peitfs pritsi marlerulli taha. Nägi seda viimats welsker. Saaras. Saaras talt pritsi Mihlli hing ja paislas maha. Lennul püüdis welsker. Püüdis ja sai. Uuesti kiskus Mihlli hing pritsi welskeri käest. Aramplikkude jõrmede waheli. Surus hambad jõrmisse. Ei jaanud. Pööris nõela otse. Welsker teeras otse. Ei jaanud.

Marjus arst:

„Sureb inimene! Unimüts! Pool tundi jändate. Sureb inimene! Inimene! Inimene! Siia prits! Loutrus! Siia! Wabastan kohast! Prits siia! Wabastan kohast täna. Prits! Morfiumi! Morfiumi! Omeli lord!“

Üks hüpe. Operatsiooni-saal. Arst, welsker, Mihlli hing kisse. Pritsimine! Uuesti Mihlli hing operatsiooni-laua otjal. Nuttis. On hääbunud lootus! Dotab teda waid wangitorn. Wiletsas wares, inimihu wares. Dotab teda waid wangitorn — teda, lõpmatust, igawillu, piirilut, ääretut. Nuttis hing ja karjatas. Karjatas Mihlli poolatwanewa juu laudu, ent hääleta. Waatas Mihlli awanewate silme laudu — nägemata.

Ent arst ütles:

„Smeestunud operatsioon!“

Mihkel wiidi tagasi sängi. Mihkel tundis, nagu ei olekski juhtunud midagi erilist.

* * *

5

Tol päewal läis Leena kodus, lahwatanud ja haiglane, ilma ei olets teadnud isegi, luhu. Ta silme ees oli waid pilt: Kolm linnupoega, suud lahti, ootawad pesas ema toiduga. See ema oli tema!... Mis pidi ta tegema? Taewas, mis pidi ta tegema? Kust pidi ta tooma toitu? Inimesed on halastamatud. Inimesed on julmad, enesearmastajad. Nad asutawad küll loomataitse seltsa, asutawad talwel lindudele toitluspunktid parkidesse, ent üksteise wastu on nad halastamatud.

Antsult saadud raha oli amnugi lõpnud. Jällegi ootas nälg ja wiletsus. Ja nüüd hullus ta ringi sibiha, mähitud juurrätikusse. Ta kõndis kõrwalistel tänavail. Läis siis sadamasse. Nägi merd laugel ja mõttes hüpata merde. Ent ei! Lapsed olid tal, lapsed. Mis sünnib nendega, kui ta uputab end? Laste pärast peab ta elama wõi nendega ühes surema. Kuis oleks ta õnnelik, kui Sumal tapats neid. Aga Sumal on halastamata, ta ei taha neid, ta halletseb teisi.

Leena läis mitmel kohal, kus oli käinud waremalt pesemas. Kuid sel nädalal ei tarwitatud teda. Ühe koha sai ta järgmisel nädalal, ent siina oli weel aega. Mis pidi ta tegema niitaua? Ta

pidi tööraha ette paluma, kuid selle Peju perenaine oli juut, ja ta ei saaks andma, seda teadis Leena juba endisest kogemustest. Nädal aega veel tööta ja sõmata. Nädal aega.

Siis tuli Leenal mõte. Muud teed ei olnud. See oli kõige kõlvatum toiming, ent muud ta ei võinud. Läheb ta varastama, siis võetakse ta kinni. Mis peab ta siis muud tegema? Ta läheb ja müüb enda esimesele vastutulijale. Ta teeb seda laste pärast. Ta on juba küllalt must, mis on tal veel kaotada? Kui see elajas Raimis teda võttis, siis oli see kõlvatus, milles tema ei olnud süüdi. Ent nüüd on ta süüdi ise, kuid ta on jurnitud seda; ta tahab sellest kasu ammutada. Ja, tal peab olema tulu oma teadlikust kõlvatusest. Ta läheb ja müüb end, et päästa lapsi.

Kuid kas tahab teda keegi? Ta on näoist kollane ja finiselatuguline. Kas tahab teda keegi, kes maksab hästi? Hea maksu eest nõutakse head kaupa.

Kaua hullus Leena. Ta hullus, õigem vaarus kõrvalistel tänavail, kus käisid sõdurid ja madrused kahtlastes majades, peatuses naisterahvaid tänavailgi, neile tehes ettepanekuid. Hämardumal õhtul peatas teda keegi joobnud madrus. See oli võõramaalane. Ta tegi käega weidraid liigutusi, milledest Leena tema soovi mõistis. Ta noogutas peaga jaatades ja läks ühes madrusjega ühte odavasse võõrastemajja.

Surmatahvatuna istus Leena kaetud laua taga. Ta ei mõistnud, mis joobnud madrus kõneles, ent noogutas alati peaga ja ütles „ja!“ Ta ei sõnnud midagi, vaid jõi klaasitäie wiina. See lõi talle ruttu pähe ja ta hakkas õhetama näoist.

Kuid kurbus ta hingeturus paisus, meeletu kurbus. Ta teadis, et nüüd on kõik otsas! Nüüdsest peale on ta kõlvatu eneselegi. Kuid mis teha, seda nõuavad elu raudsed seadused, elu raudsed seadused.

Madrus hakkas laulma:

„You'll wander far and wide, dear, but you, come back again...“

Siis unustas Leena enese, Mihkli, lapsed, elaja. Ükskord saab ta ometi olla lõbus. Ta naeris, aga see naer kuulus õudne ja jurnitud. Ta rääkis, mida madrus ei mõistnud ja kuulas madruse kõnet, mida tema ei mõistnud. Kuid ometi mõistsid nad üksteist, mõistsid liigutustest, pilludest.

Hommikul miis Leena lastele leiba, vorsti, saia. Ta oli nüüd hoopis kahvatu, aga kui ta laste pilke oma peal nägi, wactas kõrwale. Ta ei sõnnud ise selle raha eest, mida madruselt sai, ostetud toite. Ta arwas, et need suutäied põletaksid ta kurtu, ta organismi, kuid ta tahtis elada veel lastele, kuigi ta ise on hullas.

Ta teadis, et ta enam Mihkelt ei wääri. Mihkelt, kes ausalt sõ-

dis ja kes kunagi ussest süsse astub kangelasena. Ta ei ole väärt
 isegi tema jalgu pesema.

Tollest päevast toitis Leena ennast ja lapsi ennast müües. Tal oli koht, kus ta „nendega“ käis, makstes sinna poole saadud sum-
 mast. Ühel päeval sai kirja Mihklilt. Kiri oli kirjutatud võõra
 käega ja sisaldas eneses vaid midagi poolikut; näis, nagu oleks en-
 ne seda midagi kirjutatud, ent kiri kaduma läinud või ära saatmata.
 Leena läed hakkasid mähkema; ta tundis end süüdlasena ja mitte
 väärt kirja lugema, sest talle näis, nagu määriskid ta käed walge
 paberi, wajutades sinna werise patu pitsari. Kirja siju oli järgmine:

„Armas naine! Olen paranemisel, kui võib seda nimetada pa-
 ranemiseks. Olen ikka veel K. alewi laatsaretis. Soovin sulle ja
 lastele kõige paremat. Mihkel.“

Wahpeal oli mitmel pool midagi kirjutatud, ent maha kustu-
 tatud.

Leena hoidis seda kirja kaua. Ta ei mõistnud seda õieti. Mis
 oli siis Mihkliga juhtunud? Tõsi, ta mõistis, et ta on laatsaretis
 ja paranemisel, ent kui suur on ta haigus või haam, seda ta ei tead-
 nud. See pidi ikkagi raske olema, sest muidu ei oleks kiri teise kir-
 jutatud. Wähsest oli aga käest wigastatud ja hoopis lergesti? Ja
 äkki tundis Leena piiriut rõõmu. Mihkel tuleb, tuleb... ja siis on
 nad kõik päästetud. Kalklemata paraneb Mihkel, ja jälle tuleb õnn
 matja ning Leena pöörab selja oma mõikale saatusele, mis teinud te-
 mast alatu inimese. O, ta tahab seda kõike heaks teha, mis ta teinud
 Mihklile, seda alatuist ja julmust, et päästa ennast ja lapsi.

Siis tuli Leenal meele, et ta oli saanud kunagi Mihklilt sama-
 suguse kirja kui nüüd. Wäiksem poisike oli mänginud sellega ja ta
 oli pühtinud ta ahju. Ent hiljem, suurema poja loju jõudes, oli see
 teatanud, et kiri tuli, ning siis ei leidnud ta kirja kusagilt, vaid tuli
 meele kägeras ümbrist, mille prahi seas ahju pildus. Ta oli aim-
 nud, et see kiri oli Mihklilt sõjawäljalt. Ning nüüd mõistis ta, et
 võib olla oli seegi kiri laatsaretist, kuid ühes teadaandega, kui palju
 Mihkel wigastatud. Kuis oleks ta nüüd õnnelik, kui teaks selle kir-
 ja siju!

„On see kiri isalt?“ küsis suurem poeg ema juure tülles.

„Ja, isalt“, wastas Leena. „Jä on haigemajas, aga ta tuleb
 loodetawasti warsti loju.“

Siis küsis noorem:

„Doob isa nunna ja saia?“

"Ja, ka toob nunna ja jaia", lausub Beena, filitades testimise lapse pead.

"Ja isa ostab mulle saapad?" küsis suurem, waadates omi jalgu, mis lakkistes sandaalides.

"Ja, isa ostab uued saapad."

"Ja see mees ei tule enam siia, isa ei lasse seda, kes kõik äla sööb ja pehjab?"

"Ei, ei!"

Lapsed kogusid ema ümber, ka see, kel oli seljas küür, ja igaüks kujutles ette, et kui tuleb isa, suur ja tugev, saavad nad jaia ja uued riided ja isa võtab neid põlvile ja filitab nende päid. Nad saavad igapäew leiba juure kahmaku ja sooja suppi ning tüki liha. Di, see oli isa! Mis ta kõik ei võinud! Pühadeks kinkis ta igale lapsele juhkringli ja präniku ning tõstis lapsi oma õlale kasvatama tiritamme! See oli isa, nagu ei olnud teistel lastel, see oli isade isa.

Beena kirjutas meel samal päeval Mihhile kaardi, milles teatas, et ootab meest pikisilmil. Ta saatis kaardi wanema pojaga, ja see läks, tundes end nagu kantuna tiibadel. Ah, kui jõuaks ju isa koju, mõtles ta, kui jõuaks ju isa koju!

16.

Kui Aino ärkas julmuste kuristikust, waatas ta ringi, nagu ei foundaks ta mõista, mis õigupoolest juhtunud temaga. Siis waldas teda õudus ja hirm. Mis oli siis tõega juhtunud? Talle tuli meele kogu mustus, millesse ta listud Mihhaili poolt, ja mis teda waldas. Kas see ei olnud uni, wõigas uni? Ei, ei! Ning nüüd waldas teda ahastus, waldas kontideni, üdini. Kuis oli ta olnud nõrk! Kuis ei suutnud ta vastu panna, kui teda tuli murdma Mihhail, teda ta oli armastanud ja kes oli siiski... metsloom! Seal ta oli! Pani end riide, nagu ei oleks juhtunud midagi, nagu oleks see kõik loomulik, normaalne nähtus.

Mihhail naeratas. See oli kui raudne kuum ora Aino südamesse. Ja seda wõis ta weel! Tema ees! Ning nüüd ei suutnud Aino end enam pidada, waid lausus täis põlgust ja tülgastust:

"Lojus olete... elajas!"

"Eh-ma, tunnen sarnaseid!" lausus Mihhail. "Nüüd olen ma lojus, ent hiljem olen ma — armas lojus."

Siis tuli Aino huulilt karjatus:

"Ah, miks... miks tegite seda minuga... minuga!"

"Sellepärast, et ja mulle meeldid", rahustas Mihhail. "Ent see, mis sündis, on waid kõikide armu mõnude algus... Neeb algavad naistel ilka niimoodi."

Mihail waatas Aino offa. Ta ninasõõrmed tõmbusid laialt. Ta oli walmis haarama uuesti Aino. Ent taltsutas end siiski, nähes Aino näol ahostuse ilmet. Ta jatkas:

„Nüüd on ükskõik... mitu korda wõi üks lord... Nüüd wast algab see hea nauding, eh-ma!“

Piiritu nutrus waldas Aino. Ta langes uuesti mingijugusesse ebanormaalsesse olekusse. Ta ei ole enam see, mis ta oli! Tal oli waid üks waranduse natuke — neitsiau, ent nüüd oli riisutud ka see. Ta wiha paisus Mihaili peale ja ta karjus:

„Minge mu silme alt! Kasige, lojus! Ma ei taha Teid näha! Minge, minge!“

„Nüüd ajad, pärast kutsud“, lausus Mihail urisedes.

Ent ta ei julgenud siiski enam Ainoalt nõuda, kuigi ta iha sugugi kustunud ei olnud. Ta lahkus norus peaga.

Nüüd oli Aino üksinda, üksinda oma häbi ja waluga. Ta peitis ahastuses pea patja ja nuttis. Need olid leinapisarad ta maetud puhtuse järele. Mis pidi ta nüüd tegema? Ruhu minema? Kas julges ta weel kellegile otša waadata? Ja miks lasi ta Mihaili minna selle ajemel, et lasta teda kinni wõtta kui wägistajat?... Jumal, miks lasid ja niimoodi minuga sündida?

Mitte kedagi näha, mitte midagi kuulda! Kui ta wõiks wajuda maa alla, kui ta aurats ära suitsuna! Ja uuesti nuttis ta patja ahastuse pisaraid.

Siis mõistis, et peab siit lahkuma. Ta ei olnud kunagi wõõrastemajas numbri-tubades olnud, ent nüüd aimas, et on numbritoas ja wõõrastemajas. Milline häbi, milline häbi! Kui teda keegi näeb, taemas, ta ei tea kuhu pöörab silmad. Ah, nad loewad kõik ta näolt, millises mustuses ta õõsi püherdanud!...

Ent wõõrastemajast pääsis ta siiski tähelepanematalt wälja.

Aino ei teadnud, kuhu minna. Merde? Wõi Reimanni juure ja talle kõik ära kõneleda. Läheb ja ütleb, et teda wägistati täna õõsi, langeb ta ette maha ja palub andeks. Mis ütleb Reimann? Muide seda: Kes lästis sind temaga jännata! Oled süüdi waid ise! Oled süüdi ise! Ja siis see häbi! Piiritu häbi! Ta usaldas end Mihailile, kes oli ometi wõrukael. Kas oligi see wägistus? Kas ta ise ei otsinud, ei ihailenud seda? Mis sundis teda Mihailiga kohata? Ja pealegi... Reimann... Ta oli nii õnnelik, kuuldes tema otsust, mida ta ammugi igatsenud ja mille pärast kannatanud... Nüüd oleks siis kõik otsas... kõik... Kõik ta unistused...

Aino ei teadnud ise kuis ta koju jõudis. See oli kui uni. Helmi, nähes Aino, kohkus. Aino silmist paistis ahastus ja hirm ja ta waatas kõrwale. Mis oli Ainoaga juhtunud? Helmi küsis:

„Kus wiibisid täna õõsi?“

Uino teži tõrjutava liigutuse; siis lausus kasa, waiksel mahasuru-
rutud häälel:

„Ta... Mihail... wägistas mu täna õõsi...“

Uino langes jõuetult toolile kofu ja nüttis. Helmi oli aru-
saamatuses. Siis kõneles Uino talle kõit. Kuid Uino lõpetas, lausus
Helmi:

„Kõle... ma ei oleks seda temast uskunud! Eht põhjustasid sa
iše kuidagi ta wägiwalla?... Kuid igatahes peame samme astuma,
et...“

„Politseisse teatada“, lõpetas Uino.

„Ei“, lausus Helmi. „Ta peab ju seaduslikult naisets wõtma.“

Kuid nüüd karjatas Uino:

„Demale... peale seda... ei ialgi! Enne weel armastasin teda,
kuid nüüd, kus ta mu nii alatult wõttis — ei, ei, ei!“

„Siis... Reimannile.“

„Oled sa hull!“

„Ma usun, et kui sa politseisse lähed ja ütled, et ta su wägistas,
siis ei saa sa sellest muud kui halba enesele... Kõit saavad seda tea-
da, Mihail luigi saab karistud... Siis oled sa lahutatud temast ning
sind ei taha ei Reimann, ei keegi muu... Seda asja peab kainelt
kaaluma... Ja pealegi ei ole sul eht ka mingisuguseid lõendusi...
Miks sa lohe ei tõstnud kisa, appi ei kutsunud?... Sa ütled, et olid
uimastud mingist rohust, mis wiina selka kallatud, ent kas sul jelleks
on lõendusi?“

„Kas siis... Kas siis ka sina mind ei usu?“ küsis Uino murtult.

„Ma usun... aga nemad... teised... Pealegi on tal tunnistused,
et... et sa alati ta wastu lahle oled olnud, ta sõprust jallnud... Ma
tean samasuguse juhuse, kus naisterahwas sai häbi... Mõtle järele...“

„Ah, ma wihlan teda... nüüd... Ta on lojus!“

„See näib ainult alguses nii... Ma usun, et tal tõsised tund-
mused su wastu olid ja nüüd lasutas ta juhust... Meesterahwad on
kõit samasugused... Ole kindel, ta saab paluma su kätt, kui ta seda
enne teinud ei ole... Olen tähele pannud, et ta sind armastab...“

„Ma pean Reimannile kõit ära kõnelema...“ tuli ahastawalt
üle Uino huulte.

„Ei, seda mitte! Reimannile? On ta su wend? Just nüüd
mitte! Meie maatame, millise seisukoha wõtab Mihail... Ta peab
jult paluma kätt... Ma usun, ta tegi seda waid armastuse pärast,
pealegi, kui ta ei mõistnud su wiimast naljatust.“

Ent Uino ei kuulnud enam Helmit. Teda waldas uuesti ahas-
tus ja ta langes otseti oma asemele, nuulsudes waikselt.

*

*

*

Weel samal päewal peale lõunat teatas Helmi Ainole, tulles wäljast:

"Ma lohtasin Sahleri! Temalt kuulsin, et Orlowil on mingid mustad asjad ilmjiks tulemas intentantuuris, kus ta teatavasti kirjutajaks on... Ta olewat seda kartes end teise lohta ülewiiia palunud, s. o. teise linna... Täna õhtul pidi ta siit juba ära sõitma. Kui ma Sahlerilt küsisin, las ta sellest asjast ennem teadis, wastas ta, et ta on seda isegi wast tänna kuulnud ning oli üllatud, sest et Mihail pidi wõlgneema talle... Üldse näib see Orlow suur wõrtael olewat... Nüüd mõistan ka ta toimingut ju wastu: ta tahtis sind wiibimata omada, et siis plehtu panna. Su seisuford on nüüd jarnane, et ma sugugi ei tea, mis ette wõtta."

Aino kuulas seda kui unes. Ta oli end juba mõni tund lohutanud mõttega, et ta peab alluma Mihailile, kui ta teda nii wäga tahab, ja talle naiseks minema. Ent see, mis ta nüüd kuulis, oli midagi hoopis hirmust. Siis oli ta iftagi petis, oli waid alatu kelm! Ja mis pidi ta nüüd tegema?

"Siis lähen ma Reimanni juure... lähen ja kõnelema talle kõif ja nõuan talt kaitset... Ehk teab ta mulle nõu anda?"

"Armastad ja Reimanni?"

Aino waitis. Ta tundis, et on minemas hulluks. Ja, kui õbe armastas ta teda ja haletses teda. Kui ta teda kõijelt armastats, siis lähels ta Reimanni juure, kõneleks talle kõif ja ütleks: la! ta mõista nüüd lohut tema üle, kuna Mihail teda wägistas! Ent nüüd? Kuis wõis ta nüüd niimoodi teha? Nüüd olid ta mõttewälgendused waid sõnad, sõnad. Taewas, mis pidi ta tegema?

"Meie peame ta wõsalist lätte saama", lausus Helmi.

"Ja, me peame ta lätte saama", lordas Aino, ent lifas kohe juure: "Ma lähen üksi!"

"Miks siis mitte minuga? Ma ei wõi sind üksi lasta. Wõib olla mõtleb midagi halba."

"Ei, ma lähen üksi", lordas äkki Aino.

Õhtul lahkus Aino lorterist, jättes Helmi maha arusaamatuses. Taewas, mis sellest tuleb? mõtles Helmi. Heenesestki sõidab Mihail ära, peidab wõib olla enese ära, et Aino teda ei näeks, ja siis tuleb Aino tagasi pettununa. Wõib olla, ei jää tal siis iftagi muud üle, kui Reimannile minna. Igatahes sünnib nii.

Ent Aino, lahtudes toast, wõttis ulje tagant pakitse, mida ta oli pannud sinna Helmi teadmata ja milles oli ta mõni riidehilt, ning ruttas wõsalile. Ta waarus nagu unes lihawa inimrühma seas ja otks tuntud nägu. Siis wõttis pileti plattwormi esisele. Ta hoidis end kõrwaltisje nurke ja waatas wagunisje minejaid. Wiimaks nägi Mihaili kohwriga. Ta jälgis teda hinge pidades filmega. Wõi

kuis hotellist astusid välja Helmi ja Sahler. Sahler hoidis võidukalt oma kvatraatset punast pead püsti, kuna Helmi väga segase ilmega oli, sasis juustega; nähes Reimanni, lohtus Helmi, ent vaostas lohe lõrvale.

Wast joatis sama naine oma mehe sõjaväljale! mõtles Reimann nutralt. Siis mõistis äkki Aino kurbust: Kas ta wähest ei teadnud nende wahelorrast? Ja nüüd kannatab oma õnnetu wenna pärast, kes sõjaväljal ja sellest midagi ei aima. Kannatab teiste julmuste, firede pärast wäike süütu inglite. Kuis teda trööstida?

Reimann astus välja, jällegi kahe kargu wahel, üks jala osa tühi. Ta ei suutnud ära oodata jala parandamist, et enam inimlikus oleks minna Aino juure, kes oli talle lubanud oma poolehoiu. Ta uskus ikkagi Ainosse ja tema armastusse, uskus nagu tõbine, kes usub, et saab terweks isegi wiimase, surmaeelsel tunnil. Ja see armastus oli nii suur Aino vastu, et ta ei märganud midagi, ei märganud tõelist Aino armastuse põhjust, kui lahkus Mihail Helmi korterist.

Minnes tänawail huugas Reimanni pea, ja ta nägi inimestes, kes vastu tulid, kui tõelikkude inimeste warjusid, kui apokalüptilisi lujusid. Ta ihales kutsuda kõiki wõitlusse, wõitlusse wana mädanenud forra vastu. Ent kas olid need inimesed? Sõja wari oli lastunud nende peale, ja nüüd, selles warjus, lasid nad walla kõik omad elajalikud instinktid. Kes halatses neist teist? Nad olid walmis tapma ja rööwima ligemist, et waid omi isiklikke fireid waigistada.

Kuis juudab ta trööstida Aino? Wõib olla, rõhub teda mingi muu nure, ja ta ei tea midagi sellest, mis Helmi toimis. Et, ta ei taha siis ta puhast hinge waewata. Jäägu see kõik saladuseks! Ta armastab teda liig palju, et talle haiget teha. Ja mida ligemale ta jõudis Aino korterile, seda kergemaks muutus ta meel. Ta näeb jällegi teda.

Kui Reimann sisse astus, awas Helmi ukse. Ta ütles külmalt:

"Aino sõitis ära!"

Reimann tundis nagu täägi pistet. Ta juutis waewalt enese üle walitseda.

"Kuhu?" küsis ta hääletult.

"Maale... sugulaste juure."

Walitjes waitus. Reimann tundis midagi turgus; ta neelas. Ta ei suutnud kuidagi aru saada, mis see tähendas.

"Siis ehk ütlete tema aadressi..."

"Aadress?" Helmi peatas. "Ma... see..."

Reimann tundis wastikust, põlgust selle naise vastu, kes talle oli jtamaale nii väga meeldinud. Ta kardab, et ma Ainole teatan koh-

tamist temaga ja Sahleriga, mölles Reimann. Kuid piiritu igatsus Aino järele, kes talle nüüd nii kaugel ja kättesaamatu näis, ja soovi kirjutadagi talle, valdas teda seemõrra, et ta ei suutnud end pidada, vaid lausub:

"Olge mureta... ma ei kirjuta talle sellest midagi."

Helmi punastas; ent tegi siis sunnitud imetlema näo.

"Millest? Mida Teie mõtlete?" küsis ta süütult.

"Sellest kohtamisest võõrastemaja juures, kust Teie Sahleriga välja astusite."

"Ah sellest!" lausub Helmi ükskõiksest. "Selles ei ole ju midagi isäralikku. Meie trehvasime juhtumisi seal."

"Ma ei tahaks uskuda, et Teie juhtumusi numbritoas nr. 6, kaitsundi veetsite."

Helmi nägu tõmbas vihaseks.

"Teie olete häbemata!" lausub ta. "Ma ei tahaks uskuda, et Teie mind luuramas käite."

"Ma just sel põhjusel, et Teist halba ei uskunud, küsisin võõrastemaja uksehoidjalt, kes mulle tuntud ja samasugune sõja invaliid on kui minagi, kas Teie tõega selle isandaga selles võõrastemajas viibisite? Sellest ei oleks ju halba olnudki, kui Teie oleks seal lõomas-tanud või puhvetis olnud. Ent uksehoidja teatas mulle üllatuseks, et Teie seal kabinettides juba mitmendat puhku olete tolle isandaga."

Teikkis piinlik vaikis. Lõpuks ütles Helmi, ent hoopis lah-kemalt:

"See ei olnud sugugi mina."

"Aga wast ütle site, et olite seal, ent juhtumusi."

"See... ma ütlen Teile aadressi, aga et Teie sellest waitite... mitte kellegile... ka Ainole... Ja üldse, ma võin Teile heaks paljugi teha, kuna Teie nähtavasti mu meheõde armastate. Waitite?"

"Waitin... Mis aga armastusse puutub, siis ei olene see teist mind talle meeldima panna..."

"Arvate?"

"Olen kindel. Palun nüüd aga aadressi teatada."

"Teie kindlustate oma lubamist ausõnaga?"

"Kindlustan."

Helmi ütles aadressi.

"Aga ta ei ole ju maal?" küsis Reimann üllatatult. "Ja pea-legi võõrastemajas."

"Ta on seal... läbisõidul... Ta peatas ainult erakorrasel juhtumisel seal... Aadressi sain ma täna wast, kuigi ta juba üleüldis-ära sõitis."

"Miks nii?"

"Sälgis isikut, keda armastab."

Reimann tundis, nagu löödaks talle puuhaluga pähe. Ta ei kuulnud, ega näinud midagi. Nii siis, see oli kõik illusioon, pettumus — tema lootus saavutada Ainot! Ja nüüd mõistis ta Aino märkust Mihaili ees ja ta turrub selle lahkumisel. Kui narr oli ta olnud, et ta seda enne ei mõistnud! Kui pime oli ta, et seda enne ei näinud!

Reimann hakkas minema. Kõik tänavad nagu koonesid, taemas langes madalamale, maa kadus jalge alt. Ja nii vaarus ta koju poole, südames waid — Ainu.

Kui kitsas, kui madal oli keldrituba! Seal istus ema halli peaga aina all, kes oli nutnud end pimedaks, kuna oli saatuse raudne piits häwitanud ta eluõnne. Seal ta istus, küürus ja wana kui aeg, juuks hõbe, pea wärahülem, ja mõtles päewast päewa, õõst õhe.

Ring nüüd tuli sisse poeg kargu najal. Waewalt sai ta panna need seinä najale, olles istunud maha, kui tundis, et ei suutnud end enam pidada. See tuli ta peale kui tagasi surutud karjatus; see oli otsekui siis, kui ta, olles lahkunud kodust terwena ja rõõmsana, tuli tagasi wigasena ja armetuna. See tuli ta hinge sügawamast soppist ja purskatas fontäänina silmist, mis täis tulihädemeid. See tuli kui plahwatus:

„Ma ei suuda enam wälja kannatada! Kes oled sa, ema? Miks sünnitastid mu, ema? Kõik elu on põrgu! On julm!“

Wisklus otseti lauale:

„Ta on ära läinud! Ära läinud! Ära küsi, kes, sest sa tisedad, olles kurt. Ära küsi, kuhu, sest sa ei näe ühtki teed.“

Ja nüüd nutsid nad mõlemad, hõbewalge peaga eideke ja ta poeg.

Esimese kirja peale, mida sai Helmi toona Ainolt, et tulnud enam ainustki, olgugi, et Helmi wastuse kirjutas ja wastust palus. Ta sai rahutuks. Mis wõis Ainoga juhtunud olla? Wõi sõidab ta ise sinna? Ta teadis, et peab andma wastust Antsule kunagi, kui hukub Aino. Wõib olla on ta end hullanudki? Geitnud rongi alla? Saatis kirja waid rahustuseks, et kaotada jälgi? Helmi luges iga päew hoolega ajalehest teateid wabasurmast, rongi alla wiskajast, ülespoojast. Wõib olla leiab Aino nende nimestikus, sest ta isikutunnistus oli kaigas? Ent kui ta surmata tahtis end, siis ei oleks ta muide midagi kaasa wõtnud; siis oli tal wähemast algul mõttes end mitte hukata.

Ka Sahler ei teadnud Mihailist midagi, kui Helmi talle küsimuse amaldas. Seda huwitas üldse wähe see asi, kuna wotas kolimist tei-

sele korrale ja muretšes mööbelt. Ta küsis nõu Helmilt, nagu omalt naiselt, ja leidis, et Helmi on talle laduma läinud tõega arusaaja naine, kes talle võis anda mõislikku nõu mõneski asjus. Ja nii lähenesid nad üksteisele enestele tähelepanemata, omasid kiires korras ühed huvid, ning said mõne päeva jooksul lahutamatuks selfilisteks. Helmi unustas isegi Antsu, kuna Sakker ei olnud talle kitsi, andis ta jutada rahapunga, mis võimaldas Helmile moodsaima kostüümi, hea kallist nahast kasuka, boa, muhvi, kübara, kuldehteid, mis joobnustas Helmi ja kõite unustama fundis. Sageli mõtles küll, et kui tuleb tagasi Aino, mis ütleb talle siis, ent löi käega: küll leiab küsimusele tarviliku kostuse, kui saabub aeg.

Wahest, üksikul hetkel, tuli meele Ants, kellelt oli saanud kirja-keste, ja siis valdas teda hirm: Ants saab wabaks, astub äkki uksest sisse — ja siis? Mis ütleb ta talle, eriti siis, kui on juba uues korteris seas uut mööbelt? Kuis võtab vastu Antsu? Kuis waatab talle otse? Ent trööstis end, et see ei saa sündima nii pea, Ants läks wast ja aeg annab tarfa nõu. Võib olla ei tulegi ta enam.

Aino jäi ära. Peaaegu nädal oli juba möödunud. Helmi rahutus ta pärast kaswas, kuna ei teadnud Antsule mida kirjutada Aino loost. Ta ei olnud veel midagi Aino arastõidust ja juhtumusest Mihailiga kirjutanud. Ent siis tegi otustawa sammu ja kirjutas. Ta palus teatada, mis teha, mis ette võtta või peab Ainot juba hukunuks pidama. Muide, ta wabandas end nii kuis võis, et tahtsust mitte tekitada, nagu oleks tema kuidagi süüdi Aino wõrgutuses; see tulnud temale ootamata ja ta olla nüüd kurbusest segane, otustuswõimetu.

Saatis kirja ja jäi ootama wastust. Ent siis manas end, et oli ülbse kirjutanud, sest paari päewa pärast kolivad nad uude korterisse. Kui Ants tuleb selleks ajaks tagasi, saades kuidagi puhkust mõneks päewaks? Ei, seda ta ei soowinud, et ta just nüüd tuleks. Ent see oli ta wõimata: ei olnud juhtumust, et keegi nii ruttu puhkust saab. Helmi sai rahulikumaks.

Siis sai rutulise kirja: Ants teatas, et kui võimalik, sõitku Helmi Aino järele, wiigu kas wõi midagi panti, kui raha ei ole, ent argu jätku öde saatuse hooleks.

Ent see nõuanne jõudis päralt liiga hilja.

Siinamale oli Antsule sõda kauge, peaaegu julm wiirastus. Ta readis ja kujutles, et sõjas tapetakse, lastakse suurtükidest ja püssidest, pistetakse täatidega ja raiutakse möögaga. Ent see kõik oli talle nii-

sama kaugel kui mustad tähed ajalehel. See oli kusagil... kaugel... oli fakk... ja muud midagi. Ta elu oli olnud seotud muude huvidega: majanduslikkude ja poliitilistega. Ükki on ta aga ise sõdur, tema, rahulik, raudsele ajale alluv tööline, ja seesama läsi, mis wafarat hoidis majandusliku elu ülesehitamisel... seesama läsi hoiab pässi, et lasta olemiku kultuurile otse südamesse.

Raudne aeg murdis Antsu. Ta hakkas naistemehel, nagu seda nõubis ajatohane ühiskondlik moraal, ja nüüd hakkas sõduriks, nagu nõubis seda raudne aeg. Mis mõis ta sinna parata? Mida muuta? Teda haaras ajatool nagu weewoolus tantsuwat laastu ning kandis wastu kusagile, kus tapp waen ja surm. Mis on ta elu? Ei midagi. Kõik protest puruneb saatuse tahtmise ja jõu ees.

Kui Ants kodust lahkubes sõitis wagnis, tundis end loomana kitsas puuris, weel enam siis, kui nad karjusid „huraa!“, mis kuulub metselajate mõirgenaga. Ja kogu see hilisem õppus ei olnud muud kui loomade dressseerimine. Nagu koer, kes tagumistel jalgadel peab istuma peremehe käsul, nii pidi ta jääma seisma nähes mingit kindralilest ja haukuma küsimustele paari õpetatud sõnaga. Tal ei olnud õigus igal pool jalgu puhata, suitsetada ja teda mõis arreteerida lasta iga kollanokk, kelle „aukraad“ oli temast kõrgem. Ja kui ta julges midagi nõuda, protesteerida, siis pidi wastu wõtma isegi lööte wastu nägu; ja kuigi ta enne kunagi nii wihane ei olnud kui siis, ei wõinud ta oma kaitseks ometi midagi teha.

Ta muutus mitte üksi wälimusest, waid ka sisemiselt, muutus taltjutatud metsloomaks, kelle silmad täis werd, loomaks, kellest haihtus kõik kodulooma headus, kuna ta waid metslikust jai tunda. Käsi ja selle täitmine oli talle uueks ilmutusraamatuks. Kõik see wiis teda tagasi estaegsetele seadustele; ta pidi alluma sellele. Teda nagu haarati ühes tuhandete teistega tsiwiliseeritud ilmast ja paigati ürgaegsesse ellu.

Paigad, kust sõdurid läbi läksid kui suurem hoog sõjawingu, häwinesid, purunesid hirmu wärinaks ja õuduses. Kõik teadsid waid üht, et peawad surema, ja mida siis karta elawana? See oli kõikide aegade sõdade seadus, mis neid sundis purustama, häwitama kõite, mis terve ja hea. See oli kõikide aegade sõdade seadus, kui nad wägistasid külade kaupa naisi, warastasid rahulikelt talupoegilt wilja, leiba, lanu, sigu. Sest sageli olid nad toiduta päewade kaupa, ilma weeta, ja siis ei allunud nad ühelegi distsiplinile, löid maha isegi toored ülemad, kes langesid kui puruksistud lõwide taltjutajad hullustusse sattunud loomade poolt. Siis tuli taganemine, ja sõdurid, olles wiletjalt rüütud, pool nälginud, said äkki kastide wiisi konserwe, juhtarid, teed, juhtrut, nii et ei jõudnud kõike wiia; siis pandi kõik põlema ja häwitati miljonid.

Miljonid — rahwa raha.

Ja nüüd näis Antsule, et kodune elu, mis ta elanud kunagi, oli kauge kui uni; ta ei uskunud ijegi, et ta kunagi oli elanud rahus ja vaikuses, nagu neeb teisebli inimesed-elajad, kes, uimastatud werisauna wingust, wihtlesid üksteist mõõtabega, täälidega, pesid endid aurawa inimwerega ja loputasid üksteist kuulide wihtmaga. Ja kui Ants seisis wastamisi waenlasega, wärisestis ta huuled, põlesid waenulikult ta silmad, ja ta oli täis sõjalat hirmu, olles tagasi langenud oma ürgaegsete ejiwanemate ellu, kes ei olnud muud kui enam wäljaarenenud loomad.

Pait, kust nad läbi tungisid, oli nagu Antsu sünnipaik, kus ta wõetnud esimese aastakuu omaist elust. Ümber samasugused wäljad, metsad, jõed, põllud. Kõlad olid küll omapärased, ent üksikud talud tõid siiski meele nagu kauge koduse aimuse. Ja siis tundis Ants, nagu oleks ta wabanenud mingist loomast, rõhuwast raskusest ja ta on jälle e n d i n e h u n t e n d i j e s k a r j a s, kes läheb teistega sinna, kust tuleb wärskte werilõhn.

Wäeosa jõudis külla, mille läheduses oli waenlane end kindlustanud. Kirikuni jõudnud, algas äkki selle taga metsast äge tuli. Muide, seal tundsid taganenud wastased end julgemana kui külas, mille ümber lagedad wäljad. Ja nii tõusis õhku pilwi, peatusid, lagusid ja puistasid hukatust ja surma. Antsul puudus siin wõimalus igasugusest mõtlemisest ja ta tegi, nii kuis tegid teised. Ja teised jooksid sinna, kuhu jooksis huntide karja juht — wana isahunt, kes inimesena tehas-tunud. Ants jälgis karjajuhti surnuaiale, wäikseks harilikuna ja kirjana isahundina.

Siin olid nad warjus. Ent mõistes, et waenlased kirikutornist nende ilmutist ja toimingut olid jälginud ning taganenud, waldasid ta nemad torni ning hakkasid sealt lastma.

Müür surnuai ümber oli osalt kokkuwarisenud, andes wõimalt-kult wiletjat kaitset. Ants mõistis, et nende wäeosa oli liig tähtsusetu, et wastu panna. Wõib olla, oli waenlane walmistanud lõhu? Ent oli oodata iga hetk abiwäge, mis kallas wärsket lootust, jõudu ja waimustust sõdurite soontesse, wahwustas mehi. Nad teadsid, et wi-did igal juhul selle seisukoha kinni pidama, kuna taganemine oleks toonud üksnes halwenemist. Ja nii nad ootasid kaitset aia ja haudabe taga ja kirikus, külides sealt jumalafõna asemel surma.

Ent nüüd algasid wastased ägedalt lastma kergist suurükkest. Seal langes wõlwalune käärlambri ukkel ja mattis ukse peaaegu pooleni kiwiware alla.

Algas julm mõtlus siin, ristide wahel, jurna ja rahu asupaigas. Kaks riiti purunes waenlase pommitist. Korjused asetsejad mulla all ja haudadel. Jäka tihedamaks muutus kuulirahk: puude harwad oksad puha prahksid ja pudenesid nagu iseenejst. Siis alustasid waenlased pealetungimist. Nad ilmusid metsast ja mäendõlwaku tagant. Liginest elaw inimüür, ja nüüd piiras haudade wahel wastupanejaid kolmest küljest liginew müür, mis lõi hutatust ja jurna. Müür liginest raudsena abelana.

Ei olnud enam muud wäljapääsu kui pageda kirikusse; oli weel ainult kümnekond meest ellu jäänud, telledest ükstei ei mõelnud alluda. Ja nii taganesid nad kirikusse, lastes weel uksest. Nad lasid nii kaua, kunni waenlased juba nende endistele seisukohtadele jõudsid, aida tungisid, ja jooksid siis altariini. Mõned peitsid end postide ja pinkide taha. Ants püsis Aristuse pilbi all, lastudes põlwili, käes püsis. Oli see palwetuseks? Ei, ei! Ants ei olnud enam inimene, ta oli murdloom, sest nüüd walitses ta siin püsi seadus: ta põgenes kui hunt tagaajajate jahimeeste eest ja oli walmis weel wiimisel hetkel omi hambaid wastastele näitama, metslooma hambaid kuulide kujus. Kui ta oli weel tsiwiliseeritud inimene, ei oleks ta pagenud ialgi, seistes wastamisi wastasega ja olgugi teades enese kaotust; ent tema desiwiliseeritsoonil lõpp awalbus juba selles ulualla pugemises, et „nahka päästa“.

Kirikul aknast, milledest oja purustatud, langes nõrk kuma kirikusse. Antsul tuli meele nagu lauge aimus, kuis oli ta kunagi täitunud pühalitu hardusega, astudes kirikusse. Nüüd ei olnud sellest jälgegi. Ta nägi siin weriste lahingute tallermaad. Kirik oli täitunud punaka auruga, punaka werrega, nagu kõik lahinguwäljad. Weel enam: kirik nõrgus werd, kirik oli määratu suur haaw. Kirik oli aastatuhandete wanune haaw Emalese-Maa ihul. Mille pärast oli peetud werisemaid mõtlusi, tehtud suurimaid julmusi? Oli häwitatud rahwaid, piinatud inimesi? Kirik, oh kirik — ta oli tuhandete werimalamiste algataja!

Waenlased tungisid kirikusse. Algas lastmine. Ja Lunastaja, kes laotas käed kui sisseastujate tõrjumiseks, kui seesolijate kaitsemiseks — see Lunastaja suri ka nüüd, nagu 1915 aastat tagasi ristisambal, ent tol korral läbipuurituna mitmest püstikuulist. Ent too Lunastaja oli — elutunne jurna.

Üks sõdur Antju kõrwal langes ja ta weri pritsis Antjule. Ent nüüd sündis midagi ruttu. Ants langes maha, kahwatas. Kõik põõrles ta ümber. Ta ei saanud mõelda, liigutada. Nägi waid nagu läbi punase weriauru hetk aega peale selle, kui ei näinud midagi, kuna oli nagu unustuse kuristikus olnud: waenlased astusid wälja kirikust, wites mitmeid pelgu pugunud Antju kaaslasti ühes. Siis ilmusid sanitaarid ja arstid. Nad hakkasid waatama haawatuid, neid siduma,

nelle abi andma. Arst astus ühe sõdurit juure, kel kuul purustanud põsed ja lõua, moodustades punase angu, ning kes istus wesei nõrguma habemega ning sülgas werd. Arst hakkas teda siduma. Sellele järgnes teine haawatu, kelle filmad olid wõrrad, tardunud, kes waatas kõigile otša hullumeelsel ilmel ja naeris:

"Hahaha!"

Seal mürtsus, lõhtes ja paukus midagi. See oli nagu kiriku ufje juures katusel. Arst talus ühe haawatu wälja. Jooksid ringi sanitaarid. Siis hüüdis keegi midagi wäljas, sanitaarid löid käega ja jooksid wälja kirikust. Suletti uks. Ent waewalt oli see sündinud, kui kirikut wapustas nagu maawärin: wärahtles põrand, nõksusid müürid ja jambad, pudenes oša afnaid, ja ühtlasi mürtises midagi hirmsalt ja kohutawalt, otsekui olets lõmisenud sada lõue. Ning nüüd sai Ants täieliku teadwuse eneses ja küsis: Dns' wiinnepäew?

Haawatu kinniseotud peaga naeris ta siis, kui oli salapärane wapustus ja mürtin:

"Hahaha! Hahaha! Hahaha!"

Ants kargas üles. Mis oli juhtunud? Ta tormas ufje juure, ent teel küsis wast nüüd esimest korda enese kohta: Olen ma haawatud? Ent ei tunnud walu liigetes, oli waid nõrkus ja jõuetus. Millest see? Ta oli merine, ent see ei olnud tema weri, ja et ta lebas werisena, siis pidasid nad teda haawatuks ja ei sündinud enesega ühes minema. Ja nüüd? Taewas, mis oli siis juhtunud? Uks oli kinni. Ja äkki käis Antsu peast läbi teadwuse järe: see oli kiriku torn, mis alla warises, purustatud osawast juurtüki tules. Wõib olla, oli jõudnud kohale oma wägi, sest miks pagesid waenlased muidu? Ja nüüd on uks mattunud, nagu mattus läärlambri uks ning nad on wangid.

Ants raputas, löi rusikaga wastu usti, ent see ei awanud; kajasid wastu waid õudsed löögid. Ta karjus: "Oleme wangis! Ei pääse wälja!"

Ükski haawatu ei wastanud. See, kel oli purustatud lõualuu, sülgas endiselt werd, aga hullumeelne peast haawatu naeris endiselt:

"Hahaha!"

Ja kajas wastu:

"Hahaha!"

Ja nüüd tuli see teist korda: kõik keerles Antsu ümber ja ta langes maha, ning kõik kadus ta teadwusest. Ta waatas ringi nagu hull koer ja ta filmad põlesid. Seal põles sama tuluke, mis aastatuhandete kestes oli põlenud metsloomade filmis, kes olid sattunud mustawasse loopasse, millest ei leidunud wäljapääsu, kes olid langenud turistikku, millest ei olnud wõimalus wälja ronida. Ja need sädemed, mis ta filmad puistastid, olid nende metsloomade filmade sädemed, mis telkisid pisarate asemel ahastuse ja meeletuste hetketel.

Too oli Antsu uuefsünd. Ta uuefsünd moodustas temast metsloomaa. Ja see uuefsünd oli sellepärast, et kufagil olid mõned idioodid, kes tahtsid miljonite tahtmist oma tahtmise alla paenutada, olles ahned ja kadebab omajuguuste vastu. Ja seda sellepärast, et ühel plaanepil — liitvatübemel lõpmatus ruumis asub rühm jõuetuid, nõrku, naeruväärilisi olemusi, kes valmis iga idioodi läsku täitma, kes miljonitena surevad mõne degenerereerunud inimlambapea hullumeelsel tahtmisel.

19.

Nad olid kirikus juba mitmendat päewa. Nad lebasid kiivisel külmal pöarandal eht pinkidel — need, kes suutsid walida kohta. Meid oli wiis haawatut.

Kiriku seintesse löid kuulid ööl ja päewal. Wahetpidamata wiiliseid möbda granaadid. Sageli killunesid nende lõhkemise järele aknad, mis olid ennegi killunenud, ja sageli wiskus sisse aknaist mulda ja kiwa, otsekui oleksid hiigla muldlained vastu seinu löönud. Ja tõega, kirik oli nagu kaljule paisatud hukkuw laew kesk marulist merd — aastajadade wanune ust kesk olemiku tormi. Kas need olidki kuulid, mis kiriku ümber lendlesid, aga mitte tuulewihinad? Aegajalt kuulsid aeroplaani propelleri wurinat ja seda saatsid kõrwulutusatawad färgatused, nagu oleks pine majadesse sisse löönud ja kõite puruks paisanud. Siis wankusid seinad, lendasid kirinal wälja raamid akendest ja kirik oli nagu kesk õudsemat surma ja hukatuse mõllu.

Haawatud lebasid unustatuina ja mahajäetuina, olles wõimetud midagi ette wõtma enda päästmiseks. Ei olnud saada wett, et kustutada oma põlewat jänu, rääkimata toidust, mis oleks kosutanud nende jõudu.

Ühe kroonlühtri langemise puhul, miwa paiskas laes lõhkew srapnell, sai Ants tugewa hoobi laest langewa kiwi tõttu, mis temalt mitmeks tunniks meelemärguse riisus; paudus weidi, et ta oleks jäänud üldse kroonlühtri alla. Kui ta ärkas, leidis end selili, kahwatuna ja abituna ja nõrgana wõib olla enam paariräewalisest nälginisest kui saadud hoobist. Ta tundis oma südame wälju, ebanormaalsel tuulamisil. Algul ei teadnud ta, kus wiibib. Talle näis, nagu tõuseksid ja langeksid wõlwalused, ja teda waldas teadmine: mattuwad müürid, purunewad, ja ta saab rahu, igawest rahu ja puhkust. Ja puhkust ihales ta: ta liikmed olid nagu täis tina, walutasid ja kanged. Aegade metsikus oli teda nagu petsnud raudwiistega, purustanud loqu ta jõulilise olemuse.

Haawatu, kes waatas hullumeelsel ilmel ringi ja naeris, naeris ta nüüd. Ta oli kats ööd juba naernud ja ta naer kuulbus puhu kui nutt, kui hoigamine. Siis haaras ta oma sibeme peast, mõttis haawast weriseid lihakiikese, waatas neid ja naeris hullustufeni. Ants waatas seda pealt öudse wärinaga. Oli see ilmsi ja mitte unes? Talle löi kuum hoog pähe, midagi surises läbi were ja liigete nagu elektriwoolus ja ta kõrwu tungis kui raudne ora, millede otsad tungisid aiju. Taewas, kas olen ta mina hull ja nokin sõrmedega oma peast enese teadmata ajutükikesi? mõtles Ants wabisesedes ja end istuli ajades.

Üks aken oli weel terwe ja külm, kauge päike waatas läbi selle mitmewärwiliiste klaasidtega kaunistatud awause. Ja langesid pöranda walgele paele wikerkaaritawad kumad, mis rohetasid, sinetasid, roosatasid. Ornament ainal oli ilus, tsiftsifiline, nagu mitmewärwiliistest jädewaißt kiwidest kokku seatud. Ent see oli hetk: siis purunes ja langes päikesekiiris mitmewärwiliiste klaasikildude wihm helinal maha. Jälle wärisesid seinad. Wabisesid sambad. Haawatud kuulatasid... Kuulatasid meesikut muusikat, mille helide saatel mõisid nad elawaina maetud saada langewate, purunewate müüride alla.

„Juua! Juua!“ ägas üks, kes oli haawatud jalast.

„Ei ole mett,“ lausus Ants tumedalt.

„Mul on jalas põletik! Ma suren, kui ei saa maha saetud murjalg,“ ägas uuesti see, kes jalast haawatud.

„Wõib olla, hullume löil,“ lausus Ants lootuseita.

See, kel oli lõualuu purustatud ja keda oli sidunud arst, oli kiskunud sibeme, ja nüüd paistis haawast mädane marletükk; tal oli kuulhaawas, mida oleks pidanud ammugi kõrvaldama. Haawatu oli lahwatud, luine ja inises wähest endamisi, lebedes maas, pea all finel, mille pani Ants sinna, wallatud kaastundest. Wõib olla soniski ta juba algawas palawilus, sest seda, mis ta inises, oli wõimata mõista. Ja oli waadata öudne ja kurb unustatud haawatud raskemal hetkel.

„Ma usun, et kui meie wäed need seisulohad uuesti kätte wõidawad, oleme päästetud,“ lausus jalast haawatu.

Puhu kuulbus laes kolin ja mürin, ning siis näis lõigile, nagu langeks nüüd-nüüd lagi alla ühes wõlwidega ja sammastega, mis pooleks murduwad. Siis walbas äkki Antsu hirm, surma hirm, ja tal ei olnud nüüd üksikil, kas ta hullub wõi mitte. Ta tundis päikese kiiri soontes, päikese kulda meres. Ja mida walgemalt kuulbus mürin, ahwardades tuua hukatust ja surma, seda suuremat hirmu tundis Ants. Siis tõusis ta üles, warus kui luutõbine sinna-tänna ja otsis, kas ei leiaks midagi süüa, et tattata oma olemasolu.

Tuli filmahill, kus ta filme ette tõusis pist kodus: nägi Helmit ja õde Ainot. Mäletas ta, et oli kunagi saanud Helmilt kirja, milles naine palus teatada, mis ette võtta, kuna Ainot võrgutanud vene-lane. Mäletas kurbust, mis teda valdas seda kirja lugedes ja kahetses Ainot. Millises seisukorras viibib ta õde nüüd? Kas elabki enam? Kõi on uputanud enese, olles petetud ja mahajäetud armajama poolt?

Siis aga tundis piiritut isu. Kui oleks midagi süüa, süüa! Kõi wett, wett! Ja ta waarus ringi, jõuetuna ja nõrgana. Läts utse juure, lõi sinna rusikatega ja karjus, ent wastuseks oli waid julm mü-rin kaugel ja kuulbusid üksikud lõhlemised ligemal, mis kuulutasid sur-ma ja kadu. See wältas õõni. Ja õõ lastus maha sama lootusetu, kui oli möödunud päew. Kuulbus mürin isegi läbi õõ, täites hinge ahastusega, kuulutades teadmust, et ei ole pääsemist. Naeris kõledult hullumeelne ja olles walgestatud kuu kumast, mis lastus sisse purus-tatud aknast, wõttis oma haawast ajusid ja uuris neid tundide kaupa.

Siis karjus see, kel oli lõõnud põletik jalga, karjus kriiskawal, kõledal häälel:

„Midakel! Võigake jalg! Jalg! Nõhige arstid! Sööge otjast jalg! Ma tahan elada — sööge mu jalg! Türrannid! Werijoojad! Sööge mu jalg!“

Ja naeris hullumeelne:

„Hahaha!“

Ring kajas wastu:

„Hahaha!“

Järgmisel päewal ei mürisenud enam suurühtid; näis, nagu oleks waitkinud torm, taifuun, ja nüüd oli jälle kõik nagu ennegi. Haawa-tud hoigasid waitjelt endamisi. See, kes oli nõrkisenud ajusid, lamas selili, nagu sinkjas, käsi kõrwal rusikas, kus peitus ajutükk; weel wä-rahates ta leha framplikuis tuskatusis. Siis waitkisid tõmbused ja ta jäi lebama — elutuna ja kangena, olles furnud.

Õõna paiku kuulbus waituses sammude rütmilisi astumisi kaugel. Ants mõistis: kealt lähewad wäeosjad. Ent kui nad mööda marsi-wad furnuaiast? See teadmus lõi ta pähe kui merihädalisele, kes üksikul saarel wotab möödasõitwat laewa. Ta peab teatama tegema enese olemasolu. Ja kõikide haawatute olemasolu, kes ühes temaga. Sest kui nad mööduwad, ei tea, kui kaua peawad nad jääma weel siia? Kii kauaks ehk, kunni surewad abitusse ja nälga? Muide, ligem küla oli tühi inimestest, wõib olla oli pagunud sõja werisauna cest isegi ko-

halik waimulit — kuis selgitella muidu seda, et keegi ei teinud katset kirjuse tungida? Need mõivad olla omad wäeosjad, kes mõõda läksid, mõites tagasi maenlastelt wõidetud ja uuesti ärarmõetud seisukohati. Ja, see oli nii, see pidi olema nii.

Kuulataksid ka kõik teised haawatud, kel oli olemas weel midagi inimlikku, mõttewõimu. Ja siis, kui sammud kostsid kiriku kohal, hakkasid nad äkki karjuma:

„Päästke! Päästke! Päästke meid!“

See oli kui merihädaliste appikutse. Nad peatusid, kuulataksid ja karjusid uuesti:

„Päästke! Päästke! Päästke meid!“

Ent sammud kaugenesisid. Siis äkki lähenes, paisus karpjate plaan ja kaugenes. Ning nüüd muutus karjumine hulgemiseks; need ei olnud enam inimesed, kes karjusid appi, waid loomad, huntide kari, kes talweedel, olles nälginud, wihased ja wõimetud, hulguksid. Kas hulguksid nad? Kas nad ei laulnud sama ahastuse, wõre ja meeleheite laulu, mida oli fundinud aegade ürginstinkt taga aastasadu laulma nende efitwanemaid — ärakülmawaid kiviaja elanikke — kuupaiskelitel öödel neil kivilademetel kihitidel, mis aastasajad, tuhanded hiljem kütisid soojaks miljonid katlaid ümber maatera? Ja tulukesed, mis nende filmis põlesid, olid samad tulukesed, mis põlesid loominimeste filmis, kes olid mõistetud surema jänu ja nälja kätte — aastatuhandete eest.

Kui aga olid kaugenemud sammud ja nad mõistsid, et enam ei ole pääsemist, löid nad omad pead ja käed weriseks wastu kivi põrandat, sambaid ja pinke. Ning kiunus uus hullumeelne, kes oli naernud logu aeg h u l g u w a t hädanaeru:

„Ma tahan juua — inimwerd! Ma tahan süüa — inimliha!“

Ta haaras püksi, mõttis selle otjast täägi ja walis ohwrit. Unts tundis, kuis tal tõusid karmad peas. Siis tähendas ta, et hullu tähepanu pöördra kõrwale elawalt inimeselt, selle peale, kes oli omad ajud wälja urgitsenud, wõttes kätte püksi kaitseks.

Siis tundis Unts seda jälle: ta üle laskus nagu laine ja ahwardas matta ta teadwuse, ahwardas murda ta enesewalitsemise. Weel heltis peas teadwuse jäde: Kui tapab hullumeelne mu sel ajal?

Järgmisel hetkel nägid haawatud teda krampides, sinkja näoga, wahutama suuga, ning see, kes weel suutis mõelda, lausus:

„Ta on — langetõbine!“

Leena Alder oli rõõmus. Ta oli saanud jälle mitu pesukohta ja ei tarmitsenud end enam müüa. Ta tahtis alata uut elu, end puhast-

taba, kõige halba, mis olnud, unustada, ja elada ainult mõttele, et tuleb Mihkel. Tõsi, aeg kulus, Mihkel jäi tulemata, ta kirjad, ent ta teadis, aimas, et ta tuleb on seda ligem: iga hetk võib astuda Mihkel uksest sisse ja tuua enesega ihes kogu endise elu ja õnne. Ja alati, kui keegi usse taga krobistas, arvas Leena, et nüüd-nüüd tuleb Mihkel, ja ta süda hakkas kiiremast tuikama ja ta olemist waldas õnne wärin. Ja niijama arwastid ta lapsed, ning alati jooksid nad rõõmsa kiljatusega uksele ning hüüdsid: „Isa, isa!“ Ent Mihkel jäi tulemata, ning mida enam aega kulus, seda suurem igatsus waldas koduseid teda näha, seda enam teadsid nad, et ta tuleb on ligemal, ja see rahustas neid ja andis julgust ja elurõõmu.

Ka Rainis oli nagu maa alla wajunud ning see teadmine täitis Leena hinge rõõmuga: võib olla, on ta teda hoopis unustanud, omale mõne teise ohwri leidnud?! Wiimane oleks küll kurb ohwriks, ent mis teha, ta läbi oleks wähemalt Leena rahule jäetud.

Tol päewal istusid nad kõik waitfelt laua taga ja sõid oma kasinat toitu. Siis ütles suurem:

„Kas isa siis ikka weel ei tule?“

Ent keskmine:

„Ma nägin unes, et tuli isa, wõttis mind kätele ja tõstis lalle. ning kandis siis ikka ümber toa, ümber toa, nii et mul läks kõik segajeks ja ma ärkasin.“

Ning kõige wäiksem:

„Isa toob plänituid!“

Ja kui nad nii istusid ja kõnelesid, kuulus äkki, kuis usse pihta koputati. Leena hüüdis mähinatult „sisse!“ ning wast sel korral ei mõtelnud keegi isa tuleku peale, sest ta ei olnud kunagi ju tulnud, kui temast kõneleti; nad kujutlesid teda weel kaugel kodust maanteel kump seljas ja kepp käes ning palg higine, et õhtuks koju jõuda oma armaste omastete juure. See aga, kes koputas, wõis olla kirjalandja ehk lojamees wõi peremees, kes ikka käisid sel ajal, kui neil oli midagi õiendada. Ning kui üks awanes, astus sisse tõega wõõras mees, hiiglasuur, sõburi mähkiga, ent temal oli käte wahel mingi suur kump, mis mähitud halli sinelisse.

Wõõras mees küsis:

„Elab siin Leena Aber?“

„Ja,“ wastas Leena tõustes; ent samal hetkel aimas ta nagu midagi; ta käed said kui halwatud.

„Ma toon Teile kingituse. . . sõjast,“ lausus mees, kes oli uksele peatanud ja ringi waadanud, nagu otsides paita, kuhu oma kingituse panna; siis silmas ta sängi ja astus sinna poole oma kumpuga, mille ümbert kahel käel kinni hoidis. Ta ajetas kumpu sängile, seina na-

fale, ja nüüd nägid koasolijad ta õla taga inimpead. See oli Mihkel, teda laatajareti sulane sisse kannud; kuna ta nägu oli viimase õla idihal, olles seljaga väljapoole, näis ta algul nagu komps omas hallis sinelis ja sügavalt peab varjama müstiga. Ent nüüd nägid kõik, et see oli Mihkel, eriti kui tundmatu mõttis müstsi Mihkli peast ja seda ta ette sängile pani. See oli Mihkel, ent ometi ei olnud see ta tema. Ta nägu oli kahvatu, mõõras. Tal oli sinel seljas, aga ta varufad ripnesid tühjadena alla. Tal olid jalgas püksid, aga püksid olid käärganud sängis ta ees ja neis ei olnud jalgu. Oli vaid teha ja pea.

Leena arvas algul, et see on uni, õudne uni, ja ta ägas nagu unes, teda rõhub lupainaja. Siis astus paar sammu woodi poole, filmis tardunud hirm ja ehmatus.

„Seda on teinud temast sõda,“ lausus tundmatu. „Ma tõin ta X. linna haigemajast.“

Ent Leena ei kuulnud enam midagi. Ta mõistis äkki kõik. See ei ole uni, see on tõde! Seal on Mihkel, ent mitte endine Mihkel, tema mees! Mis on nad temast teinud! Halasta Jumal! Käed on ära ja jalad! Ja teadmus kõigist lõi Leenale pähe nagu vararöövl. Ta arvas suu ja tahtis midagi karjuda, ent keel oli kui halvatud. Ta tõstis käed, kas selleks, et kallistada Mihkelt või tõrjuda teda eemale, ent käed langesid kõrvale jõuetuna. Ja Leena, tugew naine, langes äkki maha ja kaotus meelemärguse.

Lapsed olid kogunud nurka ja jälgisid hinge kinni pidades mõõra mehe toimingut ja ema. Aga sängi poole vaatasid nad hirmu ja õudusega, kus oli kahvatanud mees, kelle nägu sarnales nii väga nende isa näole, kuid kel olid käised tühjad ja ripnesid alla, nagu oleks tal paberõhukesed käed, ja kelle tühjad püksi tuped olid käärganud sängis, nagu oleks ta jalad ära kaotanud või tõmbunud enese sisse.

Siis pööris Mihkli kandja Mihkli poole ja ütles:

„Olen Teid kohale toimetanud! Soovin Teile head elu kodus perekonna seas... Bean enne veel siin rohukauplustes käima kui ära jõidan. Nii siis — head päeva!“

Mees lahkus, ilma et Mihkel talle oleks midagi lausunud. Ent ukse taga peatas mees ja pühtis ühe pisara. Mihkel aga vaatas laste peale, tõntsilt, peaaegu elajalikul ilmel. Need on tema väikesed! Nad ei tunne teda! Võib olla kardavad teda?! Ja siis ütles ta nagu julgustuseks, ütles taja ja waitfelt:

„Olen Teie isa... Mihkel! Tunnete ifka mind?“

Ent lapsed nurgas surusid end veel enam üksteise vastu. Oli see nende isa, kes läks kodust tugewana ja termena? Oli see nende isa, kes tõstis neid põlvile, kättele? Nad awasid suud, kuid seal tardus tarje, rõõmu, hirmu või walu karju, jeda Mihkel ei mõistnud. Nende sil-

mad lastud, kuid seal oli mõimata lugeda, mille tõttu nad lastud. Ja nii seisis nad vastamisi — isa ja lapsed, ning vaatasid üksteise otsa pärani silmil, hinges õudus ja surm.

Siis tõusis Leena. Ta varaus mehe juure, istus fangi meerele ja ütles lastele hoopis mõõral häälel:

„Mihkel... mees... mis on nad sinust teinud?“

Ja nüüd langes ta fängile, Mehkli kõrwale, ja lapsed kuulsid hinge kinni pidades kramplike nuuskatusi. Ja siis mõistsid nad, et ifaga on sündinud midagi kohutawat ja hirmsat, sest kuis on ta muudu ilma jalgeta, käteta! Ja nüüd hakkasid nutma ka lapsed. Ning kuna kõik nuttis, tundis Mihkelgi, kuis tungisid pisarad ta filmi. Ja see hetk, mil nad kõik nuttis, oli kõige ahastuslikum, nukram hetk Mihkli elus siamaale. Mis oleks ta kõik annud, et seda ei oleks ialgi olnud?! Oma elu... elu viletsas lihatombus oleks ta annud!

Oh, oleks tal jalad, ta jookseks, jookseks kui pöörane meriranda ja hüppaks wettel! Oleks tal käed, ta wõtaks rewolwori wõi noa ja lõpetaks elu. Ta pooks end, heidaks rongi alla, hüppaks keema katla, jookseks peaga vastu seinale, kunni puruneb pealuu — kui ta aga wõiks, kui ta wõiks!

* * *

Leena wõttis wärisewal käel Mihkli warukast kinni ja küsis häälel:

„Sul ei ole enam käsi?“

Mihkel tahtis troostiks öelda, et ta ei wajagi käsi, ent see ei tulnud üle ta huulte ja ta ütles tumedalt kui maa alt:

„Ei ole.“

Leena wõttis Mihkli püksiootjast kinni, tõstis üles ja ütles:

„Sul ei ole ka jalgu.“

„Ei,“ wastas Mihkel häälel, mis kostis kui kirstust.

Siis karjatas Leena:

„Sul ei ole käsi! Sul ei ole jalgu! Kuid sa olid terwel! Nad wõtsid sind terwena ja lõid tagasi wigasena! Ma tahan sind jarnasena, kui kärsid! Ma tahan sind terwena! Andku nad su mulle terwena! Terwena! Tööwõimulijena! Toitjana! Ma tahan oma meest! Lapsed nõuawad oma isa! Mõrtsukad! Tapjad! Piinajad!“

Leena häälel paisus ja wiimased laused kisendas ta meeletus ahastuses. Siis wakis ta äkki ja silitas Mihkli pead ja ta warukaid ja püksi, nagu oleks seal olnud weel midagi Mihkliist, millele tahtis ta kallata oma ülewoolawat kasatunnet ja hardust. Ent seal oli waid tühjus... tühjus...

Siis pööris laste poole, pööris aeglaselt ja lausus:

„Ta on Teie isa. . . lõbge. . .“

„Tahtis velda „lõbge patši!“ ent peatus pärast ajal ja togeles:

„Suudelge isa!“

Suurem tuli pikka nurgast, jõudes otsusele, et seal on tõega isa ja et ei ole tema poolt midagi karta, kuigi ta ilma jalgadeta ja käteta, ning ulatas andma isale suud. Ent kestmine kõheles, ta kartis ja ei kartnud mitte, ta tuli ja ei tahtnud tulla; talle näis, et see seal on küll isa, aga ometi mitte see endine, kes oli terve ja oli tõstnud teda üles õhku ja oli käinud temaga ringi ümber toa. Ning kui ta tahtles, võttis ema ta käest kiini, tõstis sängi weerele, ning laps suudles täis hirmu ja õnne ühtlasi.

Ent kui tuli kord kõige väiksema kätte, lausus väike:

„Ma pelgan!“

Ja kui ema teda isa juure tõi, siis hakkas ta karjuma ning püüdis lahti rabeleda, nagu tahetaks teda lohe kurtu toppida. Ent ta karjumine oli kui kuum raudora Mikhli südamesse; ta tundis, et ta on võõras oma lapsel, et wigasus on teda teinud võõraks mitte üksi vähemale, vaid ka kestmisele ja teistele. Tõega, ta ei olnud enam Mikhel, ta oli mingi julm, ilge olend, kes äkki tungib võõrasse ellu, perekonna õnne. On loonud tema kunagi selle perekonna? Ei, seda löi keegi teine Mikhel, kes on kaugel, kes on ammugi surnud, tema on vaid selle teise Mikhli julm wastik ware.

Leena pani lapse maha ja tunnistas Mikhelt kuu... kuu... Seal on siis nende päästja, nende toitja, kes pidi tooma enesega endist õnne ja küllust! Seal oli tema mees, juur, tugew ja terve, keda ta oli armastanud nii väga, kelle pärast oli kannatanud ja keda igatsenud kui oma ainsamat, kes andis ta elule mõtte peale laste. Ta on armetumast armetum! Wiletsamast wiletsam! Ja teda toodi weel siia! Nad tõid ta siia! Maija, kus nii suur puudus, wiletsus, et ta müüdas end laste pärast . . . enese pärast. . . Nad on temalt küllalt võtnud, tema au, õnne. . . Nüüd tahavad nad võtta temalt laste isa kaudu laste wähesegi toidu . . . laste wähesegi elu võimaluse. . . Ta oleks pidanud ukse lukutama, teda mitte sisse lastma, tagasi saatma... Kohe tagasi... On nad teda teinud sarnaseks, miks toovad nad teda siis weel tema juure? Ta tahab Mikhelt niisugusena, nagu nad teda temalt võtsid ja mitte teistsugusena. Taewas, mis algab ta peale nüüd . . . nälgivate lastega ja wigase mehega?

Ent siis häbenes Leena omi mõtteid. Mis oli Mikhel kõik kanna-
tanud! Mis kogunud! Ei, iialgi ei suudaks ta teda enesest eemal-
tõugata, tagasi saata, eriti nüüd, kus Mikhel nii väga wajas lohutust,
abi. Ta saab heaks tegema oma alatuft, kuigi see alatus, mis ta watus-

tanud Mihkli vastu, oli ta peale sunnitud. Ta ei saa kunagi seda Mihklile teatama, et tema õnnetust, tema valu suurendada, kuigi ta peaks talle seda teatama, põlvili talt andeks paluma ja end waban-dama, et tegi seda mõitluses olemise eest. Ta peab pühendama oma elu temale, teda aitama nüüd, kus ta nii väga abi vajab, peab ta elu, nii õnnetu kui see ka on, õnnelikuks tegema. . . Aga kuidas? Kuidas?

Deena istus sängi weerel ja ta filmist helkis meeleheide. Ja Mihkel waatas Deena otsa, ja ka tema näost paistis meeleheide. Ühest pilgust ümber oli talle küll, et mõista, milline oli kodune seisukord. Kõik väärtuslik oli ära. Oli waid kõige närusam ja wajalitem. Ja nüüd tungis weel tema siia wiletusse, tema — üks suu, üks suur kõht. See oli weel ainus, mis Mihklil terwe. Kõht! Kõht! Oh oleks nad jätnud käed, jätnud jalad ja purustanud kõhu! Kõhu!

Mihkel waatas ringi täis meeleheidet, otsides filmega nuga, et kunagi, kui saabunud aeg, lõigata läbi kõhu. Ent järgmisel hetkel mõis-tis mõtte mõttetust: saatus wõtnud talt enesetappe wõimaluse! Ja ahastuse sõõst lastus jälle ta peale.

21.

Deena elus algas aegjätk, mis oli julmem mitu korda endiseft kõige halbemast. Tal oli toita wiis kõhtu. Kuigi ta hoolitses selle eest, et Mihkelt kufagile inwaliidide maija paigutataks, ja seda sugugi mitte jelleks, et temast lahti saada, waid selle läbi kergendada elu — ent sel-lest ei tulnud midagi wälja: kõik asutused olid täis ja ruumi ei olnud nii pea loota, kuna juba ootajid järke terwed nimestikud. See „ühis-kondlik aparaat“, kes suutis küll häwitada ja purustada inimesi mingi ifamaa päästmise paatoje nimel, ei olnud küllalt organiseerunud nende õnnetute eest hoolitsemiseks, selle purustamiseks ja eluõnne häwitami-seks oli ta küllalt organiseerunud. Ent nälg ja puudus ei lastnud ooda-ta ja alustajid oma tööd.

Mihkel toodi haigemajast priskena: ta oli ümarik ja otsekui täis-puhutud, sest ära nähes, et tema saatuseks on elada, mõttis ta lõpuks wastu ükskõikseft elu sarnasena, kuis seda talle wõimaldadi. Ta kosus ruttu: kadus õhulikkus ja nina terawus ja ta omas ilme, otsekui oleks ta olnud nuumal.

Ent siin, kodus, sündis wastupidi: siin ei olnudki midagi kosuta-wat, ei olnud üldse midagi, ja seegi, mis oli, põsetas Mihkli kurtu, kuna see oli osa laste ja naise wähehest toidust, mis talle anti ja mis oleks hädasti neile waja, kuigi nad selle saatutuse läbi ei oleks kunagi kõhtu täis saanud. Ja nii tundis Mihkel oma üleliigsust, tundis, et ta on loomaks mitte teistele, waid ka enesele. Ta läks jälle lahjaks, kondi-lets ja ta ilmadesse teffis otsekui palawalik jära.

Naua pidi see nii edasi kestma? Päevad läbi leebades fängis ja waadates laste ei suutnud ta muud kui mõelda õudse wärinaga, mis tuleb? Jääb haigets naine, mis siis? ... Ja uuesti waldas teda mee-
leheide, nagu tol korral haigemajas, kui ta teadwusele tuli, mis tema-
ga oli juhtunud. Miks pidi ta elama? Miks sunniti talle peale elu?
Inimlikkuse nimel. Kuid ometi ei olnud n e m a d küllalt inimlikud,
et lasta elada inimlikult teda, oma perekonna toitjat, ja tema perekon-
da, kelle toitja nad purustanud. Sest nende inimlikkus oli waid mas-
las näha kõik nende inimlikkust! Ent kiskuda mast, inimlikkuse rüü, ja
maailm näeb waid elajalikkust.

Sageli istus kõige wäiksem laps isa kõrwal fängis ja mängis. Ta
mängis isa püksirihmaga, mille oli ema sidunud raudse fängi otja külge,
kuna rihma pandlaga ots oli lapse käes; jageli ajas ta rihma pandlast
sisse, et silmust teha. Müüd ei kartnud laps enam isa, waid ronis isegi
jageli tema otja, käes rihma silmuus ja hüüdis: „Pu!“ ja „Nöö!“
Kõik neil hetkeil unustas Mihkel kõik, jälgides last ja tema mängu.
See oli weel ainus nauding Mikhilil. Ent kui laps ära tüdines ja ma-
ha ronis, waldas Mikhelt jällegi mee-leheide. Kui ta oleks juutnud mi-
dagi teha! Kui tal oleks olnud ükski käsi!

Siis tuli talle aga mingi mõte, päästew idee. Ta ütles Deenale
ühel õhtul tumedal häälal:

„Kui saaks wanrikeise.“

„Wanrikeise?“ jahmatas Deena, olles wäsinud rängast päewatööst.

„Ja, wanrikeise ... Niisuguse umbes, nagu turu- wõi solginais-
tel ... Ma mahaksin sinna hästi.“

„Ja kuhu ja tahaks siis sõita?“

Walitjes waitus. Siis ütles Mikhel kindlast:

„Sinna kus ... käidawasse kohta.“

Müüd mõistis Deena kõik. Ahastus lastus ta peale. Tema Mih-
kel tahab minna ... almust paluma! ... Ta ei juuda näha pealt, kuis
ta ükspinda wõitleb olemise eest ja tahab teha jeda ainust, mida wõib
tema omas seisutorras teha. Ja Deena tundis, kuis nutt nõbris ta tur-
tu hardusest Mikhli wastu, kes, kuigi wigane, alandas end kõige mada-
lamalt teiste ees, et päästa perekonda, et olla abiks oma õnnetu-
tega, oma õudse saatusega naisele ja lastele. Ja Deenale näis, nagu oleks
Mihkel üks neist, kes, kuigi süütu, wiiakse häbiposti teistele naerda, wõi
nagu oleks ta see, kes peab minema Kolgatale, uuele ajakohasele Kolga-
tale. Siis jeda ohwrit nõutakse temalt! Ja mis jääbki tal muud üle?
Saatusest antud neile jeda kanda.

Siis astus Deena mehe juure, surus oma huuled ta otja wastu ja
langes nuuskudes kummuli ta kohale.

Suure waetwaga õnneštus Leenal jaada ühelt turunaiselt selle wa-na referwaiois olewa wantriteje, ja sedagi waiteje järelmaksu eest üüri peale. Ning ühel hommikul riietus ta Mihkli, pani talle ümber sineli ja pähe sõduri mütsi, ning tõstis ta wantrisse. Ta süda tahtis lõhkeda ahastusest, ent nüüd ei olnud neil muud wäljapääsu: oli tulnud jällegi kriis töös ja neil ei olnud juba mõnda päewa toitu.

Leena tõmbas wantri Mihkliga enese järele. Ta wiis teda turu juure, kõrwalisse kuid käidawasse kohta, ning siin sai Mihkel esimene almuje. Ning kui Leena, seisatas mehe kõrwal, waatles Mihkelt, siis näis talle, et ta mees seal on kui süütu inimene, kes häbipostis, kui see, kes Kolgatal ristisambal. Ja iga almus, mis ta sai, oli kui uus piigi piste Rooma sõdurite poolt tema südamesse.

Nii algas Mihkli... Kolgata teekond ja surm... Kolgata ristisambal. See algas hommikul ja wältas lõuneni. Kui nad siis koju jõudsid, oli neil raha ja oli toitu. Ent see raha nagu põletas nende käsi ja toit nagu põletas nende kurku. Seft see oli ju almus! Esmene almus!

Ent nad harjusid sellega ja toitid end ja lapsi. Ja nii järgnes päewale päew ja nädalale nädal... Mihkli teekond Kolgatale ja surm ristisambal hommikust lõuneni... ning antawad almused — piigipistet Mihkli südamesse... Ei, ta elu, mis oli halwem kui surm, ei kestnud kolm tundi ristisambal, nagu Kristusel, waid kolm korda kolmkümmend tundi... Ja talle ei pistetud tolle aja kestes üks kord mütsi pandaw almus piigipistena südamesse, waid igal tunnil lugematud korrad... Nii palju kui oli haawu, nii palju kogus penne mütsi... Ja seda inimkonna heategijate kriistlaste poolt „heategewuse“ nimel ning mitte Rooma sõdurite-paganate poolt.

Nii oleks kestnud Mihkli Kolgata teekond weel ei tea kui kaua, kui ei oleks juhtunud kõige hirmsam, mille ees kõik Mihkli senised kannatused olid waid tühi wari. Ühel õhtul, kui oli kõik perekond koos, kuuldus äkki rusikahoope wastu uft. Leena kahwatas ja ehmuftid lapsed, waadates abi lootwalt isa otja. Siis awanes üks ja sisse astus wauru-wail jammel Rainis, nägu joomisest pundunud ja olles nüüdki joobnud.

Ta waatas toas ringis, silmitses irwitawalt Mihkelt ja pööris siis laste poole ning kärgatas:

„Lapsed wälja!“

Lapsed waatasid abi lootwalt isa otja. Ja mõistfid lapsed: ema aitab isegi isa ja nemad aitawad isa, sest ta ei tulnud tagasi, nagu nad olid unistanud ja oodanud — terwena ja tugewana, kes tõstab neid põlwoile, waid teda toodi wigasena ja armetuna. Ja hirm juurdus lastes: — ei mõinud neid päästa isa!

Rainis pööris Leena poole ja lausus:

„Mul on midagi rääkida isefestis.“

„Seda võivad ka lapsed kuulda, mis Teil mulle rääkida on,“ lausus Leena, püüdes Mihkli ees oma ärewust maha suruda.

„Wälja lapsed!“ kätatas Rainis ja tegi ähwardama liigutuse.

Ent nüüd tormasid lapsed hirmukarjega usse poole ja sealt wälja; nad ei olnud enne kunagi Rainist fisseastumisel kohe nii hirmsana ja joobnuna näinud kui nüüd. Nad nägid juba kujukluses, kuis Rainis neid finni haarab ja õhku tõstab, et wastu seinu wirutada, kui nad ta käsku ei täida.

Rainis keeras ruttu usse lukku, pistis wõtme tasku, ja pööris Leena poole, tähendades häämastunud Mihkli peale:

„Kes see elukas seal on?“

„See on mu mees... Tehke üks kohe lahti!“

Selle asemel, et Leena tahtmist täita, wõttis Rainis kähku kätärätti seinalt naela otsast ja enne kui Leena taipas, mis ta tahab teha, julgus ta, osa rätikut Mihkli kurku toppides, Mihkli suu. Leena tahtis wahele karata, ent see oli hilja, ja ta lähenemine andis waid Rainisele wõimaluse ta käest finni haarata. Nüüd tõmbas metslane Leena Mihkli wastu teise koiku juure, kus harilikult magasid lapsed, ja kähistas:

„Heida pikali!“

Leena tahtis karjuda; ent waewalt tuli esimene hääldamine üle huulte, kui Rainis talle hoobi löua alla wirutas ja uuesti kähistas:

„Heida pikali!“

Leena tahtis uuesti karjuda, ent järgmine hoop löi ta pool uimasena jängi pikali. Üks segane pilk Rainis'e metsiku näo peale ütles talle kõik ning ta allus nagu endiselgi ajal täis teadmist, et ei ole pääsemist, et kui ta häälitseb, siis on kõik lõpetud; ent surra ei tahtnud ta nüüd, kus tarwitasi abi mitte üksnes lapsed, waid ka Mihkel. Ta allus lõhestawal fildamel oma mehe ees, tundes wiinaauru oma kohal kui tulileeki.

Ent Mihkel waatas seda kõike pealt, suus osa kätärätti, waatas pärani silmil, hullumeelsel pilgul. Jikka enam laiusid ja tardusid ta filmad. Ta mõistis ja nägi kõike ning oli ometi wõimetu appi hüüdma, appi minema naisele, ning tundis nüüd hirmsamalt kui watemalt oma abitust. Ja nii pidi ta jooma wiimase juurima karika kihwti, pidi tilk-tilgalt jooma. Ta oli kui inimene, kes lebab seljalt, kelle käed-jalad ahelais, kelle suust kistud wälja keel ja kelle suu kohal ülal ripub kihwtinõu kraaniga, kust nõrgub kihwti tilk-tilgalt ta juhu, kihwti, mida ta ei wõi wälja sülitada, mille eest ta ei wõi pead kõrwale pöörda, sest seegi on pandud timuka poolt paku wahele. Ent kihwt on põletaw, kui tilguks tuld ta juhu, ja see tuli süütab ta

vere soontes, ning põleb veri ja põleb ihu ilma et ära põleks, ta ihu, mis nagu sõnits omast tuhast uuesti toitus.

Mii põles Mihkel elavana. Ta ägas kui kinnineeditud Prometheus, kui surew gigant, ja ta filmad läksid täis werd, olles walmis lõhkema. Olen käinud ja lgeta Kolgata teed, olen kolm tundi kolmkümmend torda kannatanud ristijambal, olen tunnud tundide kaupa sadandeid piigipisteid rindu — ja ometi ei ole ja küllastunud mu walust, mu ahastusest, mu kannatusest, Jumal! Jäta ja jälle tunned naudingut mu piinast, Jumal! Olen uskunud Su olemasolu, ent nüüd küsin jult: oled olemas Sina? Wõi on olemas waid Kurat? Wõi oled ja ise Kurat? Halastust, Kurat!

Siis keeras Mihkel end sängist ije wälja ja langes maha koltjude. Samal ajal tõusis Rainis ja Leena nägi, kuis Mihkel lähenes end keerates mööda põrandat, nagu inimene, kes mäest alla weereb. Pilt Mihkli näosse sundis karjatama Leena. Ta langes uuesti sängi ja tõstis käed silme ette. Samal ajal andis Rainis Mihklile jalaga hoobi, keeras ukse lahti lukust ja astus toast wälja.

Lapsed tulid wargsti tuppä, ent nähes Mihkelt maas moondunud näoga ja rätikuga suus ning ema sängis, käed silme ees, hakkasid nad äkki nutma. Müüd ajas Leena end üles, ta mõttis rätiku Mihkli juust ja kästis lapsi toast lahkuda. Lapsed lahkusid. Siis tõstis Leena Mihkli sängi, istus selle weerele ja hakkas nutma.

Ring siis, kui waibus esimene kramplik nutuhoog, hakkas Leena kõnelema. Ta kõneles kõigist awalikult ja jalgamata, mis ta kogunud sel ajal, kui Mihkel läks jõtta. Ta kõneles sellest, kuis elas puuduses ja wiletuses, kuis üüris nurga Rainisele ja see teda omas ning miks ta sellest Mihklile ei kirjutanud. Ta kõneles sellest, kuis sõdurite omased ja lesed läksid digust nõudma ja kuis neid halastamata ja armuta pekseti nuutidega walitsewa korra timukate poolt. Ring sellest, kuis ta müüs end raha eest ja kuis nad ootasid isa tulema terge wigastusega wõi terwena, ning sellest, kuis toodi teda, Mihkelt, armetuna ja wiletjana ning miks ei juutnud ta temale siis enam paljastada oma elu. Ja kui ta lõpetas, küsis taja ja murtult:

„Olen süüdi, kuid siiski süütu... Mõistad ja mind hukka? ...

Ent Mihkel ei wastanud midagi. Ta pööris waid näo seina poole ja jäi nii lebama, olles otsekui eluta. Raua istus Leena ta sängi weerel, paludes ühtki sõna, ent Mihkel waitis. Ta waitis kogu õhtu ja öö. Sel ööl ei maganud kumbki.

Sommikul ütles Mihkel, et ta sel päewal ei lähe almuseid paluma. Ta kästis Leenat minna turule ja midagi osta lõunaks, sest nüüd oli ju neil raha. Kuna ta seda ütles, kuulus ta hääl wõõrana ja imelikuna.

Kui Leena lahus, kutsus Mihkel lapsed oma juure ja käskis taht juuremat end suudelda. Siis andis neile luba minna ülemiste järve ääre või sadamasse hulluma ja mängima; ent enne peavad nad ootama wärawas wähemat wenda, kellega ta soowib weidi aega ijekeskis kõnelda.

Olles wäheha lapsega üksi, lausus Mihkel imelikku wärinaga hääles:

„Wõta püksirihma ots jalutjist! Meie mängime weidi! Nüüd keera rihm pandlast sisse... Mitte sealt — teisepoolt... Sealtpoolt pandla aaki... Nii on hea... Nüüd kisu rihm laiemale... Weel! So, aitab!... Nüüd pane rihm mulle kaela... Olen sinu hobune, pane wäljas kaela!... Nüüd suudle mind!“

Laps pani rihma, mille otsast oli kujunenud filmus, Mihkli kaela, nagu oli teinud ennegi, mängides isaga. Siis suudles isa, ent ehmus: midagi wõõrast, imelikku oli isa näos ja ta filmi nurkades oli kui kaks pisarat!

„Nüüd mine wälja, poju! Minge kõit ja jookste kaugele, kaugele ja mängige! Aga kui koju tulete, õelge emale, et isa soowib emale head õnne ja edu ja terwist... Nüüd minel!“

Laps läks ja tõmbas ust enne paar lorda, kui selle kinni sai. Kui Mihkel kuulis, kuis lapsed rõõmsalt kihatades akna alt mööda jooksid, pööris ta end sängist wälja pörandale, kuna filmus, mis kaelas, tõkku tõmbus. Siis nihutas keha pea abil, mille sängi otja watsu surus, weel edasi sängist, mille järele filmus madalale wajuwa pea ja keha raskuse all ikka enam tõkku sai kistud.

22.

Lucullus pidutseb edasi, ümbritsetud menaadidest, joob weini hullustujeni, jõbb maiustusi trampideni. Joob võib olla nende werd ja jõbb võib olla nende ihu, kes ahastuses, wiletsuses ja hädas wõitlewad oma olemise eest, wõitlewad ja langewad, purustatud mitte füüsiliselt, waid weel enam hingeliselt. Wõib olla, et uus Lucullus mõtleb lunastada inimonna, murdes leiwas — rahwa ihu, juues weinis — rahwa werd?

Umbez niimoodi, ent palju primitiivsemalt mõtles Ants tulles umbes kaks aastat peale kodulinnast lahkumist uuesti kodulinna. Ta astus, tulles waksjalist, aeglaselt edasi, olles küürus ja kofkuwarisenud wanas sõduri sinelis, nagu lahwatu ja haiglane. See ei olnud enam endine Ants, kes astus mööda tuttawaid tänavaid, waid hoopis uus inimene, uuesti sündinud inimene, ent uuesti sündinud — elajals. Ta oli kui tubliste kannatada saanud metsloom, kes peale ägedat wõitlust

tugewama wastafega rullab juba longus oma pelgupaika, et seal jalakesti omi haamu lahkuda, kuigi ta ei olnud wastafega kunagi ise tülli astunud; olid temast mõimsamad jõud, kes teda waenlastega wõitlema sundisid.

Ent Ants ei tulnud sõjast mitte üksnes liia saanud metsloomana, waid ka wigasena, tõbisena. See algas seal kirikus, kus nad mitmed päewad kannatajaid nälga ja jänna, kunni päästis neid oma wäeosa, kes oli lõbunud waenlased taganema. Siit päris Ants — langetõwe. Muide, see töbi oli juba pärimuse teel esivanematest tema weres idanenud, sest ka Antsu wanaisal olid käinud langetõwe hood peale werijst Mastrat sõda, kus ta kolmsada wiisajooipi saanud. Antsu ei lastud aga haiguselt hoolimata kohe wabaks: teda ajetati haigemajja, siis uuesti wäfte, ja wast nüüd, kus selgunud, et Ants tõega ei suuda enam isamaa päästmiseks midagi ära teha, lasti ta wabaks. Ent see ei olnud kõik: sõja wing oli rikkunud ta närwikawa, nii et sageli, kui ta sattus ärewusse ja wihatuiju, oli ta walmis ära tapma igauht, kes põhjustanud ta wiha, olles täiesti wõimetu enda üle walitsema.

Lähenedes oma endisele elukorterile, möödus Ants Reimanni elukohast. Siin tuli talle meele, et Helmi kirjutas talle kunagi kirja, milles teatas Mihaili julmast toimingust ning Aino arasõidust. Siis oli ta Helmile kirjalikult nõu annud, et ta Aino järele sõidak, kuid Helmi wastas nõud hiljem, et Aino on ise tagasi sõitnud. Kus ta oli, mis temaga sündis, sellest ta ei teatanud, kuid mõni nädal hiljem käskis Antsu õnne soovida Ainole: pea olemat tema ja Reimanni pulmad! Hiljem sai Ants isegi pulmakutse Ainoilt. Nüüd on nad siis ammugi abielus, mõtles Ants ja teda waldas soov sisse astuda ja näha, kas Reimann weel endises korteris ja kuis noorpaar elab.

Ants pööris ringi ja astus mõni sild tagasi; siis koputas heft hiljem keldrikojas ühe ukse wastu. Ukse awas Aino ja langes rõõmuliljega Antsu kaela, millele järgnes südamlil terwitatus Reimannilt. Peale jällenagemise rõõmu wäljendust algasid küsimused ja kostmised mõlemilt poolt. Nüüd wast nägi Ants, kui õnnelik oli see abielupaar, sest igas nende pilgus ja lauses üksteisele awalbus õrnus ja armastus. Siis kuulis Ants nurgas waheriide taga häälitsemist; heft hiljem maatles ta ühes õnnelikkude wanematega lapsust.

„See on mu . . . poeg!“ lausus Reimann isaliku uhkusega.

Ent ühest pilgust lapse peale oli küllalt, et Antsu meele terkis Mihail ja ta mõtles: Waene mees, su õnn on wäär! Oled olnud waid abinõu, et pesta Aino pealt teotust ja häbi! Kuid Reimann ütles, et kuigi ta ema hiljuti surnud, on ta saanutanud siiski oma igatsetud õnne.

„Nüüd aga,“ lõpetas Reimann, „pean ruttama teenistusse, sest olengi juba hiljaks jäänud. Teie aga olge siin, jooge kohvi ja puhake lõuneni, et siis oma naise juure minna.“

Ta pani palitu selga. Ants avaldas, et ta lõuneni külla ei jae, kuid Aino tungiva sooviga peale istub veel weidi ja joob kohvi. Siis lahkus Reimann, juudeldes enne naist ja last; ta lonkas waevalt mär-gatavalt.

Ent Reimann ei läinud eespoones mitte teenistusse, vaid ruttas Helmi juure, et talle Antsu ilmumist teatada. Ta ei teinud seda Helmi vaid Antsu pärast, kellest tal väga kahju oli, teades Helmi wahekorraft Sahleriiga; olgugi teadlik selles, ei olnud ta seda isegi Ainole avaldanud, et mitte armastatud Aino t kurvastada. Ja kuna Helmi oli laps, kes Aino ja teiste teada oli Antsuga, mida aga Reimann jügugi ustuda ei suutnud, kuna wäike oli liig kwatraatse näoga ja punase peaga, siis pidas ta paremaks Helmile hoiatuse anda, et ta kuidagi ette-vaatamata olles Antsu kojutuleku rõõmu ei tumeštaks.

Reimanni teadaanne Antsu ilmumisest ei kohutanud Helmit sügugi: ta oleswat juba ammu oma armast meest oodanud, pealegi teatunud Ants kirjalikult, et tuleb.

„Teil ei oleks matsnud oma jalga sellepärast waewata,“ lausus Helmi jumalaga jättes.

Kui Reimann lahkus, ruttas Helmi Sahleri magamistuppa, kes pikutas weel laias jängis. See mees oli hakanud raswa wõtma ja ta oli õige tüsedaks läinud; ta silmad olid õige wäikesteks muutunud, ent lõua alla oli kujunenud lihalott, mis tundemärke avaldas, et taft ligemal ajal kahetordne loit kujuneb. Helmi sisse astudes haigutas Sahter täiesti juust ja küsis:

„Mis on?“

„Mu mees on Tallinnas . . . õe juures praegu . . . Mis nüüd?“

„Srn . . .“ Sahleri suu läts kinni ja ta näris huuli. „Siis . . .“ siis ei jaa ja enam minu juures magada — see on esiteks. Aga et ta mu last omaks peab — see on teine. Kui ma ka esimesega lepin, aga teisega mitte — poisjs peab minu omaks saama . . .“

„Näitan Antsule hundipasfi? . . .“

„Ja . . . ei! . . . Siis wiib ta wiimaks lapse siit . . . Näi-kaua olgu, kunni selgeks teen, et tal mu lapse peale õiguseid ei ole . . .“

Wahetajal rüüpas aga Ants kohwi ja lausus:

„Omas kirjawahetuses sinuga ei wõinud ma, arwesse wõttes, et Reimanni naine oled, selle juures elad, selle küsimuse ette panna: kuis tunned end tõelikuna Reimanni naisena, kuna ometi armastafid Mihaili?“

„Ma et ole teda kunagi armastanud,“ vastas Aino pumastades. „Ma pean seda vaid mõõdaminevaks nähtuseks, tujuks või sellesarnaseks tunnetuseks... Ta oli terve ja — Kreimann wigane — ühe ja-laga... Ma olin vaid rumal plika... Müüd ago tean, mis on õige armastus... Ah, ma olen süüdlane, kuid ma ei suuda talle enam iialgi seda avaldada, et Ilo on Mihaili laps... Mahest valdab mind aga hirm, et see wälja tuleb ja siis... siis on mul tunne, et puruneb meie õnn... Meie üirikene õnn...“

„Kust wõib see wälja tulla? Ent mind huiwitab, kus ja wiibisid, kui Mihailiga ühes lahtusite?“

„Ah, ma ei taha meele tuletada Mihaili ega minevikku! Olgu see kõik jurnud! Ma tahtsin, et ta mu naiseks wõtab ja kuhu ta ka oleks sõitnud, ma oleks meeleheites kaasa läinud. Ent siis sai selgeks, et Mihail oli naisemees... Mis peale seda sündis, see oli kui unes... Seidsin end ühes linnas wõõrastemajas... muidugi jamas linnas, kus Mihailgi teenis... Ta wiis mind, ka jutades mu meeleheitlist seijuforda sinna, et seal omi häbematuft jatkata... Ent ma ajasin ta minema... Ja kui toibusin, sõitsin tagasi ise.“

Nad et kõnelenud sellest enam midagi. Ants jutustas oma sõja-juhtumusi ja oma uut haigust. Aino kuulas teda kaastunde ja õudse hirmuga. Siis pani Ants fineli selga, jättis jumalaga ja läks, et matseada oma perekonna õmne. Kuna Helmi talle oli kirjutatud, et ta on sunnitud teise korteri Sahleri juure minema forterite puuduse tõttu ja et ta sellega midagi ei taota, waid wõidab, olles ka Sahlerile pere-naiseks, oli Ants wäga rahul, teades, et ta naise saatus on kergem kui Deena Aberi oma, pealegi et Helmil oli olnud, kes teda kinni pi-das, wõttes talt teenimise wõimaluse. Kuid mis teda imetlema pani, oli asjaolu, et Helmi kirjutas, et wäljakolimise pea teguriks on laa-t-farett, mida „Päästeliit“ maja alumisele korrale tahtnud ajutada, kuna majas aga nähtawasti sellest ei olnud jälgegi. Ent ta astus siiski teisele korrale, endise peremehe korteri ukse taha, kuhu oli Helmile kirju saanud sõjawäljalt ja loputas.

Ukse awas Helmi. Ants oli filmapilguks üllatatud: see proua siin oli riidetatud natuke parem kui waeje sõduri naine, ent waid n a - t u k e n e paremini. Helmi teretas teda kaunis soojalt, wähemalt näis see Antsule nii. Ent siiski olid nad nagu wõõrad ja see jällenä-gemine oleks wõinud teistsiti olla, mõtles Ants, kuid rahustus end leega, et Helmi ei olnud ta õde ja et et nad kats aastat lahus olnud ning et tema ise ka wõõrastust tundis. Peale teretust märkas Ants, et nad wast eeslojas olid ja päris, kus siis nende tuba on, et sinna minna.

„Ei, sa paned enne ülikübed siia. meil on tuba muidugi kitsas.“

Ants pani sineli ja müüsi warna, astus Helmi järele saali ja koh-
tus. Sarnast toredust ei olnud endisel peremehelgi. Ent astus siis
Helmi järele, komistas libedal parkett-põrandal ja jõudis ruumitasse
tuppa, kus hingas kergendatult, tundes siin endise Helmi korteri sijus-
tuse. Helmi wiis teda tohe lapse woodi juure ja tutvustas Antsule
last, kes uinus, kui tema poega; Ants ei olnud üllatatud, sest naine
oli enne sellest talle teatanud kirjalisult.

Wäljendades oma rõõmu last silitades, lausus Ants:

„Sa, see sõda on Sahlerile midagi sisse toonud; mina ta ase-
mel oleksin küll hakanud naisemehets, kui et sinusugust lapsega naist
täbrukuts peaks.“

„Noh, hea kui ma tal perenaisets olen,“ lausus Helmi. „Kaste-
maid töid aitab mul teha passnaine.“

„Aga kus see laatsaret on? Sa kirjutasid, et sel põhjusel siia
asusid, et korterit ei olnud ja et ...“

„Laatsaret jäi tulemata, sest selts ostnud kohasema maja, kuna
selle maja ostis Sahler tagasi.“

Seda deldes togeles Helmi. Sest laatsareti asjus selgus hiljem,
et Sahler oli selle wälja mõelnud, et teda lihtsalt oma juure saada ja
suurema korteri omale wabastada, aga ta teiste korterite tühjenemise
järele, uusi üürilisi wõttes hindu kergitada, kuna algas kuulmata kor-
terite kriis ja püüti tuhandeid tolaeagse rublakursi järele korterite
eest. Sahler oli ärimees, kes walmis sai igasuguse asjaga. Ta ei
wõinud midagi kaotada oma walega, küll aga mõita, kuna üürnikud
enamuses temasse uskudes ära kolisid, nagu seegi, kellelt ta omale ko-
hase korteri sai. Tõsi, mõni sai küll asjast hiljem aru, nähes uuesti
sissetulivaid uusi elanikke, ja ei kolinudki wälja. Ent Sahler oli il-
lagi eesjoones saanud seda, mida tahtis, ja seegi rahuldas teda.

„Siin näib küll kena olewat,“ lausus Ants, „aga siin ei ole mul
sugugi sarnast kodust tunnet kui all. Seal olime nagu ifka oma pere-
rahwas. . . Kui ma tööl olen ori, kuid oma kodus tahan ma olla
waba. Arwad sa, et ma teist korterit ei saa?“

„Müüd on see mõimata,“ lausus Helmi külmalt. „See nõuab
raha ja . . .“

„Noh, ma usun, et ma tööd saan,“ lausus Ants. „Näib, kuid
Sahlerile meeldib, kui ma tahmases tööbluusis ja tehase lõhnaga ta
jaalist halkan läbi käima. . . Imelik, seda ma poleks küll uskunud —
burshui wõtab tööliste naise oma korterisse!“

Antsul õnnestas leida tööd ja ta alustas õhinal oma „kodu üles-
ehitamist“, nagu oma toimingut nimetas, mis oli waid töötamises

wabritus. Ta tahtis oma peretonna tõusku „almustest“ wabastada, milleks pidas algul tema laualt „ülejäanud“ toitude söömist, nagu Mino seda mainis, kui Antsu töötamise ajal meest „ülejäätidega“ toitis. Niisama otsis ta ka uut korterit, mida aga oli wõimata leida, kuna nende kriis oli oma tipule jõudnud.

Sahleriga puutus Ants harwa kokku, sest wiimane lõunastas ja õhtustas oma ette omas söögitoas. Kord nägi Ants aga proua Murulauki Helmi külalisena, ent tal ei olnud mingit huwi Helmi endiste sõbrannade kohta, ja nii jäi talle teadmataks, et proua Murulauk oli peale mehe surma kohe tantsumõpetaja Meeri oma juure elama kutsunud, kus wiimane nüüdki elas.

Kui Ants oli hommikutu tööle läinud, ilmus Sahler lapse juure, waatles teda kaua raswanenud kistsis filmega ning huuli näribes, nagu tahaks selgusele jõuda, kas on temaga midagi halba juhtunud. Selgusele jõudnud, et midagi erilist ei olnud juhtunud, lahkus lapse juurest, kuid täis rahutust: talle ei meeldinud Antsu korteri otsimine, mille järelehuwel peaks taotama lapse.

Ent äkki tuli saatus Sahlerile ise appi, purustades Antsu usku õnne ja inimsusse.

Laps jäi haigeks. Ühel õhtul, kui arst pidas lapse seisukorda lootusetaks, läks Ants arsti soovil teist arsti kutsuma. Tagasi tulnud arstiga, kuulis Ants, kuid arstid kaua kõnelesid ijekeskis. Ants kuulis ühtkiud lauseid ja sõnu, nagu „Tasemeoõmõia! Lootujeta! Liiga nooruke! Haruldane! Wale nahakelmed! Hingekõri!...“ jne. Siis lahkus esimene arst, kuna teine rahustas Helmit, kellele näis, et see arst omab kõik arstiteaduse saladused; ent arst käskis teda teise tuppa minna, mida Helmi ka tegi, kandes endas lootust kui õrna waasi, mis mõis puruneda vähemastki puudutusest.

Ja siis pani Ants, seda arst oma abiliseks wajas, lähele, kuid Sahler tuli tuppa eriti kahwatuna.

„Arst, kes lahkus, ütles: lootujeta seisukord... On see tõsi?“ pööris Sahler arsti poole, aga ta hääl kostis ärewana ja wõõralt.

„Lootujeta küll, kuid mõib loota,“ lausus arst.

Mis see tähendab? mõtles Ants, Mis on tal asja minu lapsega?

Ent filmates Antsu, rahustus Sahler; ta ütles arstile nagu jeltujeks:

„Selle herra laps on mu ... ristipoeg ... sellepärast siis ka mu huwitus.“

Ja, Sahler oli lapse ristijä, seda teadis Ants; Helmi oli talle kunagi kirjutanud, et Sahleri ristijäaks mõtab sel põhjusel, et ta wana pois on ja rikas. Ning arstimise kuludki oli lubanud helde ristijä tasuda, kuuldes, et laps haige. Kuid liig osawõtlik näis ta

oma ristilapse vastu olemat; algul tundis Ants sellest osavõtust isegi isahkust ja liigutust, maadates tänulikult Sahleri otsa. Ent siis...

Arst mõttis laringoskoopi ja käskis Antsu last tõsta, et kurku vaadata. Ants täitis seda. Ta mõttis lapse, kes fängis waevles ja kelle väikesed käekesed tõmbusid krampplikult kurgu juure, nagu selleks, et seda avada, kuna ta haiglased häälitšufused kuuldufid nagu läbi metalsete plattede. Arst raputas pead ja hakkas kurgu juures toimima, määrides seda mingi wedelikuga. Sahlerile tõusid aga iseäralised higipiisad otsa ette ja ta huuled värisefid punasel kwatraatsel näol. Mis see tähendab? mõtles Ants rahulikuna, kuna oli sõjas õppinud rahulikust hädaohtlikel filmapilkel, seistes surmaga vastamisi. Mis on ühel ristiijal oma ristilapsega ühist, et ta hirmub selle hädaohtlikust seisuforrast?

Õpüks lahkus Sahler, nähtawasti raske südamega. Arst lordas operatsiooni, mille järele laps nähtawasti kergendust tundis ja waihus unesarnasesse rammetusse. Ants pesti arsti käsul karbooliga käed puhtaks ja kutsus Helmi, kes oli kahwatu kui lõuend, filmis peaaegu hullumeelne ilme. Näis, nagu oleks tol hetkel fogu ta hing ta filmis olnud, mis lapse peale waatafid, kes oli tema patu wili. Ta oli kui emane elajas, täis kirglikku armastust lapse vastu ja ta ei hoolinud millegistki, kui ainult jääks ellu laps.

„Tal on parem,“ lausus arst. „Nüüd minge magama. Ma la sen Teid kutsuda, kui halweneb. Ma jään weel siia.“

„Sel ööl tuleb haigussega wõidelda,“ lausus arst hiljem.

Arst lahkus tunniks ajaks. Ants istus sel ajal lapse juures ja walwas. Ja siis tuli tal imelik mõte, imelik kahtlus. Mis siis, kui tema ei olegi lapse isa? Ta waatas lapse näojooni ja uuris ta olemust. Ja talle näis tõega, et sel olemusel ei ole midagi sarnast temaga. Ent rahustas end. See on lollus, ütles ta, kas siis ristiija ei wõi olla huwitatud oma haigest ristilapsest, kes surra wõib?

Arst tuli tagasi. Kulus aeg, mille kestes lordusid kriisid paar lorda. Laps oli näost palju muutunud. Ta filmad olid peast wäljatungimas läkastusest, lämmastusest ja õhupuudusest. Ta ei häälitšenud enam, waid kähises hingeldades, ja ta käed tõmbusid jälle krampplikult kurgu juure, et peletada waewawat lämmatust. Sahler tuli utse juure ja hoidis nähtawasti tagasi oma hingamist lapse kähisemise aegu, ja üldse paistis ta näost, nagu oleks tema süüdi lapse haiguses. Siis aga omas laps sarnase ilme, et ta peale maadates Sahleril pisarad filmi tulid, kuigi ta neid kõigest wäest püüdis suruda. Ent ta Ants oli kahwatu, weel enam kahwatu Sahleri osavõtust kui lapse haigusest.

Siis tuli kõige julmem kriis. Arst ütles:

"Siis pean võtma võimase abinõu, kui tervendam ei aita. . ."
 Antsuga ühes oli abiks ka Sahter. Arst algas jälle lapse kurtu määrima; ta nägi, et osa enne hapnikuga määritud kurguist näis paremana, kuna wale kelmed kõrile olid lähenenud. Ants aga wõpatas, nähes last, kes oli finkjas, punsunud, otsekui paistes, et näis furnuna. Ta waatas Sahteri otša. See oli kahwatanud kui lõuend. Ja nüüd, wõib olla selleks, et selgusele saada omas kahtluses, wõib olla aga lihtjas weendumuses olles, et laps furnud, lausus Ants:

"Otšas!"

Ent tol hetkel Sahter nagu hüpas esile. Ta näis kui meeletu, tõstis rusikad ja pidi wibutama niihästi arstile kui ka Antsule. Kõik, mis ta tagasi hoibus, puhles wälja. Ta ei suutnud enam pidada, waid karjus:

"Tapjad! Timukad! Sead!"

"King nüüd hakkas nutma kui laps. Arst ütles:

"See on wist närwihaike."

"See on tema laps! karjus üks hääl Antsus. Ja fina, narr, päästatab ta last! Oled ja pime, kui ja ka nüüd aru ei saa!

Helmi astus sel hetkel sisse. Ta oli kuulnud Sahteri karjatust. Ta waarus lähemale nagu palawikus, waewalt wõis teda ära tunda. Ta waatas arusaamatuses Sahteri otša, selle poos näitas, nagu oleks ta walmis arsti peale targama, et last ta käest ära hiskuda. Ent õnneks lausus arst enne, kui enese üle walitsemise kaotas:

"Rahu! Rahu! . . . Ta on, usun kindlasti, päästetud. . ."

"Päästetud!" lausus Sahter nagu usumatusena.

"Päästetud!" lordas Helmi nagu wõiduhõisega.

"Ja, päästetud," lordas arst.

Ja tõega: lapse hingus oli peaaegu tähelepanemata. Laps awas silmad.

"Nüüd tuleb paar tundi kompressse panna; palawik," lausus arst. "See kestab ehk paar tundi. Nii siis, kompressid!"

Arst pani kompressse, andes juhatusi. Ants waid pani tähele Sahteri, kelle olekus nagu sündis muutus: ta naeratas ja fogu ta olemus awaldas piiritu rõõmu, kuna ta paar korda lordas:

"Päästetud! Päästetud!"

Arst lahtus ja lubas hommikul tagasi tulla.

Ants püüis rabatuna paigal. Nüüd ei olnud enam mingit kahtlust. See kõik on pettus! On wale! Ja tema narr, nagu pime, liitus selles õhkonnas mitte millestki aru saades! Ja nüüd tundis Ants, nagu seal, sõjawäljal, ta tundis kuis temasse elajas asus. Ta tahtis latted hiskuda nende nägudelt ja purustada kõike seda wõltsi, seda alatust, mis ta ligidil, mis ta limber. Ta äigas nagu unes üle otša, ja kui Sahter toast lahtuda tahtis, muristas:

"Pidage Teie! Ükselge, mis on Teil asja minn lapse üle rõõmustada, kui ta terveks saab ja kurvastada, kui ta surema peab?"

Helmi, olles õnnelik lapse paranemise üle, vaatas Antsule armsaamatul ilmel otša; ent siis punastas, punastas viimse walge pargani pees.

Sahter pööris ringi. Ta vaatas põlgawalt Antsu peale. Talle oli wastik see mäng, kuna ta ei wõinud oma lapse isa olla, keda ta armastas, kuna ta ei wõinud rõõmustada ega kurvastada oma lapse üle, kuna ta pidi sallima selle mehe isalikke tundmuseid oma lapse wastu. Ent ta lausus siiski:

"Ma usun, et mu ristiiša kohused..."

"Ristiiša kohused," lausus Ants õndselt. "Teie olete oma lapse ristiiša. Teie arivate, et ma olen pime? Et ma olen kurt? Küllalt mängust, ütlen ma. Tunnistage üles, et see on Teie laps? Helmi! Mõuan seletust sinult!"

Mõlemad süüdlased waikisid. Nad teadsid, et nüüd on saabunud filmapiik, kohane aeg awaldada tõde, kuid miski sundis neid ikkagi veel waikima.

"Kui Teil midagi ütelda ei ole," jatkas Ants, "siis wiin ma lapse õe juure. Ja kui Helmi peab mind isaks, järgneb ta mulle."

"Jäta, Ants!" alustas Helmi. "Sa tahad wiia lapse surma, millest teda wast praegu päästeti, sest wäljas tuiskab praegu."

Siis astus Ants sängi juure ja tahtis wõtta last, milleks, seda ei teadnud ta isegi; ent Sahter kargas ta juure, tõukas ta eemale ja kähistas:

"Teda Teie ei wiia surma. Mina olen tema isa... Küllalt sellest mängust... Mina kaswatan oma lapse..."

Ants kahwatas; siis rahustas end ja lausus:

"Aga tema seaduslik isa ei ole Teie veel mitte... Helmi tahtis seaduslikult abielu minu wastuwaidlustest hoolimata, kui selleks oli aeg... Nüüd panen maksma omad õigused, mida olete mulle peale fundinud oma ühiskondliku moraaliga... Ma lahtun siit... lapsega ja oma naisega..."

"Ma ei tule sinuga... iial..."

Ants vaatas Helmi otša. Ja nüüd wast mõistis ta, mis ta temale oli olnud. Ta oli talle kateks, et tema mustust warjata ühiskonna arvamise ees, oli ühiskonna moraalil nukuks ja mängukanniks. Ja allunud oli ta temale, allunud, armastuse ja õigluse nimel, seaduse ja moraalil nimel, milles ei olnud mingisugust armastust, õiglust, seadust ega moraalil. Ja äge wiha waldas teda Helmi wastu — purustada see waga mass! Häwitada kõik see, mille alla ta heitis, ja mis oli pettus ja wale!

Ants tõukas Sahteri eemale ja haaras lapse. Nähtu fogu ilm seda kiriku, seaduse ja moraali väärdjast! Seaduseleakaste teda panna. Kirikutorni teda riputada. Üle kõikide elu. Üle kõikide kannatuste. Sohilaps, kellele elu annud kiriklik moraal, ühiskondlik moraal, seaduse moraal.

„Pane laps tagasi!“ karjus Helmi. „Ära puuduta haiget last!“

Ent ka Sahter karjus:

„Teie lastute minu majast. Teil ei ole siin enam midagi peale mõne viletsa hilbu. Laps on minu, Helmi jääb siia. Seni kui uue korteri leiata, mõite kojamehe juures elada.“

Ants tundis äkki, kuis metselajas, hunt, temas hullustas. Ta ninasõõrmed värisevad, silmad paiskavad jädemeid, hambad krigisevad. Ta tundis last omas käes, ning see tõi talle teadmuise vaid kui metselajele, kes saamutanud saagi, kui hundile, kes haistab vere lõhna, mis tema võimuses. Veel wilkus ta peas: sellest, kes ta käes, tuleks samajugune marodeer, spekulant ja waras ning petis, nagu see seal, tema isa.

Siis, wallatud purustamise tungist, metsikusest, ülevõimust jaagi üle, tõstis lapse, et teda hävitada ühe wisega.

Samal ajal kuulbus kaks karjatuist ja kaks teha rippusid Antsu käsitwarrel. Siis aga tuikus ta ja langes maha, kuna nägu ja silmalwalged läksid punaseks, suust tuli werine waht, ent käed ja jalad wiselud ja peksid ümber kui kurjast waimust waewatul.

Nähes, et laps wigastamata Helmi käes, lajutas Sahter parajat juhuist: Ta haaras põrandawaibast, mille peal Ants lebas, kinni, ja rebis selle ühes koormaga eeskotta.

24

Kui Ants hiljem teadmuisele tuli ja end eeskojas leidis, ajas ta end pikka üles, tõmbas sineli ümber, pani mütsi pähe ja astus wälja. Ta oli kindel, et ta enam siia maija iialgi tagasi ei tule. Siis tuli talle meele, et ta oli tahtnud last tappa ja ta wõpatas: oli ta tõega jaanud kuritegijaks? Ent miks nad teda siis kinni ei lastnud wõtta? Ei, seda ei sündinud; ta mäletas, kuis weel wiimasel hetkel laps ta käest kisti, mille järele kaotas enese elajaliku teadmuise, et hiljem inimesena ärgata.

Oli wara hommil ja tänawad tühjad ning päris pime. Ja niisama mustaw kui ümbrus, oli ka Antsu hing. Ta hullus sibiita tänawail ja tundis, kuis paisus tung purustada, häwitada kõike seda

wõltsi, walet, mis teda ümbrüses. Kuigi teadmus purustab õnne, mõtles ta, ent ennem olla teadlik omas purustatud, kui mitteeadlik omas filmakirjalikes õnnes. Maha alatusse näofatted! Igalt poolt tahab ta neid kistuda, et paljastada halastu tõde, sest ühtki maskeerunud walet ei wõi ta jallida. Helmis nägi ta alatusse kehastust ja et ta püüdis teda petta, see haawas teda kõige enam; kuigi tõde purustab õnne, ent ta on tõde, ja kui seda oleks talle awaldanud Helmi, oleks ta omas õnnetuses olnud õnnelik, kuna see awaldus oleks näidanud Helmi õiglast hinge ja lugupidamist tema wastu. Kes oli ta aga nüüd? Matu walelik ja petis ja ta oli Antsu pidanud narrikeseks, ohwrikeseks, ja see haawas Antsu meheau, meheuhust ja iseteadwust.

Ants siis tuli ta meele Aino ja Reimann. Milline warjant tema saatusele! Nagu Ants oleks olnud tänulik isikule, kes oleks kohe tema ilmumisel kistunud näofatte Helmit ja Sahkerit, nii saaks olema ka Reimann, kui keegi kirjub katte tema petlikult õnnelt. Ja seda teeb tema, Ants, olgugi, et Aino on ta lihane õde, olgugi et ta häwitab tema õnne, sest oma pettusega ei wääri ta oma õnne, oma pettusega on ta samajugune kui Helmi, kui teisedki Helmi sarnased. Ja mis tähendab siin üldse õde? Inimlikku tõde paljastada — see on Antsu elu siht tulewikus, ja kui ta õde mustust awaldada ei taha, siis ei saa ta kunagi saawutada tõde kui sihti, siis kattub ta isegi walega ja upub ühiskonna mädamüllasse.

Ants rahustus, ja ta mõistis, et see rahu tuli selle tõttu, et ta hing oli sõjas karratud; ent kui ta sõjas mitte ei oleks olnud, siis oleks ta wõtnud seda kõike teistfugujena, wõib olla, enam tundelisena, sügawamalt, hingelisemalt. Ants oli aga isahunt olnud, oli uuesti sõjast tulles inimeseks püüdnud, kuid ta hinges oli weel ikkagi midagi, mis teda sundis wõtma asju elajalikus piiris; ta taganes kui nõrgem isahunt tugewama eest, kes ta naiste waldanud.

Kui Ants tund hiljem Reimanni ja õde oma ees nägi, kes näisid kui kõige õnnelikumad inimesed ilmas, salwas teda kui piste südamesse. Kuid armastajale ei jäänud nägematuks Antsu kogemuste jäljel näol, ja kui nad ta lapse saatuse üle teateid pärisid, ütles Ants, et tal enam last ei ole ega naist ega korterit, liigades lihidalt juure mil põhjusel. Siis tahtis ta katte ka Aino näoli kistuda, kes kuulnud loost wäga ärewaks sai, ent ei suutnud midagi awaldada... Ei, ei, ta ei suuda purustada nende kahe õnnetu inimese õnne kunagi, kuigi see püsiks kunstlikul alusel... On küllalt suur karistus Ainole oma pettuse teadwus, kui ta tõsijelt armastab Reimanni. On küllalt suur karistus Aino praegune hingepiin, nähes wenda samajuguse saatusega kui Reimann... Ja Ants mõistis hirmu Aino näol; see hirm

ütles: „Kui Reimann saab kuulda, et olen petnud teda, siis lahtub ehk ka Reimann tema juurest ja siis? ...“

Äkki koputati uksele ja kui Aino selle avas, anti talle kiri Sahleri kojamehe poolt. Aino vaatas ümbrikut ja ulatas siis Reimannile, belbes:

„See on Helmi käekiri... Muidugi on siin midagi Antsuft. Ehk on aga laps ometi surnud?“

Reimann võttis kirja, avas selle ja ütles:

„Dule, loeme feltfis!“

„Antsu kuuldes?“ küsis Aino. „See kiri on ju ta naiselt ja puutub kahtlemata temasse, sest Helmil ei oleks ja sulle midagi kirjutada, armsam!“

„Doe fina!“ lausus Reimann.

Aino pani oma käe Reimanni kaela ümber, ent Reimann asetask ühe käe Aino piha ümber, hoides teise käega kirja Aino ees. Siis alustas Aino walgul häälel:

„Wäga austatud hra Reimann!... Teie ei ole mitte oma sõna pidanud, s. o. ei ole waitunud minu wahelorrast Sahleriga minu mehe ja Teie õemehe ees nagu lubasite...“ Helmi peatus ja vaatas mehe otsa imestanult-küsitwalt.

„Doe lõpuni!“ lausus Reimann ja tähendas Antsule punastades. „Hiljem seletan pikemalt!“

Aino luges edasi:

„... sest kuidas wõis ta muidu ikkagi äkki selle peale alguses tulla, et tema ei ole lapse isa?... See ei ole Teie poolt aumehelik, Teie murdsite oma sõna, wõib olla, et mu „õnne“ purustada. (Aino lisas omalt poolt: „õnn jutumärkides!“) Kuid Teie eksisite: Antsuga ei oleks ma ialgi õnnelikuks saanud ja olen õnnelik, et asi sarnase käigu omas, sest mis oleks ta wõinud mulle pakkuda peale wiletsa töbiise töblisenatse elu. (Aino lisas omalt poolt: Ants, ära heida meelt!) Sellega oleks see asi lõpetatud. Kuid et Teie lobisemise tõttu — m e i e oleks hiljem Antsule ise awaldanud parajal ajal, kes lapse õige isa on — kuid et Ants metsiulks läks, nii et haige lapse haaras, et teda surnuks lüüa — mis ka oleks sündinud, kui ma mitte parajal ajal teda Antsult ei oleks haaranud — siis awaldan Teile kui ema, selle kõige pühamat ja armsamat olemust on tahetud Teie süü pärast surmata, ühe saladuse: Laps, teda Teie omaks peate, on Ainol teise...“

Aino kahwatas, karjatas ja pidi maha langema, kui mitte Reimanni käsi, mis ta piha ümber, ei oleks teda toetanud. Ent waba

käega Ainolt palanguliselt kirja haarates, luges Reimann edasi, kuna hulk aega enne kohta otsis, kuhu loeng pooleli jäi:

„Laps, teada Teie omaks peate, on Ainol teisega, s. o. Mihail Dr-
lowiga. Tuletage meele Aino wahetorda enne weneslasega, siis saab
Teile omale kõik selgeks. Ka pilgust lapse peale on küllalt, kui Teie
selles teadlik olete. Sellega oleme taha Teiega. Helmi.“

Reimann tundis, nagu kõiguts maa ta jalge all, nagu kerkits lagi
ta kohal. Talle näis, nagu langeks ehitus, mida ta kats aastat ehi-
tanud, mille jaoks kiwa kannud ja mille nimets pidi saama „Õnnelik
todu“ müriinal koku — tema peale. Ja nüüd lämbus ta selle rusu-
hunniku all, nüüd pidi ta hukkuma selle kofkulangenud müüride all.
Kats aastat õnne, usku inimsusse, headusesse, lohutusse, armastusse
langes kuristikku. Kõik õnn, mida ta saatutas suure waewa ja heit-
lemise järele, ja mida ta kramplikult oli kinni pidanud — langes, pu-
rnes, häwines.

Reimann tõukas Aino eemale, ta astus kats samm, unustas,
et puudus käes tepp, haaras siis tooli leenist kinni, ja toetudes selle
najale waatas wõõrastawal ilmel naise otsa, kes lamas ta ees maas
põlwehel ja tõstis ahastuses ringlewad käed ta poole.

„Anna andeks!“ karjatas Aino wiimaks, kellele oli nagu midagi
kurku tunginud. „Olen süüdi! Ent olen sind lähe aasta jookkul ar-
mastama hakanud wõimsamalt kui enne... kui siis, mil olid terve...
Olin pimestatud waid wahel ajal sellest kihwtisest wingust ja ei näinud
sinu suurt ja puhast hinge, waid ju tühja jalaaset... Olen süüdi, ent
kui ja ei suuda mulle andeks anda, siis... siis ei suuda ma nüüd
enam elada — sinuta...“

Reimann waatas nagu kusagile kaugele. Ja siis kõneles Aino,
kuis omas teada Mihail, mil põhjusel ta temaga ära sõitis ja kuis ta
siis ahastuses enesega ja Helmiga enne heitles, kui Rudolphi naiseks
tulid, soowides ennem enda mustust paljastada, kui teada õnnetuks
teha. Ja kui ta siis oma armastusest mehe wastu kõneles, mis iga
päewaga waid kaswas, siis kadus wõõras ilme Reimanni näolt, ki-
mistunud jooned muutusid pehmeks, ja ta tõstis oma käe ning silis
Aino pead, nagu oli juba teinud waid neil hetketel, mil oma kõige
suuremat õrnuist oli Ainole awaldanud. Aino aga mõistis, et talle
on kõik andeks antud. Siis tõusis Aino üles ja nad läksid mõlemad
lapse juure, kes sängis mängis.

„Mina andsin sulle waid kühkilise wigastatud leha, ent sina
mulle peale enese wael selle teise terve olewuse — kumb on siis enam
laotanud mõi wõitnud. Kas sina mõi mina?“ küsis Reimann.

Ja nüüd wass, nähes teiste õnne, tundis Ants, kuis tal laks pi-
sarat põhile meeresid, ja ta kadestas neid.

Sõja wing, mis uimastawalt lagus eesfrondilt tagafrondile, oli kui gaas, mis igast tulijädemest wõis plahwatada. Inimesed, olles küllalt kannatanud, püüdsid weel wiimisel ponnitujel wastu panna walitsewale ülekohtule ja surmawale puudusele. Kõik mõistsid, et „isamaa“ on tirann, kes lasi kihwti imetada neisse emapiimaga, kes nälgiwaid kannatajaid lasi tarwitada külwimasinate asemel tankisid ja mortiire, kes riisus neilt lapsed igawesteks kannatuseteks, tinukate kät-
te andmiseks jaRAINideks ümbertöötamiseks. Kõik nägid pappides usu mürgi jagajaid Kristuse mere nimel, ametnikes wargaid, kes oma nuusta toimingu eest said walitsuselt au ja lugupidamist. Paljud igatsesid ennem olla maailma wangimaja kui ahelatega „isamaa“ ko-
danifud ja neile oli wafar ja saht kallim kui püss ja mõõk.

Ja kõik, kes ihalefid wana korra lõppu, aimasid juba lähenemat katastroofi: ikka enam tuli ärewaid teateid kusagilt kaugelt, kus löid kõikuma walitsewa korra alusjambad, ja iga hetk wõis wana korra kindlus kokku warisjeda.

Räiski plahwatus. Rahwa wiha tõusis äikesepilwena ja lõi pik-
sena Tiranni Lõssi, kus mammon prassis Lucullusena, lõi Sõja Templisse, kus surm tantfis korjuste kuhilal, lõi Suurde Kirikusse, kus walitses Usu Jidol ja kurat juhatab pappide balli, lõi Suurde Tehasesse, kus kapitalistid moondasid inimesed automaatideks. Re-
wolutsioon tõusis nagu laine ülewoolawast kaldast, nagu hele tuli-
lahju, nagu punane koit tõusis rewolutsioon, haarates inimeste mõis-
tused ja südamed, tõstes wägewat mässulaulu, heites pimedusse we-
rise kuma, tappes walet ja ülekohtu ning pannes ajutiseks Tõe ja
Sõjuse troonile.

Rahwas hoomas nagu kewadine woolus punase päikese tõusul, haarates enesega kaasa kõike. Ja Antski weetis need päewad kui unes; ta ei tahtnud uskuda, et on saabunud tund, kehastuwate unis-
tuste tund. Ta tundis end nagu ahelalt wabanenud ja ta filmis jä-
deles uue elu koit. Ta tundis end jälle inimesena, nähes, kuis wiru-
tati kapitalistidele näkku wafaraid, kuis fisti tooreist ja upsakalt wä-
ilemailt pagunid, kuis langes ametiasutustest tänawaile protokollide
ja paragrahwide lumi, et süüdatuna wabaduse ilutulestusena põleda.
Ta rõõmustas nähes, kuis kõik tungisid pimedusest walgusesse, kuis
rahwas, määratu jõud, tõstis häält ja rusikad saatuse wastu, et hä-
marujest ja werest wälja kistuda uue maailma. Ühes teistega ülistas
ta jõdureid, kelle kaasabil hukkus wana lord ja ühes teistega kistus

Luculluse pidulaua äärest ja ühes teistega rõõmustas, et sai tõeks aegade unistus ja maa tõusis kõikide hirmuste lõõkide all kui unest är-gates, et maha raputada ahelaid ning panna tirannide pead tääfikide otja kui weripunased lilled õitsema.

Ring siis kohtas Ants Leenat. Ta nägi teda inimrühma seas madrustega ja Rainisega, keda madrused kinni pidasid. Nagu kõne-dest selgus, oli rahwa seas paljuid, kes olid tunda saanud tolle meri-koera hambaid, ja nüüd wiisid nad teda rahwakohtu hukkamispaigale. Leenalt kuulis Ants wast nüüd, et Mihkel, olgugi käsitu ja jalutu, end üles poorud. Ring kui Leena sellest kõneles, näitas ta wäikewail sil-mil remolwert, mille saatutanud Rainis'e taskust, kui rahwas teda tabas ja mida ta tarwitada ei jõudnud, ning lubas wiimase paugu ije lasta Rainis'e otsaette peale seda, kui ta ülespoobud, et ta meel kui-dagi ei ärkaks.

„Mihkel puhkab nüüd mullas,“ lausus Leena lõpuks. „Sunelik on see, kes on surnud! Ta pääsis ainult surma läbi ajakohaselt Kol-gatalt. . . Ara awa filmi, sest ennem olla igawesti pimeduses, kui näha julma maailma! Rõndine laip kirstus — nii ei saa ja iial tundma nalga! Uinu nelja laua wahel! Jammaal oli waja su ter-wist, ent mis pidi ta tegema su jäänusega?“

Siis jälgis Leena teiji. Ants kohtas tol päewal veel Helmit ühes proua Murulaufiga. Nähes Antsu, kahwatas Helmi ja ruttas peaaegu joostes edasi, kui nägi Antsu peatamas. Ants naeris waid järele ja mõtles: Kunagi põgenesin su „moraalse abieluseaduse“ eest, ent tagajärjeta, nüüd põgened minu eest — eduga. Siis aga hingas kergendatult ja mõtles edasi: Nüüd lõbustamad need, kelle liha kes wabrikuis, elu tuleriidal, need, kes werd higistades wõõraste kohwri-tele walmistanud kulda, need, kelle liha peale surmaga sai surnukamb-rites skalperitele toiduks, need, kes teiste kullaspoonte pärast pidid mõitlema, kaotades oma elu, oma ihuliikmeid. Nad rõõmustamad teadmises olles, et maa kuulub põllumehele, tehas — tööliisele, laew — merimehele, et maailma tugewatele ei wõi tappa isa, ema, wenda, i n i m e s t, et inimese armastuse nimel ei tohi ükski tääl weristuda, et wabadus on kallim kui isamaa, et töö tuleb wabastada orjusest, et uus Kristus — Tööline — saab lunastama maailma, — nad rõõ-mustamad, et n e m a d lōid esimese walguse kiire ja wabaduse lõikuse päewil saamad tulewased põlweid mäletama neid.

Rõim on aheldada kõrgete ideedega mõtet.

Rõim on õiguse eest sõdijaid saata tuliriidale.

Rõim on neid aheldada, kes waewatute koorma kandmist taha-wad kergendada.

Koim on äraandmine ja rahwa juhtide kimulaid ootab kättemaks, sest rahwa digustatud kättemaks ja wiha on karistus ja — sea-
h u s.

* * *

Ants peatas kesi revolutsioonilist tänawat ja waatas — Punast Päikest. Ta waatas kaua ja ütles:

„Kauaks jääd sa paistma, Punane Päike? Eni kui ka pilw sind ajutiselt matab, on see waid kui möödanew päikesewarjutus, sest aegade kestes ei suuda kustutada üksi pilw sind, Punane Päike.“

Karjus keegi: „Vive la Commune!“

D õ p p.

Sähkamäte trükitwigabe parandus.

2ht.	9,	rida	11	„nuumilhaks“	peab	olema	„nuumilhaks“
„	9	„	26	„surmahettlus“	„	„	„surmahettluses“
„	13	„	35	„ratkanit“	„	„	„ratkanit“
„	17	„	6	„pajju“	„	„	„pajja“
„	21	„	16	„muidrgi“	„	„	„muidugi“
„	32	„	11	„fis“	„	„	„fis“
„	36	„	7	„summa“	„	„	„summa“
„	36	„	12	„all“	„	„	„hall“
„	38	„	3	„jedu“	„	„	„jeda:“
„	41	„	35	„tui“	„	„	„tus“
„	44	„	—	peatüki lõpus joone all	„	„	„8.“
„	44	„	14	„j“	„	„	„ja“
„	46	„	41	„ldajale“	„	„	„awaldajale“
„	58	„	6	„nd“	„	„	„nd“
„	61	„	21	„alla“	„	„	„all“
„	65	„	7	„orda“	„	„	„orda“
„	65	„	9	„annab“	„	„	„annab“
„	65	„	9	„lahutuse“	„	„	„lahutuse“
„	65	„	15	„püürasel“	„	„	„pöörasel“
„	65	„	32	„huffu“	„	„	„huffu“
„	65	„	35	„omaford“	„	„	„omaford“
„	67	„	37	„lohutajana“	„	„	„lohutajana“
„	70	„	2	peab parandatuna olema: walt: Ma ei taha enam elada, ei taha. Miks hoolitsetakse mu eest?	peab	olema	„tendents“
„	71	„	6	„dendents“	„	„	„tumm“
„	79	„	36	„gummi“	„	„	„pörandal“
„	98	„	10	„pörandal“	„	„	„waarus“
„	104	„	4	„waarus“	„	„	„taastunnet“
„	104	„	38	„taastunnet“	„	„	